

133651 - 11

**RANT KOLLAMA KURAMI
VE RANT KOLLAMA SÜRECİNDE
BASKI GRUPLARI**

Yüksek Lisans Tezi

**MURAT DEMİR
Eskişehir 1998**

**RANT KOLLAMA KURAMI
VE RANT KOLLAMA SÜRECİNDE BASKI GRUPLARI**

Murat DEMİR

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
Maliye Teorisi Anabilim Dalı
Danışman: Prof.Dr. Beyhan Ataç**

**ANADOLU ÜNİVERSİTESİ
MERKEZ KÜTÜPHANESİ**

**Eskişehir
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ekim 1998**

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

RANT KOLLAMA KURAMI VE RANT KOLLAMA SÜRECİNDE BASKI GRUPLARI

Murat Demir

Maliye Teorisi Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekim 1998

Danışman: Prof.Dr. Beyhan Ataç

Devletin ekonomik hayatta müdahaleci bir rol üstlenmesini kabul ve teşvik eden anlayış 1970'lerden itibaren ciddi bir şekilde eleştirilmeye başlanmıştır. Bu eleştirilerin temelinde, devletin ekonomideki ağırlığının küçültülmesini öngören yeni bir yaklaşım yer almaktadır. Bu yeni yaklaşım esasında birincisinden daha eski olup kökleri klasik ekonomistlere kadar uzanmaktadır.

Müdahaleci devlet anlayışı, hem müdahaleciliğin amaçları, hem de uygulanan ekonomi politikalarının bu amaçlara ulaşmada yeterliliği açısından eleştirilmektedir. Bu eleştirileri, politik sürecin işleyişi noktasında yoğunlaştıran kamusal tercihler teorisyenleri rant kollama faaliyetlerinin yol açtığı çarpıklıklar ve etkinsizlikler üzerinde özellikle durmaktadırlar.

Rant kollama kuramı, bireylerin ve grupların çeşitli araçlarla politik süreci etkileyerek çıkar elde etme çabalarını ve bunun etkilerini konu edinmektedir. Ana çizgileriyle bu kuramın önermelerini ve baskı gruplarının rant kollama sürecindeki rolünü değerlendirdiğimiz tezimizin birinci bölümünde rant ve rant kollama kavramlarının tanımları yapılarak rant kollama sürecinin işleyişi ve rant kollama alanları tanıtılmış ve rant kollamanın maliyetleri tartışılmıştır. İkinci bölümde politik süreçte rol alan aktörler rant kollama faaliyetlerindeki konumları açısından kısaca incelendikten sonra baskı grupları üzerinde yoğunlaşmış ve bunların rant kollamada yöneldikleri kurumlar ile kullandıkları araç ve yöntemler tartışılmıştır.

ABSTRACT

RENT-SEEKING THEORY AND PRESSURE GROUPS IN RENT-SEEKING PROCESS

The Keynesian activism which gives an interventionist role to the government is exposed to serious criticism since 1970's. The foundation of these criticism is based on a new economic view which suggests to reduce the public sector's share in the economy. This second view is in fact older than the first one and is stemmed from the classical view of economy.

The interventionist view of the government is criticized both for its targets and for its efficiency in obtaining these targets. The public choice theorists directs its critiques to the operation of the political process. They especially emphasize the distortions and inefficiencies caused by rent-seeking activities.

The rent-seeking theory deals with the efforts of individuals and groups to capture some advantages through influencing the political process and the effects of these efforts. This study is a survey in which we tried to evaluate the basic suggestions of the rent-seeking theory and the role of the pressure groups in the rent-seeking process. In the first chapter of the study we have given the definitions of the concepts of rent and rent-seeking, and introduced the rent-seeking process and the domain of rent-seeking and then we discussed the social costs of rent-seeking. The second chapter is devoted to the role of the pressure groups in the rent-seeking process. Here we investigated the actors of the political process with respect to their roles in rent-seeking activities. After that we concentrated on the pressure groups, the institutions they are directed to, and on the ways and means they use in seeking rents.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Prof.Dr.Beyhan ATAÇ
Üye : Prof.Dr.Nezih VARGAN
Üye : Yrd.Doç.Dr.Tayfun MOĞOL

Murat DEMİR'in "Rant Kollama Kuramı ve Rant Kollama Sürecinde Baskı Grupları" başlıklı tezi **9 Kasım 1998** tarihinde, yukarıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, Maliye (Maliye Teorisi) Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Sosyal

ÖNSÖZ

Devletin ekonomik hayattaki aşırı müdahaleci rolünün çeşitli ekonomi kuramları tarafından red edildiği günümüzde, bu reddedişin en önemli nedenlerinden birisi, devletin ekonomideki ağırlığı arttıkça genişleyen rant kollama faaliyetlerinin yol açtığı olumsuz etkilerdir ve bu konu akademisyenlerin giderek daha fazla ilgisini çekmektedir. Bu çalışmada da son dönemdeki bu yoğun ilginin ortaya çıkardığı geniş literatür taranarak rant kollama kuramının temel önermeleri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın bu halini almasına katkıda bulunan başta tez danışmanım Prof. Dr. Beyhan Ataç olmak üzere herkese teşekkür etmeyi bir borç biliyorum.

Murat Demir

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
ÖZGEÇMİŞ.....	vi
TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ	x
GİRİŞ	1
BÖLÜM	
1. RANT VE RANT KOLLAMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER	4
1.1. Rant Kavramı ve Rant Türleri.....	4
1.1.1. Rant Kavramının Ortaya Çıkışı ve Mutlak Rant.....	5
1.1.2. Diferansiyel Rant.....	7
1.1.3. Rant Benzerleri.....	8
1.1.4. Kabiliyet Rantı.....	10
1.1.5. Üretici ve Tüketici Rantı.....	11
1.1.6. Mali Rant ve Mali Sömürü.....	13
1.2. Doğal ve Yapay Rant Ayrımı.....	14
1.2.1. Doğal Rantlar.....	14
1.2.2. Yapay Rantlar.....	18
1.3. Rant Kollama Kavramı.....	21
1.3.1. Rant Kollamanın Tanımı.....	21
1.3.2. Rant Kollama Kuramının Uygulama Alanları.....	24
1.3.3. Rant Kollamanın Aşamaları.....	29
1.3.4. Rant Kollamanın Türleri.....	31
1.3.4.1. Monopol Kollama	32
1.3.4.2. Tarife Kollama	33
1.3.4.3. Lisans Kollama	33
1.3.4.4. Kota Kollama	34
1.3.4.5. Teşvik Kollama	34
1.3.4.6. Tüyo Kollama	35

1.3.4.7. Sosyal Yardım Kollama	36
1.3.4.8. Hırsızlık.....	36
1.4. Rant Kollamanın Maliyetleri	37
1.4.1. Monopol Kollamanın Maliyetleri.....	39
1.4.2. Dış Ticarete Koruma Sağlamaya Yönelik Girişimlerin Maliyetleri	46
1.4.2.1. Tarife Kollamanın Maliyetleri.....	46
1.4.2.2. Kota kollamanın Maliyetleri.....	49
1.4.2.3. İhracat Sübvansiyonu Kollamanın Maliyetleri.....	50
1.4.3. Sosyal Yardım Kollamanın Maliyetleri.....	52
1.4.4. Hırsızlığın Maliyetleri.....	54
1.4.5. Bütçe İle İlgili Rant Kollamanın Maliyetleri.....	57
2. RANT KOLLAMA SÜRECİNDE BASKI GRUPLARI	63
2.1. Rant Kollama Sürecinin Tarafları	64
2.1.1. Rant Dağıtımında Yer Alan Aktörler	64
2.1.1.1. Rant Kollama Sürecinde Politikaçılar.....	65
2.1.1.2. Rant Kollama Sürecinde Bürokratlar.....	67
2.1.2. Rant Kollayan Taraflar	74
2.1.2.1. Bireysel Olarak Rant Kollayanlar.....	74
2.1.2.2. Toplu Halde Rant Kollayanlar.....	75
2.2. Rant Kollama Sürecinde Baskı Grupları	75
2.2.1. Baskı Gruplarının Tanımı	76
2.2.2. Baskı Gruplarının Türleri	78
2.2.2.1. Anlık Baskı Grupları	79
2.2.2.2. Örgütlenmemiş Baskı Grupları	80
2.2.2.3. Kurumsal Baskı Grupları	80
2.2.2.4. Örgütlenmiş Baskı Grupları	81
2.2.3. Baskı Gruplarının İşlevleri	83
2.2.3.1. Temsil İşlevi	83
2.2.3.2. İletişim İşlevi	84
2.2.3.3. Denetim İşlevi	84
2.2.3.4. Siyasal Katılımı Artırma İşlevi	85
2.2.4. Baskı Gruplarının Rant Kollamada Yöneldikleri Kurumlar	86
2.2.4.1. Siyasal İktidara Yönelme	87
2.2.4.2. Bürokrasiye Yönelme	88
2.2.4.3. Parlamento'ya Yönelme	88
2.2.4.4. Siyasal Partilere Yönelme	89

2.2.5. Baskı Gruplarının Rant Kollamada Başvurdukları Yöntemler	90
2.2.5.1. İkna	91
2.2.5.2. Lobcilik	92
2.2.5.3. Seçim Kampanyası Yardımları	93
2.2.5.4. Rüşvet	93
2.2.5.5. Tehdit	94
2.2.5.6. Sabotaj	95
2.2.5.7. Toplu Eylem	95
2.2.5.8. Medya	96
2.3. Baskı Gruplarının Rant Kollama Davranışlarının Bazı Özellikleri	96
SONUÇ	103
YARARLANILAN KAYNAKLAR.....	107

TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1: Bütçe Harcamalarının ve GSMH'nin Yüzdesi Olarak Rant Kollama..	60
Şekil 1: Toprak Rantının Ortaya Çıkışı	7
Şekil 2: Rant Benzerlerinin Ortaya Çıkışı.....	9
Şekil 3: Üretici ve Tüketici Rantı.....	11
Şekil 4: Teknolojik Yeniliğin Ortaya Çıkardığı Doğal Rant.....	16
Şekil 5: Monopolün Sosyal Maliyeti.....	40
Şekil 6: Monopolde X Etkinsizliği.....	45
Şekil 7: Tarifelerin Sosyal Maliyetleri.....	47
Şekil 8: İhracat Sübvansiyonlarının Sosyal Maliyetleri.....	51
Şekil 9: Sosyal Yardımların Maliyeti.....	53
Şekil 10:Hırsızlığın Refah Maliyeti.....	55

GİRİŞ

1930'larda başlayan ve devletin ekonomik hayatta daha müdahaleci bir rol üstlenmesini kabul ve hatta teşvik eden anlayış, özellikle 1970'lerden itibaren ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilerin temelinde, ekonomilerin daha liberalleşmesini ve devletin ekonomideki ağırlığının küçültülmesini öngören yeni bir yaklaşım yer almaktadır.

Bu yeni yaklaşım esasında birincisinden kronolojik olarak daha eskidir ve kökleri devlete ekonomide çok sınırlı bir rol biçen A. Smith, D. Ricardo, J. S. Mill gibi klasik ekonomistlere kadar uzanmaktadır. Bir anlamda günümüzdeki gelişmeleri klasik liberal ekonomi anlayışının yeniden önem kazanarak Keynesyen ekonominin temel önermelerini sorgulaması şeklinde algılayabiliriz.

Monetarizm, yeni klasikler, arz yönlü ekonomi ve kamusal tercihler gibi günümüzün ekonomi politikasına ilişkin tartışmalarında söz sahibi olan ekollerin hepsinin çıkış noktası klasik liberal ekonomi anlayışı olmuştur. Adeta varlıklarını müdahaleci ekonomi anlayışını eleştirmeye adanmış olan söz konusu ekoller, kamu kesiminin ekonomideki ağırlığı arttıkça etkinliğinin azaldığını ileri sürerken, ekonomik yaşamda ortaya çıkan istikrarsızlıkların başlıca nedeni olarak da kamu kesiminin ekonomide aktif rol almasını görmekte-dirler. Bu bağlamda yapılan eleştiriler, devlet müdahaleciliğinin amaçlarını sorguladığı gibi, aynı zamanda uygulanan ekonomi politikalarının da bu amaçlara ulaşmada yetersizliğini vurgulamaktadır.

İlk gruptaki eleştiriler büyük ölçüde değer yargılarına dayanan ve ideolojik içeriği olan türdendir. Burada, özellikle, sosyal devlet anlayışının abartıldığı, gelir ve servet dağılımındaki eşitsizlikleri azaltma amacını güden politikaların hem

amacına yeterince ulaşamadığı hem de diğer ekonomik amaçların gerçekleştirilmesini önleyen komplikasyonlara yol açtığı vurgulanmaktadır.

İkinci gruptaki eleştirilerin odağında ise, devlet müdahaleciliğinin ekonominin işleyişinde yol açtığı çarpıklıklar ve etkinsizlikler vardır. Kaynak tahsisindeki çarpıklıklar büyük ölçüde devletin ekonomideki payının ve belirleyiciliğinin artmasına bağlanmaktadır. Ayrıca yine müdahaleciliğin en önemli dayanaklarından olan ekonomik istikrarın sağlanması amacına yönelik politikaların bizatihi istikrarsızlığın en önemli kaynakları arasında olduğu iddia edilmektedir.

Bu bağlamda monetaristler para politikalarının yol açtığı istikrarsızları; yeni klasikler genel olarak ekonomi politikalarının, arz yönlü ekonomistler ise, vergilerin ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkilere sahip olduğunu belirtmektedirler. Kamusal tercihler ekolü ise, politik sürecin işleyişinin ekonomi politikaları ile ilgili kuramsal argümanları geçersiz kılacak bir tarzda işlediğini öne sürmektedir.

Tezimizin konusunu oluşturan rant kollama kuramı, kamusal alanda da özel çıkar güdüsünün, politik sürecin tüm aktörlerinin davranışlarının temel belirleyicisi olduğu tezini benimseyen kamusal tercihler ekolü içinde geliştirilmiştir. Bilindiği gibi politik süreç, piyasa ekonomisi şartlarına göre üretilemeyen ve fiyatı belirlenemeyen, buna bağlı olarak da üretimi kamu ekonomisinde üstlenilmiş olan bir takım mal ve hizmetlerin üretim düzeyinin belirlendiği bir süreçtir. Bu süreçte politikacılar ve bürokratlarla birlikte seçmenler ve çıkarları doğrultusunda organize olmuş gruplar da (baskı ve çıkar grupları) aktif rol alarak politik sürecin işleyişine katılmaktadırlar. Özel çıkarları artırma güdüsünün ön planda olduğu bu süreçte politikacıların oylarını artırmaya, bürokratların etkinlik çevrelerini genişletmeye, baskı ve çıkar gruplarının ise faydalarını maksimize etmeye çalıştıkları görülmektedir. Özel çıkarları arttırmaya yönelik söz konusu faaliyetler zaman içerisinde politik süreci aşındırarak yozlaşmasına neden olabilmektedir. Bu bağlamda rant kollama kuramı, devletin ekonomideki ağırlığı arttıkça genişleyen rant kollama faaliyetlerinin yol açtığı olumsuz etkileri özellikle ön plana çıkartmaktadır. Diğer bir deyişle, politikacı ve bürokratları çeşitli baskı ve ödül-

lendirme araçlarını kullanarak etkilemek suretiyle mevcut sosyo-ekonomik düzeni ve mülkiyet yapısını değiştirerek kişisel olarak veya grup halinde normal piyasa koşullarında elde edilemeyecek çıkarlar elde etme çabası olarak tanımlayabileceğimiz rant kollama faaliyetlerinin yol açtığı olumsuz etkiler, devletin ekonomik hayattaki aşırı müdahaleci rolünün eleştirilmesinde ve red edilmesinde en önemli nedenlerden birisi olarak ortaya konulmaktadır.

Bu konu akademisyenlerin giderek daha fazla ilgisini çekmektedir. Gordon Tullock, Anne Krueger ve Richard Posner gibi ekonomistlerin 1960'ların sonlarından başlayarak öncülüğünü yaptığı rant kollama kuramı kapsamındaki çalışmalar, özellikle, 1980'lerden sonra geniş bir literatür ortaya çıkarmıştır. Bu çalışmada da bu literatür büyük ölçüde taranarak rant kollama kuramının temel kavram ve önermeleri ortaya konmaya çalışılmış, ayrıca pek çok bilim dalının çeşitli yönlerden incelediği baskı ve çıkar grupları rant kollama kuramının bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

İki bölümden oluşan tezimizin birinci bölümü rant kollama kuramının genel çerçevesini ortaya koymayı amaçlarken; ikinci bölüm rant kollama sürecinde baskı gruplarının rolünü ön plana çıkarmaktadır. Birinci bölümde ilk olarak rant kavramı üzerinde durularak kavramın ortaya çıkışından günümüze dek içerdiği anlamlar kısaca ele alınmıştır. Daha sonra doğal, yapay rant ayrımı ile rant kuramından rant kollama kuramına geçiş incelenmiştir. Rant kollama kavramının ele alındığı daha sonraki kısımda rant kollamanın tanımı, uygulama alanları, rant kollama sürecinin işleyişi ve türleri ile maliyetleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ise, politik süreçte rol alan aktörler rant kollama faaliyetlerindeki konumları açısından kısaca incelendikten sonra baskı grupları üzerinde yoğunlaşarak bunların türleri, işlevleri ve rant kollamada yöneldikleri kurumlar ile başvurdukları yöntemler üzerinde durulmuştur. Bu bölümde son olarak ise, baskı gruplarının rant kollama davranışlarının bazı özellikleri incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

RANT VE RANT KOLLAMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Bu bölümde ilk olarak, rant kollama kuramının alt yapısını oluşturan rant kavramı ele alınmaktadır. Bu çerçevede rantın tanımı yapılmış ve genel olarak rant türleri incelenmiştir. Daha sonra rantlar, ortaya çıktıkları süreçlere göre, doğal ve yapay rantlar olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmiştir. Doğal ve yapay rant ayrımı ile aynı zamanda rant kuramından rant kollama kuramına geçiş incelenerek, rant kollama kuramının alt yapısı oluşturulmuştur. Burada özellikle üzerinde durulan konu, rantların bir kısmının doğal olarak ekonomik süreçte kendiliğinden ortaya çıktığı, bir kısmının ise, kamu müdahaleleriyle politik süreçte yapay olarak ortaya çıktığıdır. Ancak, doğal olarak ekonomik süreçte ortaya çıkan rantların bazen yapay bir şekilde politik süreçte de elde edilebildiği görülmektedir. Söz konusu bu durum doğal rantlar, yapay rantlar ayrımında ayrıntılı olarak incelenmektedir.

Rant kollama kuramının incelendiği bu bölümün ikinci kısmında ise rant kollama kavramı ele alınmış ve kavramın çeşitli tanımlarına yer verilmiştir. Daha sonra da rant kollama kuramının uygulama alanları, rant kollamanın aşamaları ve rant kollama alanları incelenmiştir. Son olarak ise, rant kollama faaliyetlerinin toplumsal açıdan maliyetleri tartışılmıştır.

1.1. Rant Kavramı ve Rant Türleri

Rant kavramı İngilizce "rent" sözcüğünden Türkçe'ye aktarılmış olup, kira anlamına gelmektedir. Yalnız bu kavram günlük konuşmalarımızda kullanılan "kira" deyiminden çok farklı bir anlam taşımaktadır. Ekonomi kuramında rantın mutlak rant, diferansiyel rant, rant benzeri, kabiliyet rantı, üretici ve tüketici rantı ve mali rant gibi değişik türleri üzerinde du-

rulmaktadır. Bunlardan mutlak rant, diferansiyel rant, rant benzeri ve kabiliyet rantı genellikle doğal olarak ekonomik süreçte kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, bu rantların ortaya çıkmasında kamu kesiminin herhangi bir müdahalesi söz konusu değildir. Mali rant ise, politik süreçte yapay olarak ortaya çıkmaktadır. Yapay rantların ortaya çıkmasında etkili olan en önemli faktör kamu müdahaleleridir.

Üretici ve tüketici rantı ise, gerek ekonomik süreçte gerekse politik süreçte ortaya çıkan rantların analizinde kullanılan temel araçlardır. Bu bağlamda üretici ve tüketici rantı kavramlarının esasen bir isimlendirme ve analiz aracı olma dışında bir işlevi olmadığını ve burada da aynı amaçla bunlara rantların sınıflandırılmasında yer verildiğini söyleyebiliriz. Nitekim bu bölümün sonunda rant kollamanın maliyetlerinin analizinde kullanılacak olan en önemli araçlar üretici ve tüketici rantı olacaktır.

1.1.1. Rant Kavramının Ortaya Çıkışı ve Mutlak Rant

Bir üretim faktörü olarak toprağın üretimden aldığı pay ya da toprağın fiyatı olarak rant, toprak faktöründen belirli bir süre faydalanabilmek için ödenen bedel olarak tanımlanmaktadır¹. Bu anlamıyla toprak rantına mutlak rant denmektedir. Klasik ekonominin öncüsü kabul edilen Adam Smith, rantın, toprağın kullanımı için ödenen bir fiyat olduğunu ve toprağın kıt olmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir². David Ricardo'ya göre ise, rant, toprağın özgün ve yok edilemez güçlerini kullanarak elde edilen üründen toprak sahibine ödenen bedeldir³.

Mutlak rantı bir örnek üzerinde inceleyerek, ifade ettiği anlamı açıkça ortaya koyabiliriz. Bir iş makinesini veya evi kiraya verdiğimizizi varsayalım. İş makinesinin kirası içinde rant unsuru hiç yoktur. Çünkü kiraya

¹ Zeynel Dinler, *Mikro Ekonomi* (10. Baskı, Bursa, Ekin Kitabevi, 1994), s.409.

² Adam Smith, *The Wealth of Nations* (Vol.I. London, Methven Press, 1961), s.161.

³ David Ricardo, *The Principles of Political Economy and Taxation*, Ed.: Michael P.Fogarty (London,Aldine Press, 1965), s.33.

verilen iş makinesi, doğal bir kaynak değil, bir sermaye malıdır. Diğer yandan, ev kirası içinde toprak unsuru olmasına karşın onun üzerinde sonradan emek ve sermaye kullanımı için ücret ve faiz olarak bir bedel ödemek suretiyle bina ve tesisler yapılmıştır. Yani, toprağın doğadaki ilk şekli, diğer bir deyişle orijinal durumu bozulmuştur. Benzer şekilde tarlasını veya çiftliğini kiraya veren ya da kendisi işleten mülk sahibinin de elde ettiği gelirin tümü rant olarak kabul edilemez. Çünkü üzerinde tarım yapılacak bir toprağa ya da faaliyette bulunulacak bir çiftliğe mutlaka sulama kanalı, çit, yol gibi bazı yatırımlar yapılacaktır. Ekonomik anlamda rantı hesaplayabilmek için toprağın elde ettiği getiriden söz konusu bu giderlerin düşülmesi gerekmektedir. Mutlak ranta ancak bu şekilde ulaşılabılır.

Toprağın doğadaki ilk şekli ile kullanımı karşılığı ödenen bir bedel olarak da tanımlayabileceğimiz rant, mülkiyet hakkının varlığıyla birlikte ortaya çıkmaktadır. Zira bir toplumda bireylere özel mülkiyet hakkı tanınmamışsa, o toplumda toprak sahiplerinin varlığından ve dolayısıyla rant gelirinden söz edilemez⁴.

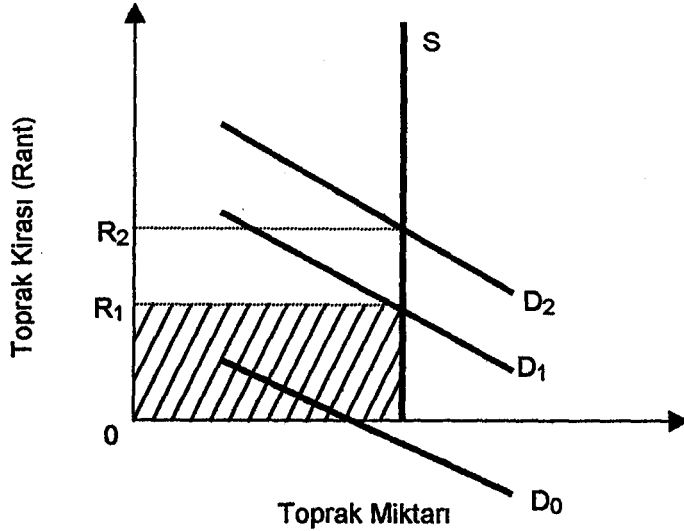
Ekonomistler, rantın varlığını toprağın insan ihtiyaçlarına göre kıt olmasına bağlarlar. İnsan toplulukları kalabalıklaştıkça daha çok toprağa ihtiyaç duyulmaktadır ve her türlü üretimde toprak, temel bir üretim faktörüdür.

Sürekli artan talebe karşın toprak arzının sınırlı olması ve çoğaltılamayan mallardan olması, bir süre sonra bu kıt kaynak için bir bedelin, yani rantın ödenmesini zorunlu hale getirecektir⁵.

⁴ Besim Üstünel, **Ekonominin Temelleri** (Kurtuluş Matbaası, Ankara, 1978), s.357.

⁵ İlker Parasız, **Mikro İktisat, Prensipler ve Politika** (2.Baskı, Bursa, Ezgi Kitabevi, 1993), s.156.

Bu bağlamda toprak rantının ortaya çıkışı Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şekil 1: Toprak Rantının Ortaya Çıkışı

Şekil 1'den görüleceği üzere ekonomide nüfus fazla değilken, toprak talebi D_0 kadardır ve S düzeyindeki toprak arzı talepten fazladır. Bu durumda toprak serbest bir mal durumundadır ve bir fiyat ya da rant sözü konusu değildir. Nüfus artışıyla birlikte tarımsal ürünlere olan talep ve dolayısıyla toprak talebi arttıkça, toprak için bir kira bedeli ortaya çıkacaktır. Mutlak rant, üretime elverişli toprakların kıt olmasından doğan bu kiradır. Şekilde toprak talebi D_0 'dan D_1 'e çıktığında mutlak rant R_1 kadar, D_2 'ye çıktığında ise R_2 kadar olmaktadır⁶.

1.1.2. Diferansiyel Rant

Diferansiyel rant, topraklar arasındaki kalite farklarından veya toprakların şehir merkezine olan uzaklık farklarından doğan rantlardır. Diferansiyel rant, hem tarımsal üretimde kullanılan topraklar hem de yerleşim

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz.; A.Paul Samuelson, Keith Hancock, Robert Wallece, *Economics* (Second Edition, Sydney, Mc Graw-Hill Book Company, 1975), ss.533-538.

alanı olarak kullanılan topraklar için söz konusudur⁷. Şehir merkezi ile şehir dışındaki arsa rantı arasında ciddi oranda farklar olduğu gibi, verimli topraklar ile verimsiz topraklar arasında da büyük rant farkları vardır.

Ricardo'nun rant kuramı esasen diferansiyel rantların bir modelidir. Buna göre rant, ekilen toprakların verimlilik farkından doğmaktadır⁸. Zaman içerisinde nüfus artışıyla birlikte daha fazla besin maddelerine ihtiyaç duyulacağından çok düşük kaliteli topraklar bile ekilecektir. Bu durum ise, söz konusu toprakların sahipleri için yeni rantların ortaya çıkmasına neden olacaktır⁹.

Rantı mülkiyet hakkının varlığına bağlayan Karl Marx ise, diferansiyel rantı, diferansiyel rant 1 ve diferansiyel rant 2 olarak ikiye ayırmaktadır. Diferansiyel rant 1, toprak verimliliğinin ve pazar konumunun farklılığına bağlı olarak oluşmakta; diferansiyel rant 2 ise, aynı toprak üzerinde sermaye yatırımlarının verimliliğinin farklı olmasından kaynaklanmaktadır¹⁰.

1.1.3. Rant Benzerleri

Arzı esnek olmayan bir malın artan talebini kısa bir dönemde karşılamak mümkün olmamakta, buna bağlı olarak da fiyatlarda görülen yükselmeler sonucunda kısa süreli rantlar, diğer bir deyişle rant benzerleri (quasi-rents) ortaya çıkmaktadır¹¹.

Rant-benzerlerinden ilk bahseden ekonomistlerden birisi John Stuart Mill'dir. Mill, rantın anlamını genişleterek onun sadece toprağa ait olmadığını, diğer üretim faktörlerinden de bir rant doğabileceğini ileri

⁷ Orhan Oğuz, **İktisada Giriş: Temel Kavramlar ve Prensipler** (İstanbul, Marmara Üniv. Yay.No:513, İİBF Yay.No:390, 1992), s.288.

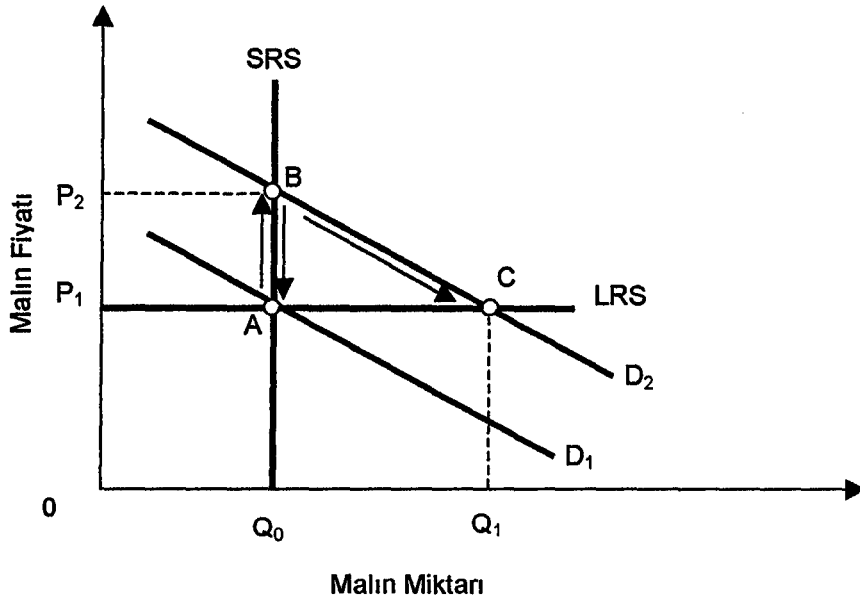
⁸ Ricardo, a.g.e., s.33.

⁹ Howard D.Marshall, and Marshall Natalie J., **The History of Economic Thought** (New York, Pitman Publishing Corporation, 1968), s.107.

¹⁰ Münevver Soyak, "Rant Arama", **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:7, Sayı:23 (Kış 1996), ss.87-90.

¹¹ Yüksel Ülken, **Fiyat Teorisi: Faktör Piyasası** (Cilt II, İstanbul, Çağlayan Basımevi, 1978), s.94.

sürmektedir. Rantın oluşumunu monopol benzeri yapılara bağlayan Mill'e göre, miktarı sınırlı olan mallar her zaman ranta konu olmaktadır ¹². Aşağıda rant benzerleri Şekil 2 yardımıyla açıklanmaktadır.

Şekil 2: Rant Benzerlerinin Ortaya Çıkışı

Şekil 2'de gösterildiği gibi ele alınan malın arzı kısa dönemde sabittir. Bu, dikey arz eğrisi SRS ile gösterilmiştir. Başlangıçta talep D_1 eğrisi ile temsil edilmekte olup, piyasa dengesi A noktasında P_1 fiyatında ve Q_0 miktarıyla oluşmuştur. Herhangi bir nedenle piyasa talebinin artması durumunda, örneğin, bir savaş beklentisi ile gıda maddelerine olan talebin yükselmesi ya da balık etinin daha sağlıklı olduğu yolundaki propaganda ya bağlı olarak balık talebinin artması gibi, D_1 sağa kayarak D_2 'ye gelmektedir. Bunun sonucu olarak malın denge fiyatı yükselmektedir. Burada aradaki fiyat farkı, $P_2 - P_1$, kısa dönemde oluşan ve rant benzeri olarak isimlendirdiğimiz kavrama karşılık gelmektedir. Eğer piyasa talebindeki artış kalıcı ise (balık örneğinde olduğu gibi) uzun dönemde piyasanın dengesi, uzun dönem arz eğrisi (LRS) üzerindeki C noktasında yine P_1

¹² Ali Özgüven, *İktisat Bilimine Giriş* (7.Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1997), s.80.

fiyatı ve başlangıçtakinden daha fazla bir mal miktarı (Q_1) ile sağlanacaktır. Bunu sağlayan unsur ortaya çıkan rantların yeni üreticileri endüstriye çekmesidir. Eğer piyasa talebindeki artış geçici ise (savaş olasılığının ortadan kalkması ile gıda maddeleri talebinin eski düzeyine dönmesi), uzun dönemli denge yine A noktasına dönülerek sağlanacaktır. Böylece hem geçici hem de kalıcı talep artışlarında ortaya çıkan rantlar uzun dönemde ortadan kalkmaktadır.

Rant benzerleri yalnızca yukarıdaki örnekte olduğu gibi mal piyasasında ortaya çıkmaz. Faktör piyasalarında da arzı sınırlı olan üretim faktörlerinin varlığı rantlara yol açmaktadır. Örneğin, kısa dönemde emek arzı sabit olduğu için, firmaların emek talebi arttığında, işçilerin normal ücretlerinden daha yüksek ücret elde etmeleri mümkündür.

Alfred Marshall, söz konusu bu ücret fazlasını rant benzeri olarak isimlendirmektedir¹³. Bu bağlamda arzı yeterli olmayan emek ya da sermayenin de toprak gibi rant elde edebileceği söylenebilir. Marshall'a göre, topraktan elde edilen rant ile diğer üretim faktörlerinden elde edilen rantlar arasında bir ayırım söz konusudur. Topraktan elde edilen rant hak edilmemiş bir gelirdir. Çünkü toprak rantını elde etmek için mülkiyet hakkına sahip olmak yeterlidir. Bunun ötesinde bir çaba sarf etmeye gerek yoktur. Oysa diğer üretim faktörlerinin getirileri olan ücret için emeğin, kâr için ise sermayenin üretime fiilen katılması gerekmektedir. Dolayısıyla Marshall, ücret ve kârda hak edilmemiş bir gelir niteliğinde rant bulunmadığını, bunun sadece toprak için söz konusu olduğunu ileri sürmektedir.

1.1.4. Kabiliyet Rantı

Topraklar arasındaki verimlilik farkları sonucu ortaya çıkan diferansiyel rantlar, diğer bir üretim faktörü olan emek için de söz konusudur. İnsanların farklı beceride olmaları nedeniyle aynı işi yapan kişilerin bir kısmının daha fazla ücret alması kabiliyet rantını ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, üstün kabiliyetleri nedeniyle sıradan bir avukatın aldığı ücretten çok daha yüksek ücret alan ünlü bir avukatın aldığı bu yüksek ücret, kabiliyet rantı ile açıklanabilir.

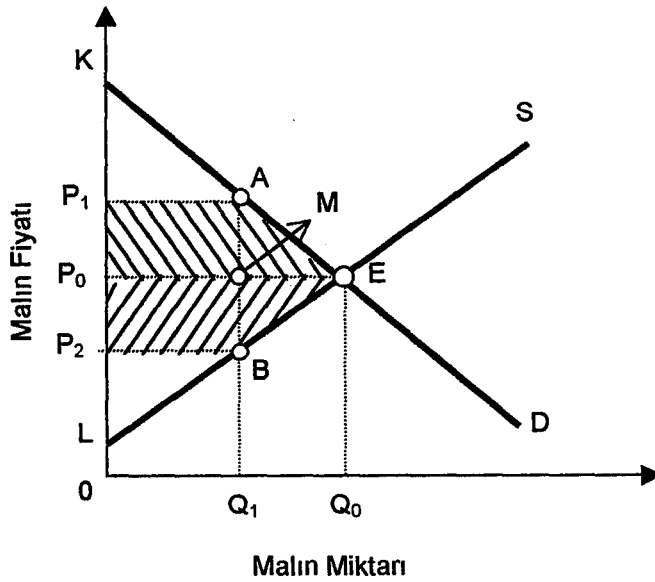
¹³

Gülten Kazgan, *İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi* (6.Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993), s.142.

Kabiliyet rantına bir diğer örnek olarak, bir süredir işsiz olan bir mimarın durumu gösterilebilir. Bu mimar bazı iş teklifleri alsa bile, eğer gelen teklifler arzulanı ücret düzeyinden düşük ise bu teklifleri reddederek daha yüksek teklifleri bekleyebilir. İşte bu mimarın reddettiği ücret ile sonradan aldığı daha yüksek ücret arasındaki fark da kabiliyet rantı olarak değerlendirilebilir.

1.1.5. Üretici ve Tüketici Rantı

Üretici rantı, bir malı denge düzeyinin altındaki fiyattan satmaya razı olan satıcının, bu malı daha yüksek bir fiyattan, denge fiyatından satması halinde oluşan farktır. Tüketici rantı ise tüketicinin belirli bir malı satın alabilmek için ödemeye razı olduğu fiyat ile ödediği fiyat arasında tüketici lehine oluşan farktır¹⁴. Üretici ve tüketici rantı yerine üretici ve tüketici fazlası ya da artığı terimleri de kullanılmaktadır. Aşağıda üretici ve tüketici rantı Şekil 3 yardımıyla açıklanmaktadır.

Şekil 3: Üretici ve Tüketici Rantı

Şekil 3'te arz ve talebe göre oluşan E noktasındaki dengede malın fiyatı P_0 ve bu fiyattan alınıp satılan mal miktarı Q_0 'dır. Bu fiyat hem tüketicilerin hem de üreticilerin memnun oldukları bir fiyattır. Bilindiği üzere

¹⁴

Hüseyin Şahin, *İktisada Giriş* (4. Baskı, Bursa, Ezgi Kitabevi, 1994), s.160.

talep eğrisi tüketicilerin faydasını, arz eğrisi ise üreticilerin maliyet yapılarını yansıtmaktadır. E noktasının solundaki örneğin A ve B noktaları ise, üreticilerin satmaya, tüketicilerin satın almaya hazır oldukları Q_1 mal miktarını göstermektedir. Denge fiyatının P_1 olduğu durumda, malın faydasını yüksek gören bir kısım tüketiciler bu fiyatı ödemeye razı olacaktırlar. Oysa ki piyasada oluşan fiyat P_0 'dır ve daha yüksek fiyatlara razı olan tüketiciler de bu daha düşük fiyattan malı satın alabilmektedirler. Bunun anlamı bir kısım tüketicilerin söz konusu mal için elde ettikleri faydanın altında bir fiyat ödemesidir, ki tüketici rantı olarak isimlendirilen şey de işte budur¹⁵. Benzer biçimde P_2 fiyatında, daha düşük maliyetle üretim yapan bazı firmalar Q_1 kadar malı satmaya razıdırlar. Ancak piyasada oluşan fiyat P_2 'nin üzerindedir ve düşük maliyetle çalışan firmalar razı olduklarının üzerinde bir fiyat elde edebilmektedirler, ki bu aradaki farkı da üretici rantı olarak isimlendirilmektedir.

Bu malın işlem gördüğü piyasada toplam tüketici rantı Şekil 3'te gösterilen P_0EK alanı, toplam üretici rantı ise P_0EL alanı kadardır. Bu analiz bize malın alım-satımına konu olan miktarının düşmesinin üretici ve tüketici fazlasını azalttığını göstermektedir. Örneğin, herhangi bir nedenle piyasada işlemler denge fiyatı yerine P_1 fiyatı üzerinden yapılmak durumunda ise, tüketici rantı P_0EAP_1 kadar azalırken, üretici rantında P_0MAP_1 dikdörtgeni ile BME üçgeninin alanı arasındaki fark kadar artış olacaktır. Ancak üretici rantındaki artış tüketici rantındaki azalışı telafi edememekte ve toplumun ABE üçgeninin alanı kadar net bir refah kaybı olmaktadır. Benzer biçimde malın fiyatının denge değerinin altında, P_2 düzeyinde olması durumunda ise toplum ABE alanının temsil ettiği bir refah kaybına uğramaktadır.

Şekil 3'te E noktasındaki denge, piyasanın tam rekabet koşulları altında işlemesi halinde ulaşılabilecek dengeyi göstermektedir. Bu koşullar piyasa aktörlerinin çok küçük birimler olmasını, piyasaya giriş engellerinin olmamasını ve herkesin miktar ve fiyatlar hakkında tam bilgi sahibi

¹⁵ Samuelson, a.g.e., ss.489-491.

olmasını içermektedir. Yukarıda belirtilen denge dışındaki P_1 veya P_2 fiyatları ise devletin asgari ya da azami fiyat belirlemesi durumunda ortaya çıkabilir. Piyasa fiyatının serbest rekabet dengesinden sapmasına yol açabilecek bir diğer etken ise satıcı veya alıcı tekelinin olmasıdır.

Bu analiz ışığında piyasaların tam rekabet koşullarında işlememesi durumunda, toplum refahının ulaşılabilecek maksimum düzeyin altına düşeceği rahatlıkla söylenebilir¹⁶.

1.1.6. Mali Rant ve Mali Sömürü

Mali rant, bütçe ile ilişkili olarak ortaya çıkan ranttır. Devletin mali fonksiyonlarını yerine getirmesinin net sonucu olarak bir fayda elde etme olasılığının varlığı, devlet bütçesinin ödenekleri aracılığıyla bir rant elde etme fırsatını ortaya çıkarmaktadır¹⁷. Bu bağlamda ele alınan mali rant, kamu hizmetlerinden elde edilen yararın, vergilerin neden olduğu yarar kaybından büyük olması durumudur. Vergilerin kamu hizmetlerinden elde edilen yarardan büyük olması durumuna ise, mali sömürü denmektedir¹⁸. Mali rant ve mali sömürü kavramlarını vergi yükü ile ilişkilendirerek de tanımlamak mümkündür. Kişiler açısından net vergi yükü belli bir dönemde ödenen vergilerden vergi ile finanse edilen kamu hizmetlerinden sağlanan yararın çıkarılması ile elde edilen değer bireyin gelirine oranı olarak tanımlanmaktadır¹⁹. Bu durumda mali rant bireyin (veya bir grubun) net vergi yükünün negatif olması, mali sömürü de net vergi yükünün pozitif olması ile özdeş kavramlardır.

¹⁶ S. Rıdvan Karluk, *Uluslararası İktisat* (3.Baskı, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, 1991), ss.167-170.

¹⁷ Gerald W. Scully, "Rent Seeking in US Government Budget: 1900-1988", *Public Choice*, Vol:70, No:1 (1991), ss.99-106.

¹⁸ Sinan Sönmez, *Kamu Ekonomisi Teorisi* (Ankara, Teori Yayınları, 1987), s.15.

¹⁹ Aykut Herekmen, *Kamu Maliyesi* (Cilt 2, Ankara, Sevinç Matbaası, 1989), ss. 142-143.

1.2. Doğal ve Yapay Rant Ayrımı

Buraya kadarki anlatımımızda rantın genel bir tanımı yapılarak, zaman içerisinde rant kavramının değişik açılardan ele alınmasıyla ortaya çıkan rant türleri üzerinde durulmuştur. Burada ise modern neo-klasik ekonomide rant kavramının kazandığı yeni anlamlar tartışılarak rant kuramı ile rant kollama kuramı arasındaki bağlantı kurulacaktır.

Tarihsel süreç içerisinde rant kavramı genel olarak birbirlerine yakın anlamlarda kullanılmış ve tanımlanmıştır. Rant kavramının yeni boyutlar kazanması modern neo-klasik politik ekonomi kuramcıları ile birlikte gerçekleşmiştir. Aşağıda önce ekonomik süreçte kendiliğinden ortaya çıkan doğal rantlar, sonra da hükümet müdahaleleriyle politik süreçte yapay bir şekilde oluşturulan rantlar ele alınmaktadır.

1.2.1. Doğal Rantlar

Daha öncede ifade ettiğimiz gibi rant kavramının kaynağında kısıtlı olma olgusu yer almaktadır. Toprak da kısıtlı bir üretim faktörü olduğundan rant kavramı ekonomi literatürüne toprak kirası biçiminde girmiş ve zaman içerisinde kısıtlı tüm mal ve hizmetlerden elde edilebilecek aşırı kazançları kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Buna göre doğal rantlar, söz konusu mal ve hizmetlerin arz ve talep fonksiyonlarındaki değişmeler sonucu ortaya çıkmaktadır²⁰. Genel olarak toprak rantları doğal rantların en tipik örneğini oluşturmaktadır.

Diferansiyel rantlar da büyük ölçüde doğal rantlardır. Topraklar, toprağın cinsine ve sulama olanaklarına bağlı olarak verimli veya verimsiz olurlar. Benzer biçimde bir kentin merkezine olan uzaklık da normal koşullarda insanların etkileyemeyeceği bir durumdur. Bu şekilde fiili olarak var olan durumların yarattığı rantlar doğaldır. Bir çiftçinin çeşitli yöntemlerle (toprak üzerinde sulama tesisleri yaparak, gübreleme yoluyla

²⁰ Şiir Yılmaz, "Rant Arayışları ve İstihdam", *Ekonomik Yaklaşım*, Cilt:8, Sayı:27, (1997), ss.47-48.

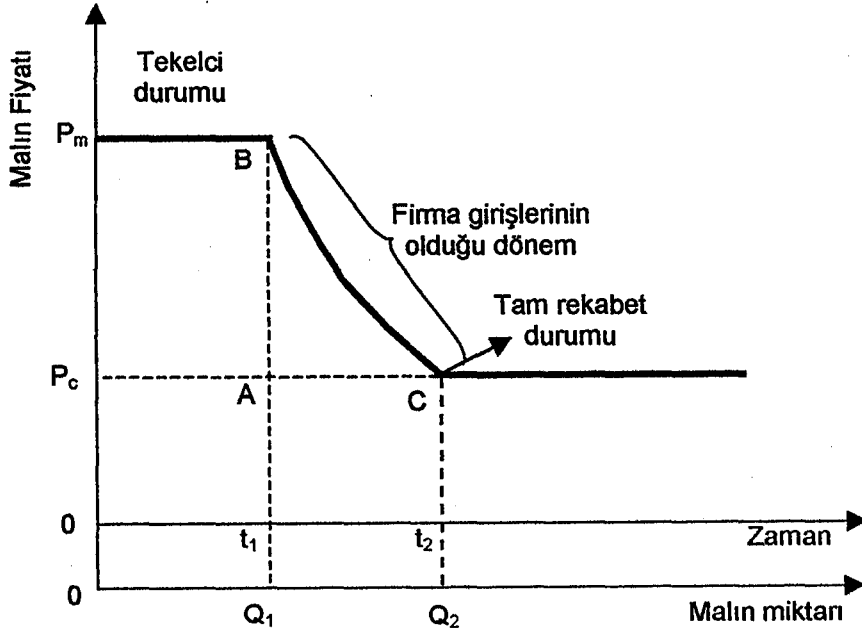
vs.) toprağının verimliliğini artırması da diferansiyel rantlar doğurabilmektedir. Bilindiği gibi Marx bunları diferansiyel rant 2 olarak isimlendirmekte idi. Diferansiyel rant kapsamında ele alınan kent rantlarının bazı zorlamalarla yapay olarak oluşturulması mümkündür. Bu konuya ileride değinilmektedir.

Rantları sınıflandırırken sözü edilen rant-benzerleri de, eğer kendiliğinden, piyasaya bir müdahale olmadan ortaya çıkmışsa doğal rantlar kapsamında ele alınabilir. Kuraklık nedeniyle tarımsal üretimin düşmesi sonucunda, üretim miktarının azalması ve üreticilerin buna bağlı olarak yükselen fiyatlar nedeniyle bir rant elde etmeleri mümkündür. Söz konusu bu rant, rant benzerlerine örnek olarak gösterilebilir. Burada ortaya çıkan rant geçicidir. Talepteki kaymalar ya da izleyen dönemlerde arzdaki kaymalar sonucunda piyasa yeni bir dengeye ulaşacaktır.

Kabiliyet rantlarının da doğal rantlar olduğunda kuşku yoktur. Ancak burada da yine bazı zorlamalarla yapay rantlar oluşturulabileceği düşünülebilir. Bu olasılık da ileride ele alınmaktadır.

Doğal rantları ortaya çıkaran bir durum da doğal monopollerdir. Doğal monopoller herhangi bir diğer monopol ile aynı sonuçlara yol açmakla birlikte bunlar da piyasa sürecinin işleyişinde kendiliğinden oluşmaktadır. Doğal monopol oluşumu için devletin müdahalesine gerek olmadığı gibi, çoğu halde bu nitelikteki monopoller devlet mülkiyetinde işletilmektedir. Doğal monopollerin varlığı çok yüksek sabit sermaye yatırımları gerektiren demiryolu, kentiçi içme suyu ya da doğalgaz işletmeciliği gibi alanlarda ortaya çıkmaktadır. Bu sektörlerde tüketici sayısının artması ile ortaya çıkan marjinal maliyetler sabit maliyetlerin aksine çok düşük hatta bazen sıfırdır. Bu nedenle bu alanlarda ilk önce davranan işletme büyük bir olasılıkla monopolcü konumunu ele geçirecektir. Bir doğal monopol alanının ortaya çıkması ve devletin de bunu özel sektöre bırakmayı kabul etmesi durumunda ise bir rant kollama faaliyeti gerçekleşebilir.

Doğal rantları ortaya çıkaran bir başka durum ise, teknolojik yenilikler sonucu oluşan rantlardır. Bu bağlamda ortaya çıkan doğal rantlarla ilgili olarak, teknolojik yenilikler sonucu yeni bir ürün geliştiren bir firmanın durumunu inceleyebiliriz. Eğer firma yeni buluşu için patent hakkı alabilirse hukuk sisteminin izin verdiği süre boyunca geliştirdiği ürünün tek üreticisi olacak ve buradan da bir monopolcü gibi aşırı kâr elde edebilecektir. Böyle bir durumun söz konusu olmaması durumunda ise diğer firmaların yeni ürünü taklit etmesine ya da bu ürünü ikame edecek yeni ürünler geliştirmesine kadar en azından belli bir süre ürünü ilk geliştiren firmanın monopolcü pozisyonu devam edecektir. Teknolojik yenilikler sonucu oluşan doğal rantların ortaya çıkışı Şekil 4'te ürün yaşam devresi eğrisi yardımıyla açıklanmaktadır²¹.

Şekil 4: Teknolojik Yeniliğin Ortaya Çıkardığı Doğal Rant

Şekil 4'te dikey ekseninde malın fiyatı yer almaktadır. Görüleceği gibi, şeklin iki ayrı yatay ekseni vardır. İlk yatay ekseninde yeni geliştirilen ürünün piyasaya sunulmasından sonra geçen zaman, ikinci yatay ekseninde ise yine zaman

²¹

Ürün yaşam devresinin anlamı ve içerdiği dönemler için .bkz: Robert D.Hisrich, Michael P.Peters, **Marketing Decision for New and Mature Products** (Second Edition, New York, Macmillan Publishing Company, 1991), ss.9-11. Burada kavramın içeriğini değiştirmemekle birlikte doğal rantların ortaya çıkış sürecini inceleyebilmek için ürün yaşam devresine ilişkin şekil üzerinde değişiklikler yapılmıştır.

içinde üretilen mal miktarları gösterilmiştir. Ürünün piyasaya çıktığı andan t_1 'e kadar geçen zamanda yeniliği geliştiren firma malın tek üreticisidir ve monopolcü gibi davranarak malını yüksek bir P_m fiyatından satmaktadır. Alt yatay eksendeki Q_1 miktarı yalnızca bu firma tarafından piyasaya arz edilmektedir. t_1 anından itibaren ürünün taklitleri ya da ikameleri ortaya çıkmakta ve bu sayede endüstriye yeni firmalar girmektedir. Yeni firmaların girişi ile piyasada rekabet başlamakta ve ürünü geliştiren firma monopolcü fiyatlardan vazgeçmek zorunda kalmaktadır. Ürünü geliştiren firmanın monopol durumunun ne kadar süreceği, yani t_1 süresinin uzunluğu patent yasalarının varlığına ve yeniliklerin ne kadar süre ile korunduğuna bağlıdır.

Firma girişleri t_2 zamanında durmaktadır. Bu andan sonra malın fiyatı tam rekabet piyasasında oluşan dengeye göre P_c olarak belirlenmektedir. Bu andan itibaren ürünü geliştiren ve erken dönemde üretim yapan diğer firmaların elde ettikleri rant da ortadan kalkmaktadır²². Şekilde piyasanın Q_2 üretim miktarında doyduğu ve firma girişinin ya da firmaların kapasite genişletmelerinin durduğu varsayılmıştır. Bu miktarı belirleyen tamamen ürüne yönelik taleptir.

Malı ilk üreten firma P_cABP_m alanı kadar bir rant elde etmektedir. Diğer firmaların ilgisini çeken işte bu ranttır. Ancak diğer firmalar piyasaya girişte engellerin kalktığı B noktasına kadar bu malı üretememektedir.

Görüldüğü gibi, firmanın ilk anda elde ettiği monopol kazancı da diyebileceğimiz bir rant, uzun dönemde kaybolmaktadır. Firma, uzun dönemde, üretimin artması, fiyatların düşmesi sonucu P_cABP_m büyüklüğüne eşit miktarda bir rant kaybına uğrarken, bu alan tüketicilere tüketici rantındaki bir artış olarak bir kazanç sağlamaktadır. Düşük fiyatta mal satın alarak bir tüketici rantı elde eden tüketiciler bunun yanında, üreticilerin rant elde etme çabaları sonucu oluşan ABC üçgenine eşit miktarda bir

22

James M. Buchanan, "Rant Kollama ve Kâr Kollama" (çev.: Aytaç Eker) İçinde Aytaç Eker ve Coşkun C. Aktan, *Politik Yozlaşma ve Rant Kollama* (Ankara, Takav Matbaası, 1994), ss.277-278.

tüketici artışı da elde edeceklerdir. Bu, aynı zamanda üreticilerin doğal rantları elde etme sürecinde toplumun toplam refahında ortaya çıkan net bir artıştır²³.

Anlaşılmaktadır ki, monopolcü durumundaki üreticinin ilk anda elde ettiği rantların çekiciliğine kapılan diğer üreticilerin piyasaya girişinin engellenmediği ve kamu kesiminin de herhangi bir müdahalesinin olmadığı bir ortamda rantlar, piyasa süreci içerisinde kendiliğinden oluşmakta ve ortadan kalkmaktadır.

1.2.2. Yapay Rantlar

Doğal olarak yaratılan rantlar, piyasa sürecinde arz ve talep fonksiyonundaki değişmelerden kaynaklanırken, yapay rantlar genel olarak, devletin piyasaya müdahalesi sonucu politik süreçte ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle birtakım yasal düzenlemelerle suni kıtlık durumları yaratan hükümetler, yapay rantların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bazen de özel sektör bünyesinde yapay rantların oluşturulması mümkündür, ancak bunun olması da yine devletin göz yummasına bağlı olmaktadır. Şimdi yapay rantların ortaya çıkabileceği çeşitli durumları ele alalım.

Toprak rantlarının mutlak rant tanımına giren türü için bir yapaylık söz konusu değildir. Yine diferansiyel rant 2 için de yapaylık durumu oluşmaz. Buna karşılık diferansiyel rant 1 kapsamına giren rantlar yukarıda anlatıldığı üzere doğal olabileceği gibi yapay rantları da ortaya çıkarabilir. Burada söz konusu edilen kent rantlarıdır. Bir gayrimenkul spekülâtörünün kentin ilerde genişleyeceğini tahmin ederek, öngördüğü gelişme istikametinde arazi edinmesi bir spekülâtif faaliyet olmakla birlikte burada da yapay ranttan söz edemeyiz. Ancak bu spekülâtör kentin imar planlarını kendi çıkarı doğrultusunda değiştirmek için çaba harcıyorsa,

²³

Ayrıntılı bilgi için bkz.; Gordon Tullock, "Rents and Rent Seeking", içinde: C.Rowley, R.D.Tollison, G.Tullock, (eds.), **The Political Economy of Rent Seeking** (Boston, Kluwer Academic Publishers, 1988), ss.51-62; James M.Buchanan and Marilyn R.Flowers, **The Public Finances** (Sixth Ed. U.S.A., Irwin Homewood Illinois, 1987), ss.118-121.

bu bir yapay rant oluşturma çabasıdır. Bir diğer örnek olarak Türkiye'de de sıkça görülen bir yapay rant durumunu, kamu mülkiyetindeki arazilerin işgalini ele alabiliriz. Bilindiği gibi, kamu arazisini konut yaparak veya diğer biçimlerde işgal eden birisi, tek başına veya kendi durumundaki kişilerle birlikte politikacıları bu arazilerin mülkiyetini kendilerine devretmeye zorlamaktadır. Seçim dönemlerinde sıkça yapılan imar afları da bu şekilde ortaya çıkan yapay rantları kollamaya yönelik faaliyetlerin başarılı olmasına yol açmaktadır.

Özel sektör bünyesinde oluşabilecek yapay rantlara örnek olarak ise, yiyecek ve içecekler gibi talebi esnek olmayan malları stoklayıp arzında bir daralma meydana getirerek fiyatlarını yükseltmeyi ve bu yoldan bir rant elde etmeyi amaçlayan faaliyetleri ele alabiliriz. Bu durumda devletin stokçuluğu yasaklayıcı bir müdahalede bulunmaması rant kolla- ma davranışını ortaya çıkarmaktadır. Benzer biçimde işverenlerin lokavta başvurmasının yasalarla zorlaştırılması, sendikaların, işçilerin verimliliğinin çok üzerinde ücret talep etmelerine yol açmaktadır. İşçi sendikalarının bu şekilde rant elde etme çabalarının başarıya ulaşması büyük ölçüde devletin işverenler üzerindeki sınırlandırıcı düzenlemelerinin genişliğine bağlı olacaktır.

Bunların yanında bir üretim faktörünün üretimden, üretime yaptığı katkının üzerinde pay alması da bir ranttır ve bu ancak yapay olarak, yani devletin zorlayıcılığı altında gerçekleştirilebilmektedir. ABD'de öğretmenlerin ücretleri ile ilgili bir çalışmada, öğretmen ücretlerinin yıllar itibarıyla ciddi bir artış göstermesine karşın, çeşitli göstergelere göre, eğitimin kalitesinde bir iyileşme olmadığı sonucu bulunmuştur. Bunun anlamı ise öğretmenlerin bir şekilde rant elde ederek gelir dağılımındaki pozisyonunu iyileştirmiş olmalarıdır²⁴.

²⁴ Richard. Vedder, Lowell. Gallaway, "The War Between Rent-seekers", **Public Choice**, Vol: 68, No:1-3 (1991), ss. 283-289.

Daha önce ifade ettiğimiz gibi mali rantlar da büyük ölçüde yapay ve devletin bilinçli olarak uyguladığı politikaların bir sonucudur. Bu rantlar, özellikle devletin gelir dağılımında adaleti sağlama fonksiyonuna ilişkin olarak ortaya çıkmaktadır. Mali rant ve mali sömürünün varlığı dikey adalet açısından itiraz edilemeyecek bir durumdur. Yani insanlar, vergi ve kamu harcamaları öncesinde gelir düzeyi açısından kendilerinden daha kötü durumda olanların vergi ve kamu harcamaları sonucunda bir avantaj elde etmelerini hoş görebilmektedirler. Ancak yatay eşitliğin bozulması, yani kendileriyle aynı durumda olanların kamu maliyesi aracılığıyla bir avantaj elde etmesi, diğer bir deyişle yatay eşitliği kendi lehlerine bozmaya çalışması insanların en çok itiraz ettiği noktalardan biridir. Ne var ki bu noktada çeşitli baskı ve çıkar gruplarının vergi yasalarının kendilerine vergiden kaçınma olanakları sağlayacak biçimde düzenlenmesini sağlamaya yönelik faaliyetleri yapay rantlar doğurmaktadır²⁵.

Az önce sözü edilen teknolojik yenilik örneğinde ise, yeniliği gerçekleştiren firmanın buluşu için patent hakkı talep etmesi ya da patentin koruma süresini uzatmaya yönelik faaliyetleri de yapay rantlar doğurabilir. Burada oluşturulan rantın toplum açısından iyi ya da kötü oluşu önemli değildir ve her durumda bu talepler yapay rantlar oluşturacaktır. Yine korsan olarak fikir ve sanat eserlerini kopya edip bunun ticaretini yapanların da telif haklarının daha sıkı korunmasını önlemeye yönelik çabaları yapay rantlar doğuracaktır.

Tarifeler, kotalar gibi malların yurtiçi fiyatlarını dünya fiyatlarının üzerine çıkaran uygulamalar ya da bir malın fiyatını tam rekabetçi denge fiyatının üstüne çıkarmayı mümkün kılan durumlar da yapay rantlar oluşturmaktadır. Benzer biçimde firmaların ürünlerini denge fiyatından satabilmesine karşın devletten ilave destek almak için giriştiği çabalar da yapay rantların oluşmasına yol açabilecektir.

Söz konusu bu yapay rantların ortaya çıkarılması ve ele geçirilmesi için bireylerin, hükümeti etkilemeye yönelik faaliyetleri ve bunların toplum açısından yol açtığı etkiler genel olarak rant kollama kuramının eksenini oluşturan temel konulardır. Bundan sonraki kısımda, yapay rantların ortaya çıkarılabilmesi için verilen uğraşlar olarak da tanımlanabilecek olan rant kollama faaliyetleri, değişik açılardan ele alınmakta ve bu faaliyetlerin toplumsal maliyetleri üzerinde durulmaktadır.

1.3. Rant Kollama Kavramı

1.3.1. Rant Kollamanın Tanımı

Rant kollama konusunda ilk kuramsal çalışma 1967 yılında Gordon Tullock tarafından yapılmıştır. "Monopollerin, Tarifelerin ve Hırsızlığın Refah Maliyetleri" isimli makalesinde Tullock, rant kollama terimini kullanmamakla birlikte, baskı ve çıkar gruplarının tarife kollama ve monopol ayrıcalıkları elde etme faaliyetlerini incelemiş, buna yönelik olarak yaptıkları harcamaların toplumsal açıdan etkilerini ortaya koymuştur²⁶.

Rant kollama terimi ise ilk kez 1974 yılında Anne Krueger tarafından kullanılmıştır. Krueger, "Rant Kollayan Toplumun Politik Ekonomisi" isimli makalesinde baskı ve çıkar gruplarının, hükümet tarafından dağıtılan monopol ayrıcalıklarını ve ithalat lisanslarını elde etmek için giriştikleri faaliyetleri rant kollama olarak tanımlamıştır²⁷. Krueger söz konusu çalışmasında, baskı ve çıkar gruplarının, monopol ayrıcalıklarını ve ithalat lisanslarını elde edebilmek için özellikle politik süreçte etkili olmaya çalıştıklarını, buna yönelik olarak da çeşitli lobiler oluşturarak kaynak israf edici harcamalarda bulduklarını belirtmekte ve bir bütün olarak bu harcamaların toplam refah düzeyini azalttığını ve ekonomik gelişmeleri olumsuz yönde etkilediğini vurgulamaktadır.

²⁶ Gordon Tullock, "The Welfare Costs of Tariffs, Monopolies and Theft", içinde: Charles Rowley (ed.), *Public Choice II* (U.S.A. Elgar Publishing Limited 1993), ss.3-11.

²⁷ Anne Krueger, "The Political Economy of Rent Seeking Society", *American Economic Review*, Vol:64, No:3 (1974), ss.291-304.

Rant kollama, mevcut sosyo-ekonomik düzeni (mülkiyet haklarının yapısını) değiştirerek, zayıflatarak ya da belli bireysel veya grupsal rekabet avantajlarını koruyarak bireysel ya da toplu halde çıkar veya kâr elde etmeye yönelik girişimlerin ortaya çıktığı bir süreçtir²⁸. Rant kollama faaliyetleri tamamen verimsiz olduğu gibi kimi zaman verimli faaliyetlerden kaynakların çekilmesine de yol açmakta, hatta politik karar alıcılara bir gelir transferiyle (bu bir yolsuzluktur) sonuçlanabilmektedir²⁹. Toplumsal hasılayı artırmaktan çok toplumsal israfa neden olan rant kollama faaliyetleri kapsamında tüketilen kaynaklar, rant kollama faaliyetleri sonucu elde edilen kazançtan çoğu zaman büyüktür³⁰.

Tullock ve Krueger'den sonra rant kollama üzerinde duran diğer bir ekonomist Richard Posnerdir. Posner, Krueger'den hemen sonra 1975 yılında yayınladığı "Monopollerin ve Düzenlemelerin Sosyal Maliyetleri" isimli makalesinde monopollerin ve devletçe yapılan diğer bazı düzenlemelerin ekonominin temeli üzerinde yarattığı etkileri incelemiştir. Posner'e göre rant kollama, devletin yapay olarak ortaya çıkardığı monopol ayrıcalıklarını ele geçirmek için yapılan mücadeledir³¹. Posner, baskı ve çıkar gruplarının hükümetçe dağıtılan çeşitli rantları ele geçirebilmek için sürekli bir rekabet halinde olduklarını ve bu rekabetten kazançlı çıkabilmek için de büyük miktarda kaynak kullandıklarını belirtmektedir. Bu süreçte verimli kullanılmayan kaynaklar ise, sonuç olarak toplumsal israfa yol açmaktadır.

Rantı aşırı fırsat maliyetinin bir bedeli olarak gören James M. Buchanan ise, rant kollamayı da devletçe yaratılan bir takım monopolle-

²⁸ Hans G Monissen, "Rent Seeking General Equilibrium: A Didactic Illustration", **Public Choice**, Vol:72, No:2-3 (1991), ss. 111-129.

²⁹ Karl R. Pedersen, "Rent Seeking Political Influence and Inequality: A Simple Analytical Example", **Public Choice**, Vol:82, No:3-4 (1995), ss.281-305.

³⁰ Gordon Tullock, **Rent Seeking** (U.S.A. Edward Elgar Publishing Limited, 1993), s.22.

³¹ Richard A. Posner, "The Social Costs of Monopoly and Regulation", **Journal of Political Economy**, Vol:83 (August 1975), ss.807-827.

rin doğuracağı kazançları ele geçirmeye çalışan grupların söz konusu amaca yönelik faaliyetleri şeklinde tanımlamıştır³². Tullock, Krueger ve Posner gibi Buchanan da rant kollamanın bireysel çıkarları maksimize ederken toplumsal açıdan bir israfa neden olduğunu belirtmektedir. Buchanan'a göre, rant kollama faaliyetleri, kamu kesiminin ekonomi içindeki payı ile doğrudan ilişkilidir³³. Bu ilişki, kamu kesiminin kontrolünde bulunan kaynaklar genişledikçe çeşitli birey ve gruplara değişik yollarla aktarabileceği kaynakların artmasına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Devletin elindeki kaynakların ekonomideki payının fazla olmaması halinde bile devletin düzenleyici gücünün çok geniş bir alanda kullanılması, diğer bir deyişle, liberal ekonomik düzenden uzaklaşılması rant kollama fırsatlarını genişletmektedir.

Rant kollama kuramına farklı bir bakış açısı getiren Jagdish N.Bhagwati ise, rant kollama faaliyetlerini başka bir isim altında "doğrudan verimli olmayan kâr sağlama faaliyetleri" (Directly Unproductive Profit Seeking: DUP) olarak ele almaktadır³⁴. DUP faaliyetleri kapsamında, devletin dış ticaret alanına müdahale etmesiyle ortaya çıkan rantları ele geçirmeye yönelik rant kollama faaliyetleri incelenmektedir. Bhagwati'ye göre, DUP faaliyetleri çerçevesinde politik süreçte ortaya çıkan birçok ekonomik olayın analizi yapılabilir. Rant kollama bunlardan bir tanesidir ve DUP faaliyetlerinin bir alt başlığı olarak ele alınabilir. Bhagwati'ye göre, rant kollama faaliyetleri bazı durumlarda refah artışlarına bile yol açabilir. Örneğin, rant kollama sürecinde kullanılan kaynakların alternatif maliyetleri sıfır veya sıfırın altında bir değerdeyse bu kay-

³² Aşırı fırsat maliyetleri ile kastedilen, bir üretim faktörü sahibinin toplumsal hasıladan normal piyasa koşullarında elde edemeyeceği bir pay almasının yol açtığı toplumsal maliyettir. Yani bir bireyin veya grubun üretime olan katkısının üzerinde bir getiri elde etmesi anlatılmaktadır. Ancak bunun topluma maliyeti yalnızca gelir bölüşümünün bozulması değil, aynı zamanda toplam hasılanın da azalmasıdır. Aşırı fırsat maliyetlerinin oluşması, monopol imtiyazlarının oluşturulmasında olduğu gibi çoğu kez devletin müdahaleleri sonucunda gerçekleşmektedir.

³³ Buchanan, a.g.m., ss.281-283.

³⁴ Jagdish N.Bhagwati, "Doğrudan Kâr Sağlama Faaliyetleri", (çev: Asuman Altay) İçinde Aytaç Eker ve Çoşkun C. Aktan, **Politik Yozlaşma...**, a.g.e., ss.183-195.

nakların rant kollama sürecinde tüketilmesi toplumsal israfa yol açmayacaktır. Böyle bir durumda tüketilen kaynaklar, ekonomiyi pareto optimumuna yönelten bir süreci bile ortaya çıkarabilir³⁵. Görülmektedir ki, Bhagwati'den önce yapılan çalışmalarda varılan ortak nokta, rant kollama faaliyetlerinin kaynak israf ederek, toplumsal israfa yol açtığı şeklindeyken, Bhagwati, rant kollama faaliyetlerinin belli şartlar altında toplumsal refahı artırabileceğini ileri sürmektedir.

Kamu kesiminin zaman içinde genel ekonomi içerisindeki payının artmasıyla birlikte rant kollama faaliyetleri, birçok alanda kendini göstermeye başlamıştır. Bireyler tek tek ya da baskı ve çıkar grupları biçiminde örgütlenerek, hükümet tarafından oluşturulan bir monopol hakkını ele geçirebilmek için verdikleri mücadeleye benzer mücadeleleri, yine hükümet politikalarıyla biçimlenen sosyal yardımlar veya vergi indirimleri ya da yatırım teşvikleri gibi değişik çıkarları ele geçirebilmek için de vermektedirler. Politik süreçte ortaya çıkan bu faaliyetler de şüphesiz rant kollama faaliyetlerinin bir parçasıdır.

Bu bağlamda ve buraya kadar yapılan açıklamalar paralelinde rant kollama kavramını genişleterek yeniden tanımladığımızda, rant kollama, bireylerin devletten ekonomik, mali ya da sosyal nitelikli bir transfer elde edebilmek için lobicilik yaparak, kaynak israf edici harcamalarda bulunmasıdır.

1.3.2. Rant Kollama Kuramının Uygulama Alanları

Ekonomik analizin diğer branşları gibi rant kollama kuramının da normatif ve pozitif yönleri bulunmaktadır³⁶. Rant kollama faaliyetlerinin, ekonomiye olan maliyetlerinin belirlenmesi ve ölçülmesi rant kollama ku-

³⁵ Alternatif kullanım alanında üretime katkısı negatif olan bir kaynağın sosyal hasılaya katkısı sıfır olan bir rant kollama faaliyetine tahsisi, ekonomiyi daha yüksek bir etkinliğe kavuşturur. Bu da ekonominin kaynaklarının en verimli biçimde kullanılması durumunu ifade eden pareto optimalitesine daha yakın bir noktaya gelinmesini sağlayabilir.

³⁶ Robert Tollison, "Rent Seeking: A Survey", *Kyklos*, Vol:35 (4) (1992) ss.575-601.

ramının normatif yönünü oluşturmaktadır. Bu bağlamda özellikle üzerinde durulan konu, monopolcü konumunu ele geçirmek için yapılan toplam harcamaların, diğer bir deyişle, rant kollama faaliyetleri çerçevesinde yapılan harcamaların, monopolcü konumunun elde edilmesiyle sağlanan kazançtan büyük olup olmadığıdır.

Diğer yandan pozitif rant kollama kuramı ise, toplumda oluşan rantların kaynağını açıklamaya çalışmaktadır. Bu çerçevede özellikle politik süreçte ortaya çıkan yapay rantların kaynakları incelenirken, cevabı aranan soru, bazı sektörlerde monopoller oluşurken bazılarının rekabetçi bir yapıyı nasıl koruyabildikleridir. Bunun yanında, devletin ve devletin düzenleyici faaliyetlerinin çıkar grupları açısından incelenmesi de pozitif rant kollama kuramı kapsamında ele alınmaktadır.

Son dönemlerde rant kollama kuramı pek çok uygulama alanı bulmuştur. Örneğin, ekonomi tarihi alanında Lane, ABD'nin bağımsızlık mücadelesinde ve ulus devletlerin ortaya çıkışında korumacılık rantlarının rolünü incelemiştir³⁷. Burada özellikle ABD ve Almanya gibi İngiltere'den sonra sanayileşme sürecine giren ülkelerin 19. yüzyıl boyunca uyguladıkları korumacı politikalar üzerinde durulmaktadır³⁸. Bu politikaların yalnızca ekonomik milliyetçiliği yansıtmakla kalmadığı, aynı zamanda söz konusu dönemin kapitalistleri tarafından yürütülen rant kollama faaliyetlerinin de bir sonucu olarak ortaya çıktığını belirtmek gereklidir.

Yine ekonomi tarihi alanındaki bir çalışmada Ekelund ve Tollison, merkantilizmin rant kollama analizine dayalı bir pozitif ekonomik kuramını oluşturmuşlardır³⁹. Bu çalışmada merkantilist sistem, hükümdarların monopol imtiyazlarını satarak gelir sağladığı bir modelle canlandırılmaktadır. Bu sistemde devletin en büyük gelir kaynaklarından birisi, ithalat ve

³⁷ Tollison, a.g.m., s.595.

³⁸ Paul Krugman, Maurice Obstfeld, **Uluslararası İktisat:Teori ve Politika**, çev. Yahya Sezai Tezel (Ankara, Ankara Üniv.SBF., 1991), s. 238.

³⁹ Tollison, a.g.m., s.595.

ihracat imtiyazlarının tahsisi için alınan rüşvetler olmuştur. Bu yöntem ülkenin ekonomik performansı açısından olumsuz olmakla birlikte monark açısından vergi toplama maliyeti gibi maliyetler içermediğinden ucuz ve etkin bir gelir kaynağıdır⁴⁰.

Marvel ise, İngiltere Fabrika Yasasını (bu yasa kadınların ve çocukların çalışmalarına kısıtlamalar getiriyordu), çıkar grupları kuramını kullanarak farklı bir açıdan değerlendirmekte ve yasanın sonuçlarını, endüstri-içi ilişkiler noktasında inceleyerek ilginç sonuçlara ulaşmaktadır. Bir endüstri, devletten gelen rantlar karşısında tek bir homojen birim olarak talepte bulunmamaktadır. Endüstri içindeki firmalar, rantlardan farklı paylar alabilirler.

Uluslararası ticaret alanında ise Pincus, 1824 Tarife Yasasını çıkar grupları açısından incelemiş ve test etmiştir. Caves ise, Kanada'da çeşitli endüstrilerin tarife korumalarını inceleyerek, özellikle 1963 tarifelerinin çıkar grupları modeli ile çok iyi uyduğuna göstermiştir. Krueger de rant kollama kuramının ilk çalışmalarından olan "Rant Kollayan Toplumun Politik Ekonomisi" isimli makalesinde Türkiye ve Hindistan'da dış ticaret imtiyazlarının GSMH üzerindeki olumsuz etkilerini incelemektedir. O zamandan beri pek çok yazar bu konu üzerinde durmuştur.

Rant kollama kuramının kamu ekonomisi alanındaki uygulamasında Goetz, yatay adalet (eşitlik) ve vergi tercihlerini analiz etmiştir. Bu analiz, yukarıda anlatılan mali rant ve mali sömürü kavramlarını rant kollama açısından değerlendirmektedir. İnsanlar vergi ve kamu harcamaları öncesinde kendileriyle aynı durumda olanlar karşısında bir avantaj elde etmeye, diğer bir deyişle yatay eşitliği kendi lehlerine bozmaya çalışmaktadırlar. Bu noktada da çeşitli baskı ve çıkar gruplarının vergi yasalarının kendilerine vergiden kaçınma olanakları sağlayacak biçimde düzenlenmesi amacına yönelik faaliyetleri ortaya çıkmaktadır.

⁴⁰ Gary M. Anderson, Peter J. Poetke, "Soviet Venality: A Rent-Seeking Model of the Communist State", *Public Choice*, Vol:93, No:1-2 (1997), ss.37-53.

Buchanan ise, rant kollama davranışı çerçevesinde, dışsallıkların içselleştirilmesi konusunu inceleyerek, içselleştirme yönteminin, rant kollama davranışına bağlı olduğunu ileri sürmüştür. Dışsallıkların içselleştirilmesi kavramı, piyasa sürecinde oluşan dışsal maliyetlerin, bu maliyetleri ortaya çıkaran firmalara yüklenmesi anlamına gelmektedir. Bunun için vergiler kullanılabilmesi gibi, firmalara oluşturdukları zararı önleyecek bir kısım önlemleri almaya (filtre takmak, arıtma tesisleri yapmak, işçi sağlığını ve güvenliğini korumaya yönelik önlemler almak gibi) zorlayan ve ek maliyetler oluşturan düzenlemeler yapılabilir. Bu durumda hangi yöntemin tercih edileceği gerek maliyetleri yüklenecek gerekse de dışsallıklardan olumsuz etkilenen tarafların rant kollama olarak nitelenen davranışlarının etkinliğine bağlıdır.

Foster de geleneksel fayda-maliyet analizi üzerinde rant kollama faaliyetlerinin etkisini incelemiştir. Foster'e göre, rant kollama faaliyetlerinin yol açtığı maliyetler de fayda-maliyet analizine konu olan projenin maliyetleri cephesinde değerlendirilmelidir⁴¹. Örneğin, bir demiryolu projesi gündeme geldiğinde, karayolu araçları üretenler projeyi engellemek için bir kısım faaliyetlere girişirken, değişik kentlerde yaşayanlar da demiryolunun kendi bölgelerinden geçmesi için lobi yapacaklardır. Bu durumda toplum açısından söz konusu demiryolu projesinin maliyeti, proje için harcanacak kamu kaynaklarını aşacaktır.

Rant kollama kuramının kamusal tercihler kuramı alanında da uygulaması yapılmıştır. Kamusal tercihler ekolünün temel önermelerinden birisi, bireylerin ve koalisyonların, politik süreci kullanarak vergi ödeyen halktan ekonomik rant sağlamaya çalıştığı biçimindedir⁴². Kamusal tercihler alanında Silberman ve Durdan, asgari ücret düzenlemeleri konusundaki oylamalarda ekonomik çıkarların etkisini incelemiştirlerdir. Eckert ise, yasal ve idari düzenlemeleri yapanların, tam zamanlı kamu görevlisi

⁴¹ Foster, Edward, "The Treatment of Rents in Cost-Benefit Analysis", *American Economic Review*, Vol: 71 (March 1981) ss. 171-178.

⁴² Vedder, Gallaway, a.g.m., s.283.

ya da part time görevli olmaları durumunda, bunların davranışlarında ortaya çıkacak olası değişiklikleri ve bu davranış değişikliklerinin yasal ve idari düzenlemeler üzerinde yaratacağı etkileri araştırmıştır.

McNutt da, siyasal iktidarın süresi ile rant kollama faaliyetlerinin maliyetleri arasında bir ilişki kurarak politikacıların işbaşında kalma süresi arttıkça, rant kollama faaliyetlerinin maliyetinin yükseldiğini iddia etmiştir⁴³. İktidarlar, işbaşında kalma sürelerini uzatabilmek yani yeniden seçilebilmek için hem kendilerini destekleyen baskı gruplarına daha fazla kaynak aktarmak, hem de daha önce kendilerini desteklememiş olan grupları kendini desteklemeye ikna etmek ya da en azından bunların kendisine karşı yürüttükleri muhalefetin dozunu düşürmek için rant kollama alanları oluşturmak durumunda kalmaktadırlar.

Bu çalışmaların yanında rant kollama kuramı kapsamında değişik çalışmalar da yapılmıştır. Örneğin, bu çalışmaların birinde, soykırımının bile rant kollama faaliyeti olarak değerlendirilebilecek yönleri olduğu vurgulanmaktadır⁴⁴. Burada konunun rant kollama ile ilgisi, bir kişinin öldürülmesi ile bunun gayrisafi milli hasılda ve milli servette yol açacağı kayıp ilişkilendirilerek kurulmaktadır. G. W. Scully'nin bu ilginç çalışmasında bir ülkenin kişi başına geliri yükseldikçe, bir vatandaşın değerinin de arttığı, onun yokluğunun hasılda dikkate alınması gereken bir azalmaya yol açacağı belirtilmektedir. Buna göre kişi başına gelirin düşük olduğu ülkelerde devlet soykırımları önlemek için çok çaba göstermemekte, hatta kendisi de buna iştirak edebilmektedir. Buna karşılık zengin ülkelerde devlet, nüfusun azalmasını maliyetli bulduğu için vatandaşlarını daha iyi korumaktadır.

⁴³ Patrick McNutt, "Rent Seeking and Political Tenure: First Estimates", *Public Choice*, Vol:92, No:3-4 (1997), ss.369-385.

⁴⁴ Gerald W.Scully, "Democide and Genocide as Rent Seeking Activities", *Public Choice*, Vol:93, No:1-2 (1997), ss.77-97.

1.3.3. Rant Kollamanın Aşamaları

Rant kollama temelde üç aşamada gerçekleşen bir olaydır⁴⁵. Bu aşamalar rantın yaratılması, dağıtılması ve kollanması aşamalarıdır. Aşağıda söz konusu bu aşamalar sırasıyla açıklanmaktadır.

Rant kollama sürecinin ilk aşaması olan rant yaratma (rent creation), devletin ekonomik faaliyetler üzerinde bir takım kısıtlamalar oluşturarak mal ve hizmetlerin üretiminde yapay kıtlıklar meydana getirmesidir. Rant kollamanın ortaya çıkmasında etkili olan en önemli faktör devletin ekonomik faaliyetlerle ilgili düzenleyici, kısıtlayıcı ve müdahaleci kararlarıdır. Devletçe belli sektörlere verilen teşvikler, sosyal yardımlar, yetkiler, imtiyaz belgeleri veya izinler gibi çeşitli ayrıcalıklar, devletin sağladığı serbesti ile oluşan rantlardır. Diğer yandan, devletin ithalata kota koyması veya tarife uygulaması ya da piyasaya girişi engelleyecek benzer kısıtlamalar ile mal ve hizmet üretimini sınırlandırarak, monopol durumuna yardımcı olması sonucu oluşan rantlar da devletin sınırlayıcı politikaları çerçevesinde ortaya çıkan rantlardır. Belirtilen her iki durumda da rant kollama faaliyetleri için gerekli nedenler ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Rant yaratma olayından sonra rant kollama sürecinin ikinci aşaması olan rantın dağıtılması (rent allocation) aşaması gelmektedir. Rant dağıtma, devletin yapay kıtlık yaratarak oluşturduğu rantı, belirli kesimlere aktarması olayıdır. Devlet, rantı, rekabetçi bir ortamda dağıtabileceği gibi özel bir işlem veya yasal bir düzenlemeyle de dağıtabilir. Rekabetçi ortamda dağıtılan rantlar için bireyler arasında bir yarış söz konusudur. Bireylerin buradaki amacı, devletin yapay bir şekilde oluşturduğu rantlardan bir pay elde edebilmektir. Özel işlem veya yasal bir düzenlemeyle dağıtılan rantlarda ise devlet, belirli bir kişi veya çıkar grubuna bir rant elde etme fırsatı yaratmaktadır. Burada bireylerin üzerinde yoğunlaştıkları konu ise, önceden tespit ettikleri rantı elde edebilmek için hükümeti gerekli düzenlemeleri yapmaya zorlamaktır.

⁴⁵

Coşkun C. Aktan, **Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat** (Ankara, Takav Matbası, 1994), s.163.

Rant dağıtma aşamasından sonra rant kollama (rent seeking) aşaması gelmektedir. Rant kollama, bireylerin bireysel veya çıkar grubu şeklinde örgütlenerek, siyasal iktidarı ve bürokrasiyi etkilemek suretiyle karşılıksız bir gelir elde etme faaliyetidir. Lobicilik faaliyetlerinin yoğun olduğu bu aşamada baskı ve çıkar grupları, devletten çıkarları doğrultusunda bir monopol hakkı kazanma veya özel bir ayrıcalık edinme gibi amaçlarla, politik karar alma sürecinde etkili olmaya çalışmakta buna yönelik olarak her türlü yöntemi kullanmaktadırlar. Bunun sonucunda devletten elde edilecek rantların değerinin çok yüksek olması durumunda, bir lobicilik endüstrisi bile ortaya çıkabilmektedir. Bunun örnekleri özellikle Washington'da görülmektedir⁴⁶.

Buchanan, rant kollama sürecinin bu üç aşamasını (rant yaratma, rant dağıtma ve rant kollama) taksicilik faaliyetlerine ilişkin bir örnek üzerinde açıklamıştır⁴⁷. Buna göre, yerel bir yönetimin, bölge sınırları içerisinde taksicilik işinin yapılmasına sınırlama getirmek amacıyla bu işin yapılabilmesi için yerel yönetimden izin alınması kararını aldığını varsayalım. Yerel yönetimin almış olduğu bu karar, rant kollama sürecinin ilk aşamasını, yani rant yaratma aşamasını oluşturmaktadır. Bu aşamada taksicilik faaliyetinin sınırlandırılması suretiyle yapay bir kıtlık oluşturulmuştur.

İkinci aşamada ise, taksicilik yapacak kimselerin belirlenmesi ve bununla ilgili lisans belgesinin verilmesi söz konusudur. Yerel yönetim, belli sayıda çıkarılan taksicilik lisanslarını rekabetçi bir ortamda açık artırma yolu ile mevcut rakipler arasında satışa çıkaracaktır. Bu aşamada, yerel yönetimin yarattığı yapay kıtlık sonucu oluşan yapay rantların dağıtılması gerçekleşmektedir.

Üçüncü aşama ise, taksicilik lisansını elde edebilmek için bireylerin çeşitli girişimlerde bulunacağı rant kollama aşamasıdır. Bu aşamada bireyler yerel yönetimi etkileyerek taksicilik lisansını alabilmek için birçok

⁴⁶ Gordon Tullock, *The Economics of Special Privilege and Rent Seeking* (Boston, Kluwer Academic Publishers, 1989), ss.41-45.

⁴⁷ Buchanan, a.g.m., s.284.

araca başvururlar. Daha önce de belirttiğimiz gibi rantın büyüklüğü, bireylerin rant kollama faaliyetlerinde kullanacağı araçları şekillendirmektedir.

Taksicilik örneğinde açıklanan rant kollamanın bu üç aşaması diğer rant kollama faaliyetleri için de söz konusudur.

1.3.4. Rant Kollamanın Türleri

Rant kollama konusu ekonominin politik analizini yapmakta olan kamusal tercihler kuramı kapsamında ele alınmakta ve kamu kesiminin sınırlarının genişlemesiyle ortaya çıkan politik yozlaşmaların⁴⁸ bir türü olarak görülmektedir⁴⁹. Politik yozlaşmaların büyük boyutlara ulaştığı ülkelerde rant kollamanın birçok türüne rastlanabilir. Ekonomistler, gelişmekte olan pek çok ülkenin bağımsızlıklarını elde ettikten sonra kurdukları ekonomik sistemlerin ve bu ülke hükümetlerince izlenen ekonomik politikaların ekonomik kalkınmayı sağlamaktan çok etkin olmayan kaynak dağılımına, yavaş büyümeye, büyük gelir eşitsizliklerine, kitlesel yoksulluğa yol açtığını iddia ederken, politik yozlaşmaların bu süreçte ortaya çıktığını öne sürmektedirler⁵⁰.

Bilindiği gibi yirminci yüzyılın müdahaleci devletinde, devlet fonksiyonları gerek tür gerekse miktar itibarıyla hızlı bir gelişme göstermiş ve zaman içerisinde klasik devlet anlayışından müdahaleci, planlayıcı ve işletmecisi devlet kavramına doğru bir değişim yaşanmıştır. Söz konusu bu değişim sonucunda da kamu kesimi işleyiş ve sonuçları itibarıyla toplumun sosyo-ekonomik yaşantısının aktif bir süjesi durumuna gelmiştir. Devlet, üstlenmiş olduğu fonksiyonları yerine getirebilmek için kaynak temin etmek ve kullanmak zorundadır. Bu bağlamda ortaya çıkan kamu

⁴⁸ Politik yozlaşma, politik karar alma mekanizmasında rol alan aktörlerin (seçmenler, politikacılar, bürokratlar, baskı ve çıkar grupları) özel çıkar sağlama gayesiyle toplumda mevcut hukuki, dini ahlaki ve kültürel normları ihlal edici davranış ve eylemlerde bulunmalarına verilen addır.

⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Çoşkun C. Aktan, **Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi 1980-1990 Türkiye Deneyimi** (İstanbul, Afa Yayıncılık, 1992), ss.22-34.

⁵⁰ Pedersen, a.g.m., s.288.

gelirleri ve kamu harcamaları ile devlet, ekonomide kaynak dağılımını, gelir dağılımını, ekonomik istikrarı ve ekonomik gelişme ve büyümeyi etkilerken, bir takım ekonomik ve sosyal amaçları da gerçekleştirmiş olmaktadır. Devlet, söz konusu amaçları gerçekleştirmek için kamu harcamaları ve kamu gelirleri başlıkları altında çok çeşitli araçlar kullanmaktadır. Bilindiği gibi, özellikle gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda rant kollama faaliyetleri, bu aşamada yani, devletin ekonomik kalkınmayı hızlandırmak ya da sosyal adaleti sağlamak için bir takım araçları (vergi indirimleri, yatırım indirimleri, teşvikler, sosyal yardımlar vb.) kullanması durumunda ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu tip ülkelerde ekonomi yönetimi neredeyse baştan sona politize olmuş durumdadır ve kaynaklar gereken yerlere değil, politik açıdan güçlü olan bireylere veya etkili baskı gruplarına yönlendirilmiş durumdadır.

Genel olarak rant kollama kuramı çerçevesinde üzerinde durulan rant kollama türleri, monopol kollama, tarife kollama, lisans kollama, kota kollama, teşvik kollama, tüyo kollama ve sosyal yardım kollamadır⁵¹. Tullock 1967'deki öncü çalışmasında, hırsızlığı da monopol ve tarife kollama gibi rant kollamanın bir türü olarak incelemiştir. Aşağıda söz konusu rant kollama türlerine sırasıyla değinilmektedir.

1.3.4.1. Monopol Kollama.- Rant kollama türlerinden monopol kollama ve tarife kollama Tullock tarafından rant kollama literatürünün ilk ürünü sayabileceğimiz makalesinde ele alınan rant kollama türleridir. Kelime olarak monopol, ikame olanakları sınırlı olan bir malın arzının tek firmanın kontrolü altında olması şeklinde tanımlanmaktadır⁵². Bilindiği üzere monopol durumundaki bir firmanın fiyatlarını bir ölçüde veya tamamen istediği şekilde belirleme imkanı vardır. Bu da monopolcünün belirlediği fiyatın tam rekabet koşullarında oluşacak olan fiyatı aşması du-

⁵¹ Coşkun C. Aktan, **21.Yüzyıl İçin Yeni Bir Devlet Modeline Doğru Optimal Devlet** (İstanbul, Yayın No: TÜSİAD-T/95, 2-174, Şubat 1995), ss.62-63.

⁵² Orhan Türkay, **Mikroiktisat Teorisi** (4.Baskı, Ankara, Adım Yayıncılık, 1993), ss.179-180.

rumunda aşırı bir kâr sağlayacaktır. İşte monopolün ortaya çıkardığı rant bu fiyat farkından doğmaktadır ve bu da firmaları monopolcü gücünü elde etmeye teşvik eden bir faktördür.

Monopol kollama ise, baskı ve çıkar gruplarının devlet tarafından verilecek olan bir monopol imtiyazını ele geçirebilmek veya önceden edilmiş bir monopol hakkının devamını sağlamak amacıyla girişmiş oldukları lobicilik ve diğer her türlü faaliyetler ve bu amaçla yapılan harcamalardır.

1.3.4.2. Tarife Kollama.- Dış ticaret politikasının en eski ve en çok kullanılan araçlarından biri olan tarife, uluslararası ticarete konu olan mallara uygulanan vergilerdir⁵³. Tarifeler, malların yurtiçi ve yurt dışı fiyatları arasında bir farklılık doğurmaktadır. Böylece yurtiçinde faaliyet gösteren firmalar ürünlerini dünya fiyatlarının üzerinde bir fiyattan yurtiçi piyasasında satabilmektedirler⁵⁴. İşte tarifelerin ortaya çıkardığı rant bu şekilde oluşan iç ve dış fiyatlar arasındaki farktır.

Tarife kollama ise, baskı ve çıkar gruplarının, yurtiçi piyasada kârlarını maksimum düzeye çıkarmak amacıyla belirli mal ve hizmetlerin ithalinde tarife uygulanması veya varolan tarifenin oranının arttırılması ya da ilgili malların ithalatının yasaklanması için girişmiş oldukları lobicilik faaliyetleri ve buna yönelik olarak yapılan harcamalardır.

1.3.4.3. Lisans Kollama.- Rant kollama türlerinden lisans kollama ve kota kollama, Krueger tarafından ele alınan rant kollama türleridir. Lisans, belli faaliyetlerin yapılabilmesi için devletçe ya da diğer kamu otoritelerince verilen yetki belgeleridir. Dış ticarete ise lisans, belli malların ithalatını yapabilmek için izin verilmesidir. Lisans kollama ise, üzerine konulan tahsisli kotalardan lisans belgesi alabilmek amacıyla yapılan fa-

⁵³ Karluk, a.g.e., ss.162-163.

⁵⁴ Charles K. Rowley and Robert D. Tollison, "Rent-Seeking and Trade Protection", içinde: Charles K. Rowley; Robert D. Tollison; Gordon Tullock (Eds), **The Political Economy of Rent-Seeking** (Kluwer Academic Publishers, 1988), ss. 223-226.

aliyetlerdir. Lisans kollamada ithalatta izin belgesi almak suretiyle elde edilecek rantlar söz konusudur.

1.3.4.4. Kota Kollama.- Miktar kısıtlaması olarak da isimlendirilen kotalar, ithalatın miktarı veya değeri üzerine mutlak bir sınırlama getirmektedir. Bhagwati'nin belirttiği gibi kota, bir tür tarifedir. Aralarındaki tek fark, kotaların, maliyetleri dikkate almaksızın otomatik bir koruma sağlamasıdır⁵⁵. Bilindiği gibi tarifeler ithal malı fiyatlarını artırarak bu malların ithalatını dolaylı yoldan etkilerken, kotalar, ülkeye girecek mal miktarını doğrudan doğruya sınırlandırmaktadır. Tarife ile kota arasındaki fark, ithalat miktarının belirlenmesinde ilk olarak etkilenen değişkenin (fiyat ve miktar değişkenleri) farklılığıdır. Tarifede önce malın fiyatı artmakta, buna bağlı olarak tarifeye konu olan malın talep esnekliğine göre malın talep edilen miktarı değişmektedir. Kotada ise önce malın miktarı belirlenmekte, fiyat yine talep esnekliğine bağlı olarak miktarın belirlenmesinden sonra oluşmaktadır⁵⁶.

Bu durumda kota kollama, ithalatın kota veya kontenjan sistemine tabi olması durumunda, baskı ve çıkar gruplarının kotaların artırılması veya azaltılması için verdikleri uğraşlar ve bu amaçla yapılan harcamalardır. Burada rant kollayan iki farklı kesim vardır. Birincisi, yurtiçi piyasadaki kârını maksimize etmek için miktar kısıtlamalarının kapsamının olabildiğince geniş olmasına çalışan kesimdir. İkincisi ise, ithalata konu mal ve hizmetler üzerindeki miktar kısıtlamalarının kaldırılması veya kapsamının daraltılması için mücadele eden ve ancak bu surette kârını maksimize edecek olan kesimdir.

1.3.4.5. Teşvik Kollama.- Devlet, uyguladığı ekonomi politikası uyarınca bazı sektörlerle ekonomik ve sosyal amaçlı destekler sağlamaktadır. Bu destekler teknik, mali ve ekonomik olabilir. Ekonomik teşvikler desteklenen sektörde üretim yapmanın maliyetlerini düşürmeye yöneliktir.

⁵⁵ Karluk, a.g.e., s.193.

⁵⁶ Krugman, Obstfeld, a.g.e., ss. 190-191.

Bunlar faizsiz veya düşük faizli krediler şeklinde olabilir. Mali teşvikler kamu harcamaları ve vergiler yoluyla sağlanır. Örneğin, ihracata verilen sübvansiyonlar, yatırım indirimleri, üretim sübvansiyonları ve tarımsal ürünlere uygulanan destekleme alımları ile vergi istisna ve muafiyetleri gibi uygulamalar mali teşvik araçlarıdır. Ürünlerin sergilenmesi için fuarlar açılması, projeler için uzman eleman sağlanması, lisans ve patent haklarının düzenlenmesi gibi uygulamalar ise teknik teşvikler arasında sayılabilir⁵⁷.

Firmaların tek tek ya da baskı ve çıkar grupları biçiminde örgütlenerek devletten yukarıda saydığımız türden ekonomik, teknik veya mali yardımlar elde edebilmek amacıyla girişmiş oldukları faaliyetler, teşvik kollama olarak isimlendirilmektedir.

1.3.4.6. Tüyo Kollama.- Bir kamu kurumunun veya özel firmanın halka açıklanmamış bilgilerinin dışarıya sızdırılması suretiyle bir takım çevrelerin çıkar elde etmeleri şeklinde tanımlanabilen tüyo kollama, kamu sektöründe görülebileceği gibi özel sektörde de görülebilir. Kamu sektöründe ortaya çıkan tüyo kollamada, hükümetin almış olduğu ekonomik kararların bazı bakanlar veya bürokratlar ya da milletvekilleri tarafından önceden baskı ve çıkar gruplarına veya fırsatçı spekülörlere çıkar karşılığı sunulması söz konusu olmaktadır. Özellikle günümüz devletin müdahaleci ve düzenleyici rolünün çok olması, bu tür rant kollama faaliyetlerini artırmaktadır. Örneğin, devletin üretimini üstlendiği bir takım mal ve hizmetlere yapacağı fiyat ayarlamalarından önceden haberdar edilen bazı gruplar, yaptıkları stoklarla büyük miktarlarda rantlar elde edebilmektedirler.

Özel sektörde tüyo kollamada ise, benzer şekilde, firmaya ait önceden halka açıklanmamış bilgilerin, firma yöneticileri veya çalışanları ya da firmayla ilgili üçüncü şahıslar tarafından belli bir çıkar karşılığı başka kimselere sızdırılması, tüyo verilmesi söz konusu olmaktadır. Böylece bilgilerin sızdırılması sonucunda gerekli bilgileri önceden almış olan bir

57

Milliyet, *Ekonomi Ansiklopedisi* (İstanbul, Milliyet Yayınları, 1991), s.305.

takım çevreler, ya büyük miktarlarda rantlar elde etmekte ya da ileride karşılaşacakları muhtemel zararlardan kurtulabilmektedirler.

Gerek kamu kesiminden gerekse özel kesimden sızdırılan bu bilgilerle menkul kıymet piyasalarında kazanç elde edilmesine veya muhtemel bir zararın önlenmesine içerideki ticaret (insider trading) denmektedir. Burada içeridekiler (insiders) firma sahiplerini, yöneticileri, denetçileri, danışmanları, hissedarları ve firmayla veya bu kimselerle doğrudan ya da dolaylı ilişkide bulunan kimseleri kapsamaktadır. Burada sızdırılacak iç bilgi ise (inside information), menkul kıymet piyasalarında işlem gören değerli kağıtların fiyatlarını etkileyebilecek, firmayla ilgili her türlü bilgiyi içermektedir. Bu bağlamda bu kavramı yeniden tanımladığımızda içerideki ticaret; içeridekilerin iç bilgilerden yararlanmak suretiyle bir haksız kazanç elde etme veya olası bir zarardan kurtulma olayıdır. Benzer durum, kamuya ait değerli kağıtların (devlet tahvili, hazine bonosu, hisse senedi) menkul kıymetler borsasında işlem görmesi halinde de söz konusu olabilmektedir.

1.3.4.7. Sosyal Yardım Kollama.- Sosyal yardımlar, genel olarak, devletin toplumun alt gelir gruplarında bulunan tabakalarına sağladığı mali yardımlardır. Bunlar, yaşlılara ödenen aylıklar, çocuklu ailelere yapılan yardımlar, yoksullara sağlanan her türlü ayni ve parasal yardımlar ya da işsizlik ödenekleri şeklinde olabilir. Sosyal yardım kollama ise, bireylerin tek tek ya da birlikte hareket ederek devletten sosyal gayeli yardımlar elde etmeye yönelik faaliyetleridir.

1.3.4.8. Hırsızlık.- Tullock, daha önce bahsedilen çalışmasında, hırsızlığın ekonomik etkilerini de incelemiştir. Hırsızlıkta emek harcamaksızın ya da emeğin hak ettiği üzerinde bir kazanç elde edilmesinin söz konusu olması bu faaliyetin rant kollama faaliyetleri kapsamında değerlendirilmesine yol açmıştır. Tullock'a göre hırsızlık, fiili olarak tam bir transferdir. Hırsızlığın potansiyel bir faaliyet olarak bulunuşu ekonomide önemli miktardaki kaynağın yön değiştirerek bu alana doğru kaymasına neden olmaktadır. Örneğin, hırsızın faaliyetini sürdürmek için yatırdığı

kaynaklar, hırsızlık tehlikesinden korunmak için bireylerin ve kamunun harcadığı paralar bunlar arasında sayılabilir⁵⁸.

Yukarıda belirtilen bu rant kollama türlerinin yanında devlet, ayrıca para piyasasına, sermaye piyasasına, tarım ürünleri yoluyla mal piyasasına ve işgücü piyasalarına müdahalelerde bulunarak hemen her alanda rantlar yaratabilmektedir. Söz konusu bu rantların rantı ele geçiren kişi veya kuruluşlara bir monopol konumu vermesi gerekmez. Burada ortaya çıkan rant imtiyazlı olma durumudur ve piyasa kârının üstünde bir kazanç sağlama olanağıdır.

1.4. Rant Kollamanın Maliyetleri

Genel olarak rant kollama faaliyetleri iki tür sosyal maliyete sahiptir⁵⁹. Bunlardan birincisi görünür sosyal maliyet, ikincisi ise görünmez sosyal maliyettir. Görünür sosyal maliyet, bütçe maliyetidir. Bireysel ve kurumsal düzeyde rant kollama faaliyetlerinin ve buna yönelik olarak yapılan harcamaların rakamsal tutarı olarak ele alınan bütçe maliyetine parasal maliyet de denilmektedir. Parasal maliyetin hesaplanması ile rant kollama harcamalarının toplam bütçe harcamaları ve GSMH içerisindeki payı ortaya konulabilir⁶⁰.

Burada bütçe maliyeti ile rant kollamanın hem kamu bütçesinde hem de özel kişi ve firmaların bütçelerinde yol açtığı gider artışları kastedilmektedir. Çünkü bir yandan rant kollayan bireyler ve firmalar amaçlarına ulaşabilmek için bir kısım harcamalar yapmak durumunda kalırken, bir yandan da rant kollama faaliyetleri sonucunda devlet bütçesine ek bir yük gelebilmektedir. Örneğin, bir ithalat lisansını elde etmek için bu lisansları vermeye yetkili olan politikacı ve bürokratları ikna etmeye yöne-

⁵⁸ Tullock, *Welfare Costs*a.g.m., ss. 8-11.

⁵⁹ Çoşkun C. Aktan, "Politikada Rant Kollama", *Amme İdaresi Dergisi*, Ankara, Cilt:26, Sayı:4 (Aralık 1993), ss.126-129.

⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Adı Schnytzer, "Changes in Budgetary Allocations and International Comparisons of the Social Cost of Rent Seeking: A Critical Note", *Public Choice*, Vol:79, No:3-4 (1994), ss.357-362.

lik faaliyetler için yapılan giderler özel bütçelere bir yük getirecektir. Buna karşılık sosyal yardım ya da teşvik elde etmeye yönelik bir çabanın başarıya ulaşması halinde de kamu giderlerinde bir artış olacaktır. Ancak her rant kollama faaliyeti devlet bütçesinde bir gider artışıyla sonuçlanmayacaktır. Monopol imtiyazlarının dağıtılması gibi durumlarda rant kollayanların çıkarı, ürettikleri ürüne daha yüksek bir fiyat yükleyerek bu malı satın alan tüketici ve firmalardan bir gelir transferi elde etmektedir. Burada devlet için bir gider söz konusu değildir. Hatta bazı rant kollama faaliyetleri devletin gelirlerini bile artıracaktır. Örneğin, tarife kollamaya yönelik bir çabanın başarılı olması devletin gümrük vergisi gelirlerini artıracaktır.

Rant kollama faaliyetlerinin görünmez sosyal maliyeti ise, rant kollama sürecinde kullanılan kaynakların fırsat maliyetidir. Fırsat maliyeti, kaynakların rant kollama faaliyetleri yerine doğrudan verimli olan faaliyetlerde kullanılması durumunda milli gelire yapılacak olan katkıyı ifade etmektedir. Bhagwhati'nin rant kollamayı doğrudan verimli olmayan faaliyetler olarak isimlendirmesinin nedeni de budur. Örneğin, lobicilik yapmak üzere istihdam edilen bir hukukçu, yalnızca bir gelir transferini amaçlayan bu işi yapmak yerine, bir firmaya hukuk danışmanlığında bulunmak gibi verimli bir iş yaparak bir katma değer üretebilirdi. Oysa lobicilik başarılı bile olsa, çoğu kez hukukçunun çabası bir katma değer yaratmamakta, sadece toplumda gelir ve servet dağılımını değiştirmekle sonuçlanmaktadır.

Gerek görünür gerekse görünmez sosyal maliyetler şeklinde olsun rant kollama faaliyetlerinin toplumsal açıdan bir kayıp olduğu ve israfa yol açtığı herkes tarafından kabul edilen bir gerçektir. Ancak bu toplumsal kaybın hesaplanması farklı biçimlerde ele alınmaktadır. Rant kollama faaliyetlerinin görünür sosyal maliyetleri üzerinde yoğunlaşan ilk çalışmalarda, monopolcü piyasaların neden olduğu toplumsal maliyetler, rant kollama faaliyetlerinin maliyeti şeklinde ele alınmıştır.

Aşağıda rant kollama maliyetlerine ilişkin olarak, ilk önce monopol kollamanın topluma yüklediği maliyetler incelenmekte, daha sonra tarife, kota ve ihracat sübvansiyonları gibi dış ticaret politikası araçlarının maliyetleri ile sosyal yardımların maliyetleri değerlendirilmekte, son olarak ise, bütçe ile ilgili rant kollamanın maliyetleri ve hırsızlık maliyetleri ele alınmaktadır.

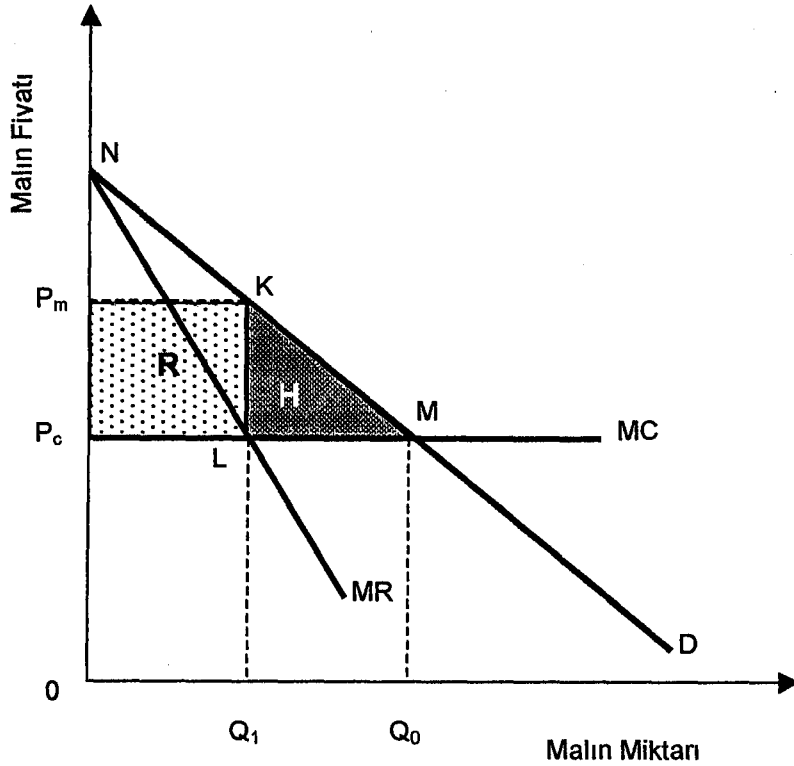
1.4.1. Monopol Kollamanın Maliyetleri

1954 yılında yayınladığı makalesinde Arnold Harberger, monopol piyasasını inceleyerek, rekabetçi bir endüstrinin monopole dönüşmesinin fiyatların yükselmesine yol açtığı ve tüketiciden monopolcü firmaya doğru bir gelir transferine neden olduğunu ortaya koymuştur⁶¹. Ancak, sadece gelir transferi ile sonuçlanan bir gelişmenin toplum açısından maliyeti yoktur⁶². Harberger, monopolleşmenin gelir dağılımını değiştirmenin ötesinde topluma net bir kayıp yüklediğini ortaya koymuştur. Bu kaybın miktarı ekonomi literatüründe Harberger üçgeni olarak bilinmektedir.

⁶¹ Harold Demsetz, "Purchasing Monopoly", içinde David Colander (ed.), *Neoclassical Political Economy* (U.S.A. Ballinger Publishing Company, 1983), ss.101-113.

⁶² Bu ifade toplumun refah fonksiyonunda toplumun tüm bireylerinin refahlarının eşit ağırlıklandırılması ve gelirin marjinal faydasının sabit olması varsayımlarını üstü kapalı olarak içermektedir. Yani monopolleşme ile gelir dağılımında ortaya çıkan değişimin toplumun refahını etkilemediği varsayılmaktadır.

Şekil 5'te Harberger üçgeni ile monopolün sosyal maliyeti gösterilmektedir.

Şekil 5: Monopolün Sosyal Maliyeti

Şekil 5'in yatay ekseninde mal miktarı, dikey ekseninde ise malın fiyatı gösterilmektedir. Şekilde, marjinal maliyetin sabit ve MC'ye eşit, yani üretimde ölçeğe göre getirinin sabit olduğu bir piyasa dengesi gösterilmiştir. Bunun anlamı endüstrinin arz eğrisinin yatay olmasıdır⁶³. D gibi belirli bir talep eğrisinin geçerliliği halinde ve piyasanın tam rekabetçi olması durumunda Q_0 kadar mal P_c fiyatından alınmakta ve satılmaktadır. Yani piyasa dengesi serbest rekabet düzeninde (P_c, Q_0) 'dir. Tüm endüstrinin tek bir piyasadan oluştuğu monopol durumunda ise, Q_1 birim mal P_m fiyatından alınıp satılacaktır. Bunun nedeni monopolcünün ürün

⁶³

Marjinal maliyetin ölçeğe göre artması diğer bir deyişle ölçeğe göre azalan getirilerin geçerli olması halinde -bu durumda endüstrinin arz eğrisi ya da monopolcünün marjinal maliyet eğrisi pozitif eğimli olacaktır- burada ulaşılan sonuçlarda bir değişme olmayacaktır. Ancak bu durumda analizde kullanılacak şekiller daha karmaşık olacağından basitlik sağlamak için yalnızca sabit maliyetler durumu ele alınmıştır.

fiyatlamasını yaparken marjinal maliyeti marjinal hasıllata eşitlemesidir. Şekilde MR olarak gösterilen marjinal hasıllat eğrisi ile marjinal maliyet (MC) eğrisi L noktasında kesişmekte ve böylece üretilecek mal miktarı Q_1 olarak belirlenmektedir. Fiyatını dilediği gibi belirleme olanağı olan monopolcü, bu miktardaki üretim için tüketicilerden P_m kadar bir fiyat talep edebilmektedir. Bu durumda yeni piyasa dengesi (P_m, Q_1) 'dir.

Piyasanın tam rekabetten monopole dönüşmesiyle birlikte fiyatta meydana gelen artış $(P_m - P_c)$ tüketicilerden monopolcüye yapılan bir transfer olup, ekonomi için gerçek bir kayıp söz konusu değildir. Fiyat farkı bir birim mal başına gerçekleşen transferi göstermektedir. Şekildeki R ile gösterilen dikdörtgen biçimindeki noktalı alan $(P_c L K P_m)$ alanı fiyat farkı ile piyasada işlem gören mal miktarının çarpımı $[R = Q_1 \times (P_m - P_c)]$ kadar olup, bu piyasanın monopole dönüşmesi ile gerçekleşen toplam transferdir. İşte bu, daha önce üzerinde durulan monopol rantını ifade etmektedir. Firmalar bu rantı elde edebilmek için mücadele etmekte ve faaliyet gösterdikleri endüstriyi monopole dönüştürmeye ya da en azından bir ölçüde monopol gücü elde etmeye çalışmaktadırlar. Çünkü, firmanın monopolcü gücünü elde etmesi fiyat belirlemede bir ölçüde serbest kalmasını sağlamaktadır.

Yukarıda söylenenleri üretici ve tüketici rantındaki değişimler cinsinden şöyle ifade edebiliriz. Başlangıçta tam rekabetçi piyasada tüketicilerin elde ettikleri toplam tüketici rantı, talep eğrisi ile marjinal maliyet (ya da arz) eğrisi arasında kalan alan $(P_c M N)$ üçgeni kadardır. Bu durumda, firmaların sabit marjinal maliyetle çalıştıkları varsayıldığı için bir üretici rantı yoktur. Piyasanın monopole dönüşmesi durumunda tüketicilerin elde ettikleri rant miktarı azalarak $(P_m K N)$ üçgeni kadar olmaktadır. Bu durumda tüketici rantındaki azalma $P_c M N$ ile $P_m K N$ üçgenlerinin farkı, yani $P_c M K P_m$ yamuğunun alanı kadardır. Monopolcü üretici ise yeni dengede toplam satış hasıllatı $(P_m \times Q_1)$ ile toplam maliyeti $(P_c \times Q_1)$ arasındaki fark $(P_c L K P_m)$ dikdörtgeni kadar bir rant elde etmektedir. Monopolcünün elde ettiği bu rant tamamıyla tüketicilerin tam rekabet altında elde ettikle-

ri tüketici rantının azalması ile doğmaktadır. Ancak ilginç olan nokta, monopolcünün tüketici rantındaki azalmanın tamamını ele geçirememesidir. Bu ise şekildeki H ile gösterdiğimiz (KLM) üçgeninin alanı kadardır. İşte Harberger'in ortaya koyduğu refah kaybı budur.

Şekil 5'te KLM üçgeninin alanı oldukça büyük görünmekle birlikte ekonominin tümü açısından ele alındığında monopolleşmenin ortaya çıkardığı bu kaybın pek de büyük olmadığı belirtilmektedir. Nitekim Harberger, bahsedilen çalışmasında 1929 yılında ABD imalat sektörü için monopolleşmenin maliyetlerinin GSMH'nin yalnızca %0,1'i kadar olduğunu hesaplamıştır. Daha sonra aynı konu üzerinde yapılan çalışmalarda da genellikle bu maliyetin pek yüksek olmadığı sonucuna ulaşılmıştır⁶⁴. Örneğin Posner, 1970'li yılların başında Amerika'da monopollerin ve düzenlemelerin topluma yüklediği maliyetlerin GSMH'nin yaklaşık yüzde 3'ü dolayında olduğunu ileri sürmektedir.

Monopollerin ekonomideki önemsizliğinin iddia edilmesi, monopollerle ilgili olarak başka maliyetlerin de olup olmadığı sorusunu gündeme getirmiştir. Bu sorunun yanıtı iki ayrı çalışmadan gelmiştir. Bunlardan birisi 1966'daki Harvey Leibenstein'in X-etkinsizliğine ilişkin çalışması, diğeri de daha önce sözü edilen G. Tullock'un 1967 tarihli monopollerin maliyetlerine ilişkin çalışmasıdır. Aşağıda bu görüşlere kısaca değinilmektedir.

Tullock, Harberger'in monopolleşmenin yol açtığı sosyal maliyetlerle ilgili analizinde, maliyetlerin önemli bir kısmının göz ardı edildiğini ileri sürmekte ve bu maliyetin Şekil 5'teki H üçgeni ile gösterilen alandan çok daha büyük olduğunu ifade etmektedir. Tullock bu iddiasını yukarıda yalnızca tüketicilerden monopolcüye doğru bir transferi temsil ettiği ve bu nedenle de toplum açısından bir maliyet oluşturmadığı söylenen R dikdörtgenini ($P_c L K P_m$ alanı) yeniden yorumlayarak açıklamaktadır.

⁶⁴ Robert B. Ekelund, Robert D. Tollison, *Microeconomics* (Third Edition, New York, Harper Collins Publishers Inc., 1991), ss. 273-274.

Tullock, monopol haklarının elde edilmesi için verilen uğraşları da toplumsal açıdan bir israf olarak görmektedir. Politik ortamda çıkar elde etmek isteyen üreticiler tarafından hükümetlere, monopolleşmeye izin verilmesi, hatta bir kısım üretim alanlarının monopol olarak düzenlenmesi yönünde baskı veya lobicilik yapılmakta ve bu amaçla harcamalarda bulunulmakta, bir kısım üretim faktörleri bu amaca tahsis edilmektedir. Söz konusu gruplar, lobi faaliyetlerine harcadıkları paranın marjinal getirisi, muhtemel transfer kazançlarına (üretici rantındaki artışa) eşitleninceye kadar harcamalarına devam etmektedirler. Buna karşın, çıkarları monopolleşmenin oluşmaması yönünde olan gruplar da bunu engellemeye çalışarak üretim faktörlerinin bir kısmını diğer kullanım alanlarından çekmekte ve hükümeti karşı yönde etkileyebilmek için benzer şekilde harcamalarda bulunmaktadırlar. Görüldüğü gibi bir dereceye kadar birbirini dengeleyen bu zıt amaçlı gayretler bir bütün olarak ele alındığında toplum açısından israftır. Çünkü, bu harcamalar hiçbir şekilde toplumun üretim ve gelir düzeyinde artışa yol açmamakta, sadece bir servet transferine ya da bu transferi durdurmaya yönelmektedir.⁶⁵

Sonuç olarak Tullock'un analizinde, monopoller iki tür maliyet yüklemektedir. Toplamı P_cMKP_m yamuğu büyüklüğünde olan toplam refah kaybının bir kısmı Harberger üçgeninin yansıttığı kaynak tahsisindeki bozulmaya bağlı etkinlik kaybı (toplam tüketim miktarındaki azalma), bir kısmı da Tullock dikdörtgeni ile gösterilen rant kollama maliyetleridir. Ancak Tullock monopol hakkını ele geçirmeye çalışan firmaların tam rekabetçi bir mücadele sonucunda rantları ele geçirebildiklerini varsaydığı için toplam rant kollama harcaması dikdörtgen alanına eşit olmaktadır. Ne var ki rant kollama konusunda en yoğun tartışma alanlarından birisi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Bazı yazarlar rant kollayan firmaların toplam harcamasının bu tutardan küçük olabileceğini belirtmektedirler.

⁶⁵ Rant kollama literatüründe sıkça rant kollama amaçlı harcamaların yol açtığı israftan söz edilirken, bazen açıkça bazen de üstü kapalı olarak, bu harcamaların yol açtığı kaynak tahsisindeki verimli alandan verimsiz alana doğru değişimin bu harcamalar ile temsil edildiği varsayılmaktadır.

Bu özellikle firmaların rantı ele geçirme ve bölüşme konusunda bir işbirliği yapmaları halinde ortaya çıkacak bir durumdur⁶⁶. Dağıtılan rantı birden fazla kişinin elde edebildiği bazı durumlarda ise, yapılacak rant kollama harcamalarının toplam rant miktarını aşabileceği de dikkat çekilen noktalardan birisidir⁶⁷.

Rant kollama faaliyetlerinin maliyetleri ile ilgili çalışmalarda genel olarak parasal harcamalar ele alınmıştır. Ne var ki, rant kollama sürecinde parasal olmayan birtakım transferler de (seyahatler, lüks lokantalarda yenilen yemekler, kıymetli hediyeler) söz konusu olabilmektedir. Bunlar da parasal transferler gibi toplumsal açıdan büyük israflara yol açmaktadır⁶⁸.

Monopollerle ilgili olarak başka maliyetlerin de olabileceğini ileri süren bir diğer iktisatçı Leibenstein ise, Harberger üçgeninin monopolleşmenin maliyetlerini ölçmede yetersizliğini iddia ederken, monopolleşmenin X-etkinsizliği olarak isimlendirilen bir başka toplumsal maliyete de yol açabileceği düşüncesinden hareket etmektedir.⁶⁹ Rant kollama faaliyetleri sonucu monopol hakkını elde eden monopolcü, rekabet baskısından kurtulmuştur ve buna bağlı olarak da maliyetlerinde bir yükselme ortaya çıkmaktadır. Çünkü bu sayede rekabet ortamında firmaları minimum maliyetle çalışmaya zorlayan etkenler ortadan kalkmaktadır. Diğer bir deyişle, rekabet baskısından uzaklaşarak tek satıcı durumunda kalan monopolcü, etkin çalışmamaktadır. Bu durum, monopolcünün marjinal maliyetlerini artırırken toplum açısından da bir sosyal maliyete neden olmaktadır.

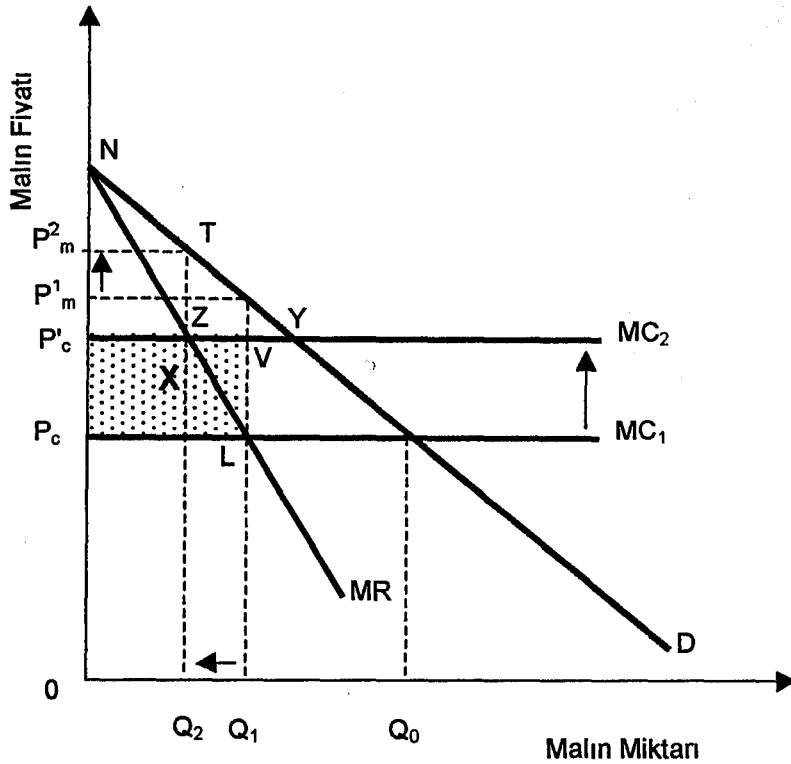
⁶⁶ Wolfgang Leiniger, "More Efficient Rent-Seeking: A Münchhausen Solution", **Public Choice**, Vol:75, No:1 (1993), ss.43-62.

⁶⁷ Derek J. Clarck, Christian Riis, "A Multi-winner Nested Rent-Seeking Contest", **Public Choice**, Vol:87, No:1-2 (1996), ss.117-184.

⁶⁸ Franklin G. Mixon; Robert B. Ekelund; David N. Laband, "Rent Seeking and Hidden in-Kind Resource Distortion: Some Empirical Evidence", **Public Choice**, Vol:78, No:2 (1994), ss.171-186.

⁶⁹ Patrick McNutt, "Rent Seeking and X-Inefficiency", **Public Choice**, Vol:75, No:4 (1993), ss.371-378.

Bu durum Şekil 6'dan yararlanılarak açıklanmaktadır.

Şekil 6: Monopolde X-Etkinsizliği

Şekil 6, Şekil 5'teki marjinal maliyet (MC_1) eğrisinin yukarı (MC_2 'ye) kaydırılması ile elde edilmiştir. MC'nin yukarı kayması, monopolcünün daha da az miktarda üretim yapmasına ve ürününe daha yüksek bir fiyat yüklemesine yol açacaktır. Önceki analize göre Harberger üçgeni değişmekte, TZY olmakta, Tullock dörtgeni ise, $P'_cZTP_m^2$ dikdörtgeni ile temsil edilmektedir. Şekil 6'da X-Etkinsizliğinden kaynaklanan maliyet $P_cLVP'_c$ alanı ile gösterilmektedir. X-etkinsizliği Harberger üçgeninde olduğu gibi bir kaynak tahsisi hatası olmayıp bir genel yönetim gideri gibi düşünülmelidir⁷⁰.

1.4.2. Dış Ticarete Koruma Sağlamaya Yönelik Girişimlerin Maliyetleri

Rant kollamanın en yoğun olduğu alanlardan birisi dış ticarettir. Kendisi diğer ülkelerle ticaret yapsın yapmasın tüm yurtiçi firmalar ülkenin dış ticaret politikasından bir biçimde etkilenmektedir. Genel olarak ithal mallarına karşı rekabet eden firmalar devletten kendilerinin korunmasını isterken, dışarıya mal satan firmalar da yabancı firmalar karşısında devletin kendilerini desteklemesini beklemektedirler. Her ne kadar korumacı ticaret politikalarını savunmak için ülkenin ekonomik çıkarlarının korumacılığı gerektirdiği öne sürülmekte ise de aslında burada da insanların gelir ve servet dağılımında üst basamaklara çıkma mücadelesi sürmektedir⁷¹. Bu mücadele daha fazla ve daha verimli çalışarak yürütülebileceği gibi hak edilmemiş kazançlar peşinde koşarak da yürütülebilmektedir. İşte genel olarak rant kollama terimi ile ifade edilen bu ikinci durumdur.

Korumacı dış ticaret politikasının başlıca araçları ithalat tarifeleri, ithalat kotaları, ihracat sübvansiyonları, gönüllü ihracat kısıtlamaları, idari ve teknik düzenlemelerdir⁷². Burada bu araçlardan tarifelerin, kotaların ve ihracat sübvansiyonlarının maliyetleri üzerinde ayrı ayrı durulacak, maliyetlerin analizinde de üretici ve tüketici rantı kavramları kullanılacaktır. Hatırlanacağı üzere bir malın fiyatının yükselmesi üretici rantını artırırken tüketici rantını azaltmaktadır.

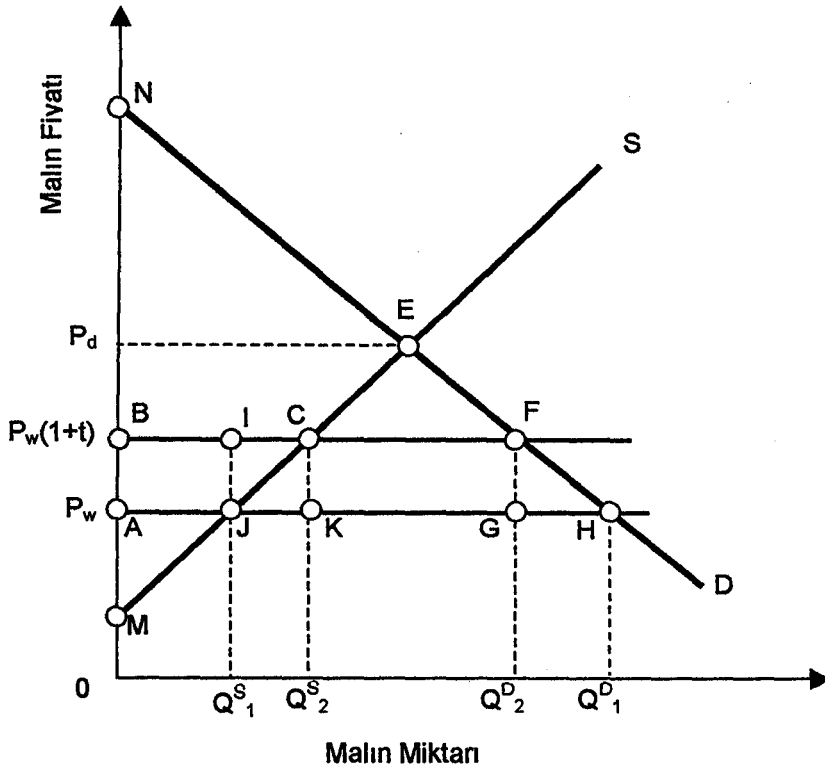
1.4.2.1. Tarife Kollamanın Maliyetleri.-Tarifeler ithal ya da ihraç edilen mallar üzerine konan dolaylı vergilerdir⁷³. Ancak uygulamada ihracat tarifeleri pek yaygın olmadığından tarife terimi normal olarak ithalat tarifelerini ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Burada da ithalat üzerinden alınan vergiler üzerinde durulmaktadır.

⁷¹ Ticaret politikalarının gelir dağılımı açısından ortaya çıkardığı sonuçlar için şu kaynağa bakılabilir: Krugman, Obstfeld, (çev. Yahya Sezai Tezel) a.g.e., ss.218-222.

⁷² Dominik Salvotore, *International Economics* (New York, Macmillan Publishing Company, 1990), ss.207-286.

⁷³ Salvatore, a.g.e., s.207-208.

Bir tarifenin ilk etkisi malların yurtiçi fiyatlarının yükselmesidir. Fiyatların değişmesi daha önceki analizlerimizden bilindiği üzere üreticiler ve tüketiciler üzerinde farklı etkiler yapmaktadır. Tarifenin maliyet üzerindeki etkileri Şekil 7'de gösterilmektedir⁷⁴.

Şekil 7: Tarifelerin Sosyal Maliyetleri

Şekil 7'de dış ticaretin olmadığı bir durumda belli bir malın işlem gördüğü piyasa dengesi, arz ve talep eğrilerinin kesiştiği E noktasında ve P_d fiyatında sağlanmaktadır. Bu fiyat dünya fiyatının (P_w) üzerinde olduğu için yurtiçindeki firmalar açısından dışardan mal getirip P_d fiyatından veya en azından P_w 'nin üzerinde bir fiyattan satmak kârlı olacaktır⁷⁵. Ancak, bu durumda çok sayıda firma buna girişeceği için malın yurtiçindeki satış fiyatı dünya fiyatının üzerinde tutulamayacak ve yurtiçindeki

⁷⁴ Bu analiz büyük ölçüde şu kaynağa dayanmaktadır: Dennis R. Appleyard; Alfred J. Field, *International Economics* (Second Edition, U.S.A, Irwin Homewood Illinois, 1995), ss. 243-246.

⁷⁵ Bu analizde taşıma, sigorta ve benzeri maliyetlerin olmadığı varsayılmaktadır.

satış fiyatı da P_w olacaktır. Bu fiyattan tüketicilerin talep ettikleri mal miktarı QD_1 ve düşük maliyetle çalışan üreticilerin satabilecekleri miktar QS_1 'dir ve aradaki fark (QD_1-QS_1) ithal edilmektedir. Bu durumda tüketici rantı AHN üçgeninin, üretici rantı ise MAJ üçgeninin alanı kadardır.

Şimdi yurtiçindeki firmaların dışardan gelen mallarla rekabet edemedikleri için politikacıları ithalat üzerine tarife konulması yönünde çeşitli yöntemlerle ikna ettiklerini ve ithal edilen malların değeri üzerine t oranında bir tarife koyduklarını varsayalım. Bunun sonucunda malın yurtiçinde satılacağı fiyat yükselerek $P_w(1+t)$ olmaktadır. Malın fiyatındaki bu yükseliş tüketicilerin talep ettikleri mal miktarını QD_2 'ye düşürürken, yurtiçi üreticiler QS_2 kadar mal üretmekte ve ithal edilen mal miktarı ticaretin serbest olduğu duruma göre azalarak (QD_2-QS_2)'ye düşmektedir. Tarife sonrasında tüketici rantı azalarak BFN üçgeni, üretici rantı da MBC kadar olmaktadır. Yani üretici rantı AJCB yamuğu kadar artarken, tüketici rantı ABFH yamuğunun alanı kadar azalmaktadır. Bu arada devlet KGFC dikdörtgeni kadar bir tarife geliri elde etmektedir.

Tarifenin toplum refahı üzerindeki net etkisi ise bu üç etkinin toplamı kadardır. Şekilden tarifenin net etkisinin JKC ve GHF üçgenlerinin alanlarının toplamı kadar olduğu anlaşılmaktadır. Bu refah kaybı, Harberger üçgeni gibi yorumlanabilir. Yani tarifeler kaynak tahsisinin etkinliğini bozarak toplum refahını azaltmaktadır.

Burada da monopol durumunda olduğu gibi bu etkinlik maliyetinin dışında bir rant kollama maliyetinin ortaya çıkması söz konusu olabilecektir. Çünkü yerli firmalar politikacı ve bürokratları tarife koymaya, ya da mevcut tarifelerin oranlarını yükseltmeye ikna edebilmek için rant kollama faaliyetleri yürütecek ve bunun için çeşitli harcamaları üstlenecektir. Bunlar da daha önce açıklandığı üzere firmaların ele geçirdiği üretici rantının tamamının ya da bir kısmının daha tarifenin maliyeti olarak değerlendirilmesini gerektirmektedir. Böylece rant kollama sonucunda konulan tarifenin maliyeti JKC ve GHF üçgenleri yanında AJCB yamuğunun bir kısmını veya tamamını da içermektedir.

1.4.2.2. Kota Kollamanın Maliyetleri.- Kotalar da tarifeler gibi ithalatı kısıtlamak amacına yöneliktir. Ancak tarifede devlet fiyat üzerine etki ederek miktarın buna göre ayarlanmasına izin verirken, kotada bir malın ithal edilebilecek miktarı belirlenmekte, fiyat ise, yurtiçi piyasada bu miktarlara göre belirlenmektedir. İthalat kotasının maliyet üzerindeki etkilerini de Şekil 7'yi kullanarak analiz edebiliriz.

Yine ele alınan mal piyasasında aynı koşulların geçerli olduğunu, dışardan (QD_1-QS_1) kadar mal ithal edildiğini, yerli firmaların bunu önlemek için başlattıkları girişimde başarılı olarak ithalat üzerine bir kota koyduklarını ve bu kotanın miktarının da QD_2-QS_2 kadar olduğunu varsayalım. Bu durumda malın ülkede satış fiyatı yine $P_w(1+t)$ kadar olmaktadır⁷⁶. Burada da üretici ve tüketici rantında aynı değişmeler olurken, $JKC+GHF$ alanı kadar etkinsizlik kaybı oluşmaktadır.

Ancak kota durumunda, tarifelerde oluşan KGFC alanı kadar vergi geliri oluşmamaktadır. Devlet ithalat lisanslarını firmalara para karşılığı satarak yine bir gelir elde edebileceği gibi, bunu bedelsiz olarak da dağıtabilir. İşte bu noktada kota kollama rekabetinin tarife kollamaya göre çok daha şiddetli bir rekabet içereceğini rahatlıkla söyleyebiliriz.

Krueger 1974 yılında yayınladığı makalesinde, ithalata konan kotalarla yaratılan rantlara dikkatleri çekerek, firmaların bu kotalardan mal ithal edebilmek için lisans alma amacıyla verdikleri uğraşı, rant kollama faaliyetlerine örnek olarak göstermiştir. Krueger'e göre, ithalat üzerine konan miktar kısıtlamaları, ithalat miktarını önemli ölçüde sınırlandırmaktadır. Bu aşamada, ithalatı yapabilmek için gerekli olan ithal lisanslar oldukça değerli bir mal olarak ortaya çıkacaktır. Bu durumda işletme sahipleri, monopol rantlarını elde edebil-

76

Bu sonuç bize belli orandaki bir tarifeye eşdeğerde koruma sağlayan bir kota miktarının belirlenebileceğini söylemektedir.

mek amacıyla ithalat lisansını ele geçirmeye çalışmakta ve buna yönelik olarak çeşitli kaynakları tüketerek (para-zaman) bir maliyetin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Görüldüğü gibi burada toplumsal bir kayıp söz konusudur. Kaynakların söz konusu lisansları elde edebilmek için girişilen rekabette kullanıldığını ileri süren Krueger'e göre, rant kollama faaliyetleri, rekabetçi bir yapıya sahiptir ve kaynaklar rantları ele geçirebilmek amacıyla yapılan rekabet için kullanılmaktadır.

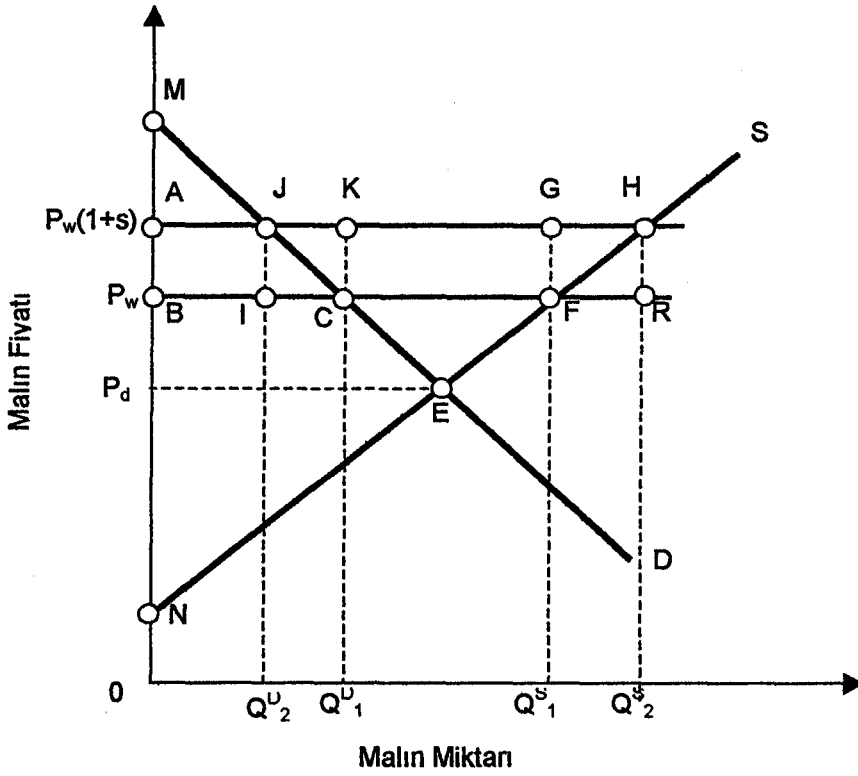
Rant kollama konusunda ilk ampirik çalışmayı da yapan Krueger, 1964 ve 1968 yılları için Hindistan ve Türkiye'de ithal lisanslarının neden olduğu rant kollama maliyetlerini incelemiştir. Krueger, çalışmasında, ithal lisansının yol açtığı rant kollama maliyetinin Hindistan'da milli gelirin %7,3'üne, Türkiye'de ise milli gelirin %15'ine eşit olduğunu tahmin etmektedir⁷⁷.

1.4.2.3. İhracat Sübvansiyonu Kollamanın Maliyeti.- ihracat sübvansiyonları, tarifelerin aksine ithalat için rekabet eden firmaları değil, ürünlerini dış piyasalarda satmak için rekabete giren firmaları desteklemeye yöneliktir. Bir ihracat sübvansiyonu, malını dışarıya satan bir firmaya sattığı malın bedelinin belli bir oranında doğrudan ödeme yapılması, ihracatçı firmalara vergi kolaylıkları sağlanması ya da ithalatçı yabancı firmalara düşük faizli kredi açılması şeklinde uygulanabilmektedir.

77

Krueger, a.g.m., s 294.

Şekil 8'de, satılan malın fiyatının belli bir oranında prim verilmesi şeklinde uygulanan bir sübvansiyonun maliyet üzerindeki etkileri incelenmektedir. Diğer teşvik kollama türlerinin etkileri de ihracat sübvansiyonlarına benzer biçimde analiz edilmektedir.

Şekil 8: İhracat Sübvansiyonlarının Sosyal Maliyetleri

Şekil 8'de dünya fiyatı (P_w) yurtiçi denge fiyatının (P_d) üzerinde olduğu için, bu fiyattan dışarıya mal satışı kârlıdır ve sübvansiyonun yokluğu durumunda firmalar $Q_1^S - Q_1^D$ kadar mal ihracat etmektedirler. Şimdi, ihracatı artırmak isteyen devletin firmalara her bir TL'lik ihracatı için s kadar bir sübvansiyon sağladığını varsayalım. Bu, malın yurtiçi fiyatını $P_w(1+s)$ 'ye çıkaracaktır. Çünkü, böylece, firmalar açısından, malı ihraç edip, ihracat bedeli olarak P_w fiyatını ve her bir birim ihracat için sP_w kadar bir sübvansiyonu kazanmak mümkün olacaktır. Bu durumda da firmalar yurtiçinde daha aşağı bir fiyattan mal satmaya razı olmayacak-

lardır. Yurtiçi fiyatın yükselmesi ise tüketimi kısacak, üretimi artıracak ve büyüyen üretim fazlası da ihraç edilecektir.

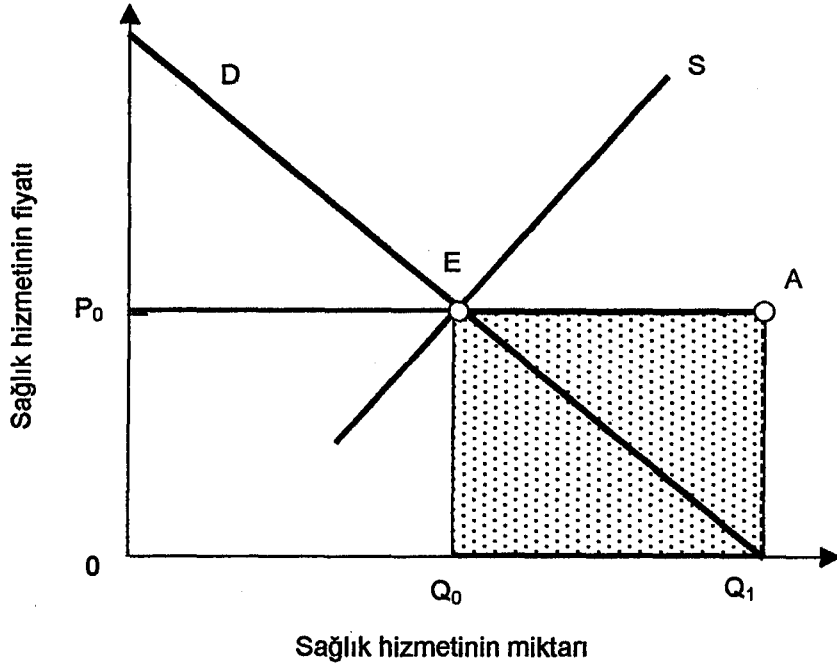
İhracat sübvansiyonunun üretici ve tüketici rantında oluşturduğu değişiklikler de şöyledir. Tüketici rantı ABCJ yamuğu kadar düşerken, üretici rantı ABFH yamuğu kadar büyümekte, bu arada devlet, IRHJ dikdörtgeni kadar sübvansiyon vermektedir. İhracat sübvansiyonunun toplum refahı üzerindeki net etkisi ise, ICJ ve FRH üçgenlerinin alanı büyüklüğündedir. Harberger üçgeni gibi yorumlanabilecek olan bu alanlar, ihracat sübvansiyonunun verilmesiyle birlikte ortaya çıkan tüketim ve üretim çarpıklıklarını temsil etmektedir. Tarifelerde olduğu gibi, burada da tüketim ve üretim çarpıklıklarına bağlı olarak ortaya çıkan bu etkinlik maliyetinin (ICJ+FRH) yanında bir rant kollama maliyetinin ortaya çıkması da söz konusu olabilmektedir. Eğer firmalar sübvansiyonu elde etmek için sübvansiyona eşdeğerde (IRHJ) bir harcama yapmışlarsa yine IRHJ alanı kadar bir kayıp söz konusu olmaktadır. Ancak, firmaların sübvansiyon kollama harcamaları sübvansiyon tutarından düşük ise, toplumun kaybı IRHJ alanından düşük olabilir. Böylece rant kollama sonucunda uygulanan ihracat sübvansiyonunun maliyeti ICJ ve FRH üçgenleri yanında IRHJ dikdörtgeninin bir kısmını veya tamamını da içermektedir⁷⁸.

1.4.3. Sosyal Yardım Kollamanın Maliyetleri

Gelir dağılımını düşük gelirli lehine düzeltmeyi amaçlayan sosyal yardımlar da kaynak israfına neden olan bir kısım maliyetlere yol açabilmektedir. Bu maliyetler, örneğin, insanların yardım aldıktan sonra çalışma arzularının azalması şeklinde ortaya çıkabilmektedir.

⁷⁸ Krugman, Obstfeld, a.g.e., ss.187-188.

Aşağıda aynı yardımların yol açtığı bu etkinlik kayıpları Şekil 9 kullanılarak gösterilmektedir.

Şekil 9: Sosyal Yardımların Maliyeti

Genel bir sağlık sigortası programının maliyetlerinin gösterildiği Şekil 9'da, devlet, vatandaşlara her türlü sağlık hizmetini bedelsiz olarak sunmaktadır⁷⁹. Bilindiği gibi, eğer, sağlık hizmetleri bir piyasa malı olsa idi, üretim miktarı ve fiyatı arz ve talep eğrilerinin kesiştiği noktada belirlenecekti. Bu, şekilde E(P_0, Q_0) noktası ile gösterilmektedir. Ancak, bedelsiz yararlanma durumu söz konusu olduğunda insanlar ellerindeki fırsatı sonuna kadar kullanarak, hizmeti, marjinal faydasının sıfır olduğu Q_1 'e kadar talep etmektedirler. Bunun sonucunda ise kaynak tahsisi etkinlikten uzaklaşmakta, bedava arz edilen mala yönelik aşırı talebin topluma yüklediği maliyet ise şekildeki Q_0Q_1AE dikdörtgeninin alanı kadar olmaktadır⁸⁰.

⁷⁹ Sağlık sigortası primi toplansa bile, sunulan sağlık hizmetinin ödenen primle bağlantısının olmaması da aynı sonuçlara yol açar.

⁸⁰ David N. Hyman, **Public Finance** (Fourth Edition, U.S.A., The Dryden Press, 1993), ss.244-245.

Toplumun düşük gelirli gruplarının bu rantları ele geçirebilmek için harcama yapmaları güçtür. Ancak seçimlerdeki davranışları ile bu durumu etkileyebilmektedirler. Bu nedenle rant kollama harcaması olmasa da, sonuç bir toplumsal maliyetle sonuçlanmaktadır.

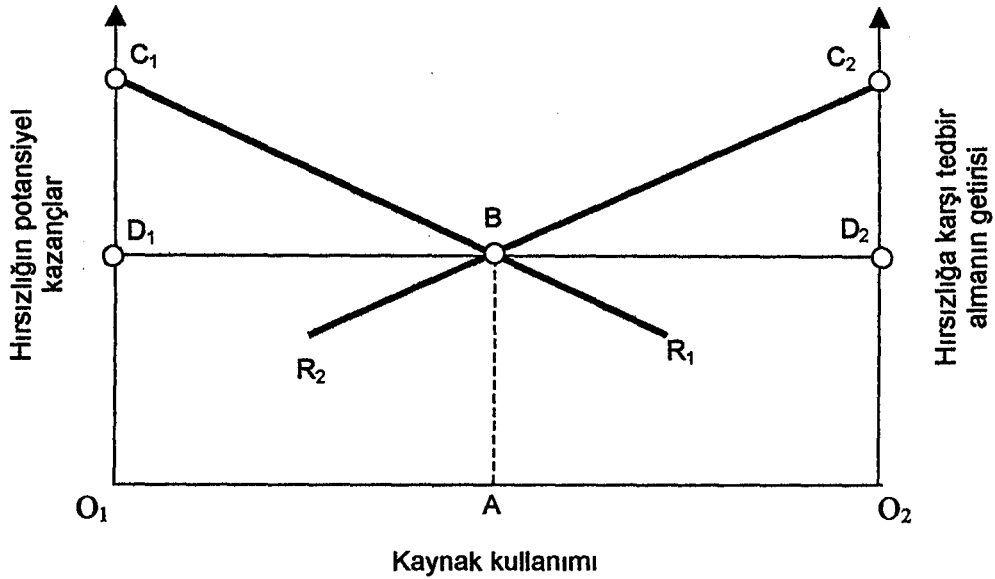
1.4.4. Hırsızlığın Maliyetleri

Daha önce belirtildiği üzere, hırsızlık rant kollama faaliyetleri kapsamında incelenebilir ve hırsızlığın toplumsal maliyetlerinin incelenmesi rant kollamanın maliyetleri konusuna daha geniş bir perspektiften bakılmasını sağlayabilir. Hırsızlığın yalnızca bir mülkiyet değişimi ile sonuçlandığı ve bunun da Harberger üçgeni gibi bir sosyal kayba yol açmayacağı düşünülebilirse de, soruna Tullock'un yaklaşımı ile bakılınca hırsızlığın topluma maliyetinin olmadığını söylemek mümkün değildir. Çünkü gerek hırsız, gerekse de hırsızlık karşısında önlem alanlar, bunun için ekonomik kaynakları kullanmakta, ancak, sonuçta reel bir üretim gerçekleşmemekte, sadece bir transfer ortaya çıkmaktadır⁸¹.

⁸¹

Bu analizde hırsızlığın ahlaki ve hukuki yönleri büsbütün göz ardı edilmekte ve hırsızlık yasal herhangi bir özel faaliyet gibi ele alınmaktadır.

Şekil 10'da hırsızlığın yol açtığı maliyetler incelenmektedir.

Şekil 10: Hırsızlığın Refah Maliyeti

Şekil 10'da, orijini O_1 olan düzlemde, yatay ekseninde hırsızın faaliyetini gerçekleştirebilmek için kullandığı araçlar ile gösterdiği çabanın miktarı, hırsızlığın hırsız açısından maliyeti olarak kabul edilmektedir. Yani hırsızlık için bir sermaye ve emeğe gereksinim vardır. Sol taraftaki dikey ekseninde ise hırsızın potansiyel kazançları yer almaktadır. Fırsat maliyetini gösteren D_1D_2 doğrusu, hırsızın aynı araçlar ve çalışma ile başka bir alanda elde edebileceği kazancı göstermektedir. Burada, bu fırsat maliyetinin sabit olduğu varsayılmaktadır. Hırsızlık faaliyetleri için yatırılan farklı miktardaki kaynakların getirisi şekilde R_1 ile gösterilmektedir. R_1 'in negatif eğimli olması hırsızlığın marjinal getirisinin azalan olduğunu yansıtmaktadır. Yine herhangi bir faaliyette olduğu gibi kâr maksimizasyonu sorunu vardır ve bir hırsız marjinal getirisini marjinal maliyetine eşitleyerek maksimum kâr elde edebilmektedir. Yani, R_1 ve fırsat maliyeti doğrusunun kesiştiği B noktasının temsil ettiği kadar bir kaynak hırsızlık için kullanılacaktır. Bunun hırsıza toplam maliyeti O_1ABD_1 dikdörtgeni kadar olacak, kazancı ise, aynen üretici fazlasında olduğu gibi, toplam hasılat ile toplam maliyetin farkı kadar, yani D_1BC_1 üçgeni kadar olacaktır.

Şekil 10'da orijini O_2 olan bir düzlemde ise hırsızdan korunmak isteyen bir bireyin faaliyetlerini izleyebiliriz⁸². Yatay eksen hırsızdan korunmak amacıyla yapılan harcamaları, dikey eksen de hırsızlığa karşı alınan tedbirlerin önlediği kayıpları göstermektedir. Hırsızdan korunmak için kullanılan kaynakların her birinin maliyeti yatay fırsat maliyeti doğrusu ile gösterilmekte, R_2 çizgisi ise, hırsızdan korunmak için yapılan harcamaların her birinin tasarruf biçiminde kazandırdıklarını göstermektedir. Burada da R_2 ve fırsat maliyeti doğrusunun kesiştiği B noktasının temsil ettiği kadar bir kaynak hırsızdan korunmak için kullanılacak ve bunun hırsızdan korunmak isteyen bireye toplam maliyeti de O_2ABD_2 dikdörtgen bölgesi kadar olacaktır.

Hırsızlığın topluma yüklediği toplam maliyet, hırsızın ve hırsızlığa karşı önlem alanların yaptıkları -para, zaman ve diğer şekillerdeki- toplam harcamalardır. Bu, Şekil 10'da $O_1O_2D_2D_1$ dikdörtgeni kadardır. Hırsızın mı, yoksa hırsızı durdurmaya çalışanların mı daha fazla maliyet yükledikleri bir teknoloji sorunudur. Hangisinin kullandığı yöntemler daha etkin ise, onun katlandığı maliyet daha az olacaktır. Hırsızdan korunmak için yapılan her bir harcamaya hırsız, bunu aşmak için karşı bir harcamayla cevap verecektir. Sonuçta taraflardan birisinin çaba ve harcamasını artırması, karşı tarafın da aynı tepkiyi göstermesine yol açacak ve toplumsal maliyet giderek büyüyecektir. Hırsızlıkla ya da başka şekilde, nasıl gerçekleşirse gerçekleşsin transferlerin topluma doğrudan bir maliyetinin olmadığını belirten Tullock, bu transferleri ele geçirmek ya da bunu önlemek isteyenlerin büyük miktarlarda kaynaklar kullanabileceklerini ileri sürmektedir. İşte bu, bütün olarak toplum açısından bir israf ortaya çıkarmaktadır⁸³.

⁸² Tullock'un makalesinde hırsızdan korunmak isteyen bir bireyin faaliyetleri, burada yaptığımız gibi sağ tarafta ikinci bir dikey eksen kullanılmadan, soldaki eksen farklı bir biçimde yorumlanarak incelenmektedir.

⁸³ Tullock, *Welfare Costs...*, a.g.m., ss.8-9.

1.4.5. Bütçe ile İlgili Rant Kollamanın Maliyetleri

Rant kollama maliyetleri konusunda en kapsamlı ampirik çalışmalardan birisi 1989 yılında Eliakim Katz ve Jacop Rosenberg tarafından yayımlanmıştır. Katz ve Rosenberg, "Bütçe Tahsislerine Yönelik Rant Kollama:20 Ülkeye İlişkin İlk Sonuçlar" isimli makalelerinde baskı ve çıkar gruplarının bütçe tahsislerini değiştirmeye, diğer bir deyişle, mali rant elde etmeye yönelik rant kollama faaliyetlerinin yol açtığı israfın boyutunu araştırmışlardır⁸⁴.

Bu çalışmada, bütçe harcamaları 9 gruba ayrılmakta⁸⁵, baskı ve çıkar gruplarının rant kollama faaliyetlerinin, bu harcama kalemlerinin bütçe içindeki paylarını değiştirmeye yönelik olduğu varsayılmaktadır. Bu durumda bütçenin bileşiminde meydana gelen değişme, baskı ve çıkar gruplarının rant kollama faaliyetlerinin bir sonucu olarak kabul edilmektedir.

Katz ve Rosenberg toplam rant kollama maliyetlerini ölçerken yukarıdaki varsayıma ilave olarak, ikinci bir varsayımda bulunmakta ve devlet bütçesinin bileşiminin değiştirilmesi için rekabet eden tüm gruplarca harcanan reel kaynakların toplam değerinin, bütçe ödeneklerinin bileşimindeki değişmeye eşit olduğunu varsaymaktadırlar.

Bu varsayımlardan hareketle Katz ve Rosenberg, bütçe harcamalarının bir oranı olarak rant kollama harcamalarını şu formülle hesaplamaktadır:

$$R_t = (1/2) \sum |S_{(t)i} - S_{(t-1)i}| \quad ; i=1,2, \dots, 9$$

⁸⁴ Eliakim Katz, Jacob Rosenberg, "Rent-seeking for Budgetary Allocation: Preliminary Results for 20 Countries", **Public Choice**, Vol:60, No:2 (1989), ss.133-144.

⁸⁵ Bu sınıflandırma Birleşmiş Milletler'in geliştirdiği bir standart olup: Eğitim, refah, sağlık, savunma, sosyal güvenlik, ekonomik hizmetler, genel kamu hizmetleri, sivil hizmetleri ve konut hizmetleri için yapılan harcamaları ayrı gruplar olarak sınıflandırılmaktadır.

Burada $S_{(t)i}$, t yılında i numaralı harcama kalemi için ayrılan bütçe ödeneği; $S_{(t-1)i}$ ise yine i. Harcama kalemi için bir önceki yılda tahsis edilmiş olan ödeneğin tutarındır. Dikkat edilirse toplama işlemi mutlak değerlere ilişkindir. Yani bir harcama kaleminin ödeneğinin artmış ya da azalmış olması önemli değildir. Rant kollayan gruplar kendi çıkarlarına yarayan harcama kalemlerini artırmaya çalışırken, bu, diğer harcama kalemlerinin bütçe paylarında bir azalmaya neden olacaktır. Bu nedenle yukarıdaki formülde mutlak değerlerin toplamı ikiye bölünmektedir. Aksi takdirde rant kollama faaliyetinin bütçe etkileri iki kere dikkate alınmış olacaktır.

Katz ve Rosenberg'in geliştirdikleri varsayım ve formülle ulaştıkları sonuçlar arasında bağlantı kurmayı kolaylaştırabilmek amacıyla aşağıda ilk olarak, hipotetik bir ülke ele alınmakta ve modelin nasıl çalıştığı üzerinde durulmaktadır. Katz ve Rosenberg'in geliştirdikleri formülü kullanarak buldukları 20 ülkede rant kollama faaliyetlerinin sosyal maliyetleri bu hipotetik ülke örneğinden sonra ele alınmaktadır.

Şimdi buna göre, söz konusu formül yardımıyla bütçesinde beş tür harcama kaleminin bulunduğu hipotetik bir ülkede ikinci ve üçüncü yıl için rant kollama maliyetlerini hesaplayalım. Eğitim, sağlık, savunma, sosyal güvenlik ve konut harcamalarından oluşan bütçenin üç yıllık ödenekleri ve her bir harcama kategorisinin bütçe içindeki oranı aşağıdaki gibidir:

Ödenek tutarları ve bütçe içindeki oranları						
	Eğitim	Sağlık	Savunma	Sosyal gü- venlik	Konut	Toplam
	Tutar Oran	Tutar Oran	Tutar Oran	Tutar Oran	Tutar Oran	Tutar Oran
1. yıl	100 0,204	50 0,102	110 0,224	200 0,408	30 0,061	490 1,000
2. yıl	120 0,250	40 0,083	80 0,167	205 0,427	35 0,073	480 1,000
3. yıl	115 0,236	45 0,092	90 0,185	205 0,421	32 0,066	487 1,000

Şimdi ikinci yılda birinci yıla göre ve üçüncü yılda ikinci yıla göre her bir harcama kalemine ait ödeneklerin değişme oranlarını bulalım.

Ödeneklerde değişme										
	Eğitim		Sağlık		Savunma		Sosyal güvenlik		Konut	
	Tutar	Oran	Tutar	Oran	Tutar	Oran	Tutar	Oran	Tutar	Oran
1. yıl	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2. yıl	20	0,200	-10	-0,200	-30	-0,273	5	0,025	5	0,167
3. yıl	-5	-0,042	5	0,125	10	0,125	0	0,000	-3	-0,086

Bu oranları mutlak değerlere dönüştürerek toplayalım. Bu toplamın yarısı da ilgili yıldaki bütçeye ilişkin rant kollama harcamalarının toplam bütçe harcamalarına oranını göstermektedir.

Ödeneklerde oransal değişimin mutlak değeri							
	Eğitim	Sağlık	Savunma	Sosyal güvenlik	Konut	Toplam	Rant kollama oranı: R_t
2. yıl	0,200	0,200	0,273	0,025	0,167	0,864	0,432
3. yıl	0,042	0,125	0,125	0,000	0,086	0,377	0,189

İkinci yıldaki rant kollama maliyetlerinin bütçe ödeneklerine oranı %43,2 ve üçüncü yıldaki rant kollama maliyetlerinin oranı %18,9'dur. Bu durumda iki yıldaki ortalama rant kollama oranı %31,05 ve maksimum rant kollama oranı da ikinci yıldaki %43,2'lik orandır. Sonuç olarak, ikinci yılda rant kollama faaliyetlerinin daha yoğun olduğunu ve bunun da bütçe ödeneklerinin bileşiminde daha fazla değişmeye ve dolayısıyla daha büyük bir maliyete yol açtığını söyleyebiliriz.

Katz ve Rosenberg tarafından geliştirilen modelin işleyişini hipotetik bir ülke üzerinde ayrıntılı olarak gösterdikten sonra, şimdi Katz ve Rosenberg'in söz konusu çalışmalarına dönebiliriz.

Katz ve Rosenberg çalışmalarında, 1970 ve 1985 yılları arasındaki dönemde yirmi ülke için rant kollama faaliyetlerinin sosyal maliyetini, toplam bütçe harcamalarının ve GSMH'nin bir yüzdesi olarak ayrı ayrı hesaplamışlardır.

Tablo 1 bu çalışmanın sonuçlarını göstermektedir.

Ülke	Bütçe Harcamalarının Yüzdesi Olarak		GSMH'nin Yüzdesi Olarak Ortalama Rant Kollama	
	Ortalama Rant Kollama	Maksimum Rant Kollama	Ülke	%
Fransa	1.28	2.68	İsviçre	0.19
F.Almanya	1.38	3.55	F.Almanya	0.20
İsviçre	2.10	7.61	Fransa	0.51
Belçika	2.13	4.88	Kanada	0.59
İngiltere	2.55	3.99	ABD	0.62
İsveç	2.59	4.74	İspanya	0.66
Kanada	2.61	3.73	Belçika	0.73
ABD	2.80	4.77	Avustralya	0.81
Avustralya	2.87	6.63	İngiltere	0.89
İspanya	2.92	4.13	İsveç	0.92
Kenya	3.97	6.77	Kenya	0.99
Yunanistan	5.28	8.04	Kore	0.99
Şili	5.32	14.34	Yunanistan	1.25
Kore	6.08	16.24	Meksika	1.75
İtalya	7.31	25.17	Türkiye	1.78
İsrail	7.58	14.63	Endonezya	1.80
Türkiye	7.70	18.55	Şili	1.99
Endonezya	7.85	16.09	İtalya	2.65
Meksika	10.16	30.96	Mısır	5.19
Mısır	10.19	24.08	İsrail	5.43

Tablo 1: Bütçe Harcamalarının ve GSMH'nin Yüzdesi Olarak Rant Kollama

Tablo 1'de, toplam kamu harcamaları (bütçe harcamaları) içerisinde ortalama ve maksimum rant kollama yüzdeleri gösterilmiştir. Ortalama rant kollama ele alınan 15 yıllık dönemde her yıla ait rant kollama oranlarının toplamının 15'e bölünmesiyle bulunmuştur. Maksimum rant kollama ise 15 yıllık dönemde en büyük rant kollama oranının gerçekleştiği yıldaki rant kollama oranını ifade etmektedir.

Tablo 1'den görüldüğü üzere, ortalama rant kollama harcamaları ülkeler itibariyle bütçe harcamalarının %1,28 ile %10'u arasında değişmektedir. Maksimum rant kollama harcamaları ise %2,68 ile %24 arasında değişmektedir. Tablonun incelenmesi sonucunda gelişmekte olan ülkelerdeki rant kollama harcamalarının, oransal olarak, gelişmiş ülkelere göre çok daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, Fransa, Kanada, ABD gibi gelişmiş ülkelerde ortalama rant kollama harcamaları toplam bütçe harcamalarının %3'ünü geçmezken, maksimum rant kollama oran-

ları %2-5 arasındadır. Buna karşılık, gelişmekte olan ülkelerde bu oranlar oldukça yüksektir. Örneğin, ortalama rant kollama oranları Türkiye’de %7,70, Endonezya’da %7,85, Meksika’da %10,16, Mısır’da %10,19 dur. Söz konusu ülkelerdeki maksimum rant kollama oranları ise, sırasıyla %18,55; 16,09; 30,96 ve 24,08’dir.

Rant kollamanın sosyal maliyetini ölçmeye çalışan Katz ve Rosenberg, yaptıkları diğer bir hesaplamayla da rant kollama harcamalarının GSMH içindeki oranlarını incelemiştir. Bu oranın hesaplanmasında

$$W=(\text{Ortalama Rant Kollama Oranı})\times(\text{Bütçe Harcamalarının GSMH'ya Oranı})$$

formülü kullanılmaktadır. Örneğin, bir ülkede ortalama rant kollama oranı %20 ve bütçe harcamalarının GSMH’daki payı %30 ise, ortalama rant kollama maliyetlerinin GSMH’daki payı %6 ($=0,20\times0,30\times100$) olacaktır.

Tablo 1’in son iki sütununa bakıldığında, yirmi ülke içerisinde GSMH’nın yüzdesi olarak rant kollama harcamalarının, en düşük, %0,19 ile İsviçre ve %0,20 ile Federal Almanya’da, en yüksek, %5,19 ile Mısır ve %5,43 ile İsrail’de gerçekleştiği görülmektedir. Buradan rant kollama faaliyetlerinin yol açtığı toplumsal israfın, ekonomik sistemi oturmuş olan gelişmiş ülkelerde düşük, gelişmekte olan ülkelerde ise oldukça yüksek miktarlarda olduğu sonucuna ulaşılabılır.

Katz ve Rosenberg, ayrıca, hükümetlerin sıkça değişmesi durumunda devletin önceliklerinin de aynı sıklıkla değişeceğini ve bu durumda da rant kollama faaliyetlerinin artacağını iddia etmektedirler. Bu durumda, istikrarlı politik bir yapının olması, devletin önceliklerinin kararlılığını sağlayarak rant kollama faaliyetlerini azaltacaktır. Katz ve Rosenberg’e göre, tek parti iktidarıyla karşılaştırıldığında koalisyon hükümetleri de rant kollama faaliyetlerini artırmaktadır. Katz ve Rosenberg, özellikle gelişmekte olan ülkelerde büyük boyutlara ulaşan rant kollama faaliyetlerinin yol açtığı toplumsal maliyetlerin azaltılabilmesi için, kamu kesiminin GSMH’daki payının azaltılması gerektiğini de ileri sürmekte-

dirler⁸⁶. A. Schnytzer ise, siyasal geleneklerin rant kollama faaliyetlerinin yoğunluğu konusundaki önemine dikkat çekmektedir⁸⁷. Bu bağlamda, önemli konularda kararların alınmasında sık sık referanduma gidilen doğrudan demokrasiye dayalı bir yöntemin uygulandığı İsviçre'de rant kollama maliyetlerinin en düşük oranda bulunması sürpriz sayılmamalıdır.

⁸⁶ Eliakim Katz Jacob, Rosenberg, "Support in the Quise of Criticism: Extraneous Observations and Katz-Rosenberg Measure of Rent Seeking", **Public Choice**, Vol:79, No:3-4 (1994), ss.363-366.

⁸⁷ Schnytzer, a.g.m., ss.357-362.

İKİNCİ BÖLÜM

RANT KOLLAMA SÜRECİNDE BASKI GRUPLARI

Günümüzün çoğulcu demokrasilerinde, baskı grupları, siyasal sistemin birçok noktasında varlıklarını hissettirmekte, siyasal kararların alınışında etkili olabilmekte, olaylara ve kararlara yön verebilmektedirler. Baskı gruplarının söz konusu faaliyetleri gerçekleştirirken bütünüyle kendi özel çıkarlarına mı hizmet ettiği, yoksa kamu yararını mı esas aldığı konusu tartışmalıdır. Bazıları, baskı gruplarını genellikle rant kollayan ve toplumsal kaynakları israf eden birimler olarak ele alırken bazıları da baskı gruplarının toplumun ortak değer ve çıkarlarını kollayarak kamu yararını gözettiklerini ileri sürerler.

Baskı gruplarının, çoğu zaman rant kolladıkları varsayımından hareket ederek hazırladığımız çalışmanın bu bölümünde, ilk olarak, rant kollama sürecinin tarafları ele alınmaktadır. Burada rant kollama sürecinin tarafları incelenirken, rant dağıtımında yer alan politikacılar ve bürokratlar ile rant kollayan kesimde yer alan seçmen ve baskı gruplarının davranış biçimleri incelenmiştir.

Rant kollama sürecinde baskı gruplarının değişik yönlerden ele alındığı ikinci kısımda ise ilk olarak siyaset bilimi terminolojisine girmiş bulunan baskı grubu tanımlarına yer verilmiştir. Daha sonra baskı gruplarının türleri ve işlevleri ile rant kollamada yöneldikleri kesimler incelenmiştir. Ardından baskı gruplarının rant kollamada kullandıkları yöntemler üzerinde durulmuş ve son olarak baskı gruplarının rant kollama davranışlarının bazı özellikleri tartışılmıştır.

2.1. Rant Kollama Sürecinin Tarafları

Rant kollama sürecinde yer alan aktörleri, rant dağıtanlar ve rant kollayanlar olmak üzere ikiye ayırabiliriz⁸⁸. Politikacılar ve bürokratlar genel anlamda rantları ortaya çıkaran ve dağıtan kesimlerdir. Buna karşılık münferit özel kişi ve firmalar ile baskı ve çıkar grupları ise, rant kollayan kesimde yer almaktadırlar.

Elie Appelbaum ve Eliakim Katz "Rant Yaratarak Rant Kollama" isimli makalelerinde rant kollama sürecinin taraflarını, seçimlerdeki tercihleri ile tüketiciler, rant kollayarak kârlarını maksimize etmeye çalışan firmalar ve özel çıkar beklentisi ile politik gücünü veya bütçesini maksimize etmeye çalışan kamu düzenleyicileri şeklinde belirtmişlerdir⁸⁹. Anlaşılacağı üzere burada gelirini maksimize etmeye çalışan politikacılar ve bürokratlardan oluşan kamu düzenleyicileri hem rant dağıtımında hem de rantların paylaşımında yer alan aktörlerdir. Çıkar maksimizasyoncusu tüketiciler ve firmalar ise yalnızca rant kollayan taraflardır. Ancak tüketiciler ve firmalar bir biçimde ortaya çıkmış olan rantları kollayan aktörler olarak kalmayıp, sıkça rant kollama alanlarının oluşturulması için de çaba harcayarak, politikacı ve bürokratları harekete geçirebilmektedirler.

Aşağıda önce rant dağıtımında yer alan aktörler kısaca tanıtılmakta, daha sonra ise rant kollayan taraflar ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir.

2.1.1. Rant Dağıtımında Yer Alan Aktörler

Rant dağıtımında yer alan politikacılar ve bürokratlar aynı zamanda politik sürecin de önemli yapı taşlarıdır. Bilindiği üzere, politik süreç, piyasa ekonomisi şartlarına göre üretilemeyen ve fiyatı belirlenemeyen, buna bağlı olarak da üretimi kamu ekonomisinde üstlenilmiş olan bir takım mal ve hizmetlerin üretim düzeyinin belirlendiği bir süreç-

⁸⁸ Aktan, *Çağdaş Liberal...*, a.g.e., ss.166-167.

⁸⁹ Elie Appelbaum, Eliakim Katz, "Seeking Rents by Setting Rents", *Economic Journal*, Vol:197 (1987), ss.685-689.

tir⁹⁰. Bu süreçte politikacılar ve bürokratlarla birlikte seçmenler ve çıkarları doğrultusunda organize olmuş gruplar da (baskı ve çıkar grupları) aktif rol alarak, politik sürecin işleyişine katılmaktadırlar.

Bilindiği gibi piyasa ekonomisinde temel amaç üreticiler için kâr maksimizasyonu, tüketiciler için fayda maksimizasyonudur. Politik süreçte ise politikacıların, bürokratların, seçmenlerin, baskı ve çıkar gruplarının temel amaçları kâr ve çıkar maksimizasyonudur⁹¹. Aşağıda çoğu zaman rant kollama süreci ile örtüşen politik karar alma sürecinin aktif özneleri olan politikacılar ve bürokratlar, rant kollama sürecindeki rolleri açısından değerlendirilmektedir.

2.1.1.1. Rant Kollama Sürecinde Politikacılar.- Siyasal iktidarı ellerinde tutan politikacılar yeniden seçilebilmeyi garantilemek için oylarını; bürokratlar, doğrudan ya da dolaylı bir takım çıkarlarını koruyabilmek için bütçelerini; seçmenler, kamusal mal ve hizmetlerden elde edecekleri faydayı; baskı ve çıkar grupları da devletten elde edecekleri rantları maksimize etmeye çalışmaktadırlar⁹². Anlaşılacağı üzere politik süreçte de esas olan özel çıkarları artırma güdüsüdür ve rant dağıtımında yer alan politikacıların ve bürokratların davranışlarını büyük ölçüde, bu özel çıkarları artırma çabaları yönlendirmektedir.

Siyasal partileri oluşturan politikacıların bireysel faydalarını artırbilmeleri seçimlerde oylarını maksimize ederek, kamusal faaliyeti arz etme, diğer bir deyişle rant dağıtabilme tekeli elde edebilmelerine bağlıdır. Bu içgüdü ile hareket eden siyasal partiler, seçimleri kazanarak iktidara gelmek için kendilerine oyların çoğunluğunu kazandıracak olan mali ve sosyal programları benimseme eğilimindedirler. Bu aşama-

⁹⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz; Mustafa Sakal, "Politik Karar Alma Sürecinde Bürokrasi Bütçe Büyüklüğü İlişkisi", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1994) ss.15-23.

⁹¹ Mahfi Eğilmez, "Oy Yetki ve kâr Maksimizasyonu Üzerine", *Hazine Dergisi*, Sayı:7 (Temmuz 1997), ss.1-4.

⁹² Aktan, *Politik Yozlaşma...*, a.g.e., s.51.

da, bazı politikacılar, daha fazla oy toplama düşüncesi ile vergilerde bir indirim yapacakları konusunda söz verirlerken, bazıları kamu harcamalarını da artıracıklarını ileri sürecekler⁹³, bazıları da seçmenlerin kendilerine doğrudan özel fayda sağlayan mesleki veya bölgesel rantları ele geçirebilme konusundaki baskı ve taleplerini olumlu yanıtlayarak bunları yerine getirme konusunda garanti vereceklerdir⁹⁴.

Bu vaatlerle başta baskı ve çıkar grupları olmak üzere birçok kesimden oy alarak iktidara gelen siyasal parti veya partiler, birinci bölümde bahsedilen çeşitli rant kollama alanlarının ortaya çıkmasına da gerekli zemini hazırlamış bulunmaktadır.

Bu aşamada çeşitli taleplerinin yerine getirilmesi konusunda seçimlerden önce siyasal partilerden gerekli güvenceleri alan ve bu doğrultuda söz konusu partiyi destekleyerek iktidara taşıyan baskı ve çıkar gruplarının davranış ve tutumları çoğu zaman belirleyici olmakta, diğer bir deyişle rant kollama alanları bu davranış ve tutumlar çerçevesinde söz konusu grupların ele geçirebileceği bir duruma getirilmektedir⁹⁵.

Çeşitli baskı ve çıkar gruplarının desteğiyle seçimleri kazanarak iktidara gelen siyasal parti aynı zamanda kamusal malları arz etme ya da kamusal faaliyetleri yürütme tekeli de eline geçirmiş bulunmaktadır. Siyasal parti (hükümet) kamusal kaynaklara sahip olmak yoluyla elde ettiği bu tekelci gücü iktidarda kalabilmek ve bir dahaki seçim dönemi geldiğinde yeniden seçilebilmek için de kullanmaktadır. Bu bağlamda baskı ve çıkar grupları ile siyasal partiler arasında seçim öncesi başlayan ilişkilerin seçimden sonra da yeni boyutlar kazanarak devam

⁹³ Beyhan Ataç, "Kamu Kesimi, Politika ve Bürokrasi", Prof.Dr. Suat Mirza'nın Anısına Armağan Cilt:1, Eskişehir, İ.I.B.F Yay. No:42 (1976), ss.147-148.

⁹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.; Kemal Çelebi, "Kamusal Tercihler ve Kamu Ekonomisinin Genişliği: Türkiye Örneği", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 1991), ss.91-94.

⁹⁵ Birinci bölümde rant kollama sürecinin aşamalarını rant yaratma, rant dağıtma ve rant kollama olarak belirtmiştik. İşte burada politikacılar, çeşitli rantlar yaratarak seçim öncesinde vaat ettikleri rantları baskı ve çıkar gruplarının elde etmesine fırsat hazırlamaktadırlar.

ettiğini ve gelecek seçim dönemi yaklaştığında da maksimum düzeye çıktığını söyleyebiliriz.

Rant dağıtımında yer alan politikacılar, gerek seçim öncesinde iktidara gelebilmek için, gerekse de seçim sonrasında iktidarda iken yeniden seçilebilmek için olabildiğince çok baskı ve çıkar grubuna ulaşmaya çalışmaktadırlar. Yukarıda belirtildiği gibi söz konusu grupları etkileyebilmek için çeşitli yöntemlere başvurumaktadırlar. Bu aşamada rant dağıtımında yer alan politikacıların, aynı zamanda rant kollayan bir yönlerinin de bulunduğu düşünülebilir.

Politikacılar, kendilerini destekleyerek iktidara taşıyan baskı ve çıkar gruplarına seçimlerden sonra krediler, kadro ihdası, vergi affı, teşvikler, izinler gibi pek çok kamusal kaynağı ve olanağı seferber ederken bir yandan rant dağıtımında aktif rol almış bulunmakta, diğer yandan da gelecekteki çıkarları için yatırım yaparak rant kollamış olmaktadır. Diğer bir deyişle, politikacılar, başlıca amaçları olan iktidarı ele geçirebilmek için bir takım taahhütlerde bulunmakta, amaçlarına ulaşıp iktidarı ele geçirdikten sonra da bu taahhütlerinin gereğini yerine getirmek zorunda kalmaktadırlar. Burada politikacıların faaliyetleri, rant kollama faaliyetleri bağlamında ele alınabilir.

Politikacılar, bireysel çıkarları doğrultusunda verdikleri sözleri devlet bütçesi aracılığıyla yerine getirmektedirler. Baskı ve çıkar gruplarında olduğu gibi politikacıların da bireysel çıkarlarını maksimize etme düşüncesiyle hareket etmeleri ve bu amaçla kamusal kaynakları kullandırmaları bir nevi rant kollama faaliyetidir. Bu kapsamda tüketilen kaynaklar (politikacıların baskı ve çıkar gruplarına bütçe yoluyla yaptığı haksız transferler) ise, diğer rant kollama faaliyetlerinde olduğu gibi sosyal açıdan bir israfa yol açarak, toplumsal refahı azaltmaktadır.

2.1.1.2. Rant Kollama Sürecinde Bürokratlar.- Rantların dağıtımında politikacılarla birlikte bürokratlar da oldukça önemli bir yere sahiptir. Siyasal iktidarlar seçmenlerinin kamu kesiminden talep ettiği çe-

şitli gereksinimlerini bürokratlar aracılığıyla yerine getirmektedirler. Bu bağlamda bürokratları, kamusal mal ve hizmet üretiminde siyasal iktidar ile seçmenler arasında yer alarak iktidarın üretilmesini istediği mal ve hizmetleri üreten, üretimi organize eden kişiler olarak tanımlamak mümkündür⁹⁶.

Benzer bir başka tanımda ise Anthony Downs, bürokrati, zamanının çoğunu görev aldığı birimde geçirerek siyasal iktidarın isteklerini yerine getirmeye çalışan uzman kişi olarak ele almaktadır⁹⁷. Bürokratların görev aldıkları birimdeki performanslarını net bir şekilde ölçmenin oldukça güç olduğunu ileri süren Downs'a göre, bürokratlar bir yandan, diğer büroların fonksiyonlarını ele geçirmeye çalışmak, diğer yandan da mevcut fonksiyonlarını korumak ve kollamak suretiyle bütçelerini olabildiğince geniş tutmaya çalışırlar. Çünkü faydaları ancak bu şekilde artmaktadır.

Siyasal iktidarın politikalarını uygulamaya koyan ve devletin günlük hizmetlerini gören bürokratlar ve diğer memurlar bir bütün olarak bürokrasiyi oluşturmaktadırlar⁹⁸. Diğer bir deyişle bürokrasi, atama ile görev almış olan devlet idare örgütünün tümüdür ve kamu hizmetlerini üretmek için siyasal organlardan aldığı ödeneklerle varlığını sürdürmektedir⁹⁹. Kamusal nitelikli mal ve hizmet üretiminde bulunan bürokrasiyi, piyasa ekonomisinde faaliyet gösteren firmaların kamu ekonomisindeki karşılığı olarak değerlendirmek de mümkündür¹⁰⁰. Devletin eko-

⁹⁶ Paddy A. McNutt, **The Economics of Public Choice** (United Kingdom, Edward Elgar Publishing Company, 1996), s.99.

⁹⁷ Anthony Downs, **Inside Bureaucracy** (Boston, Little, Brown and Company, 1967), s.25.

⁹⁸ Vural Savaş, **Anayasal İktisat** (İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 1989), s.15.

⁹⁹ Kenan Bulutoğlu, **Kamu Ekonomisine Giriş** (İstanbul, Filiz Kitabevi, 1988), s.158.

¹⁰⁰ Orhan Şener, **Kamu Ekonomisi** (5.Baskı İstanbul, Beta Yayınları, 1996), s.182.

nomik hayata girişimci ve düzenleyici olarak girmesi, bürokrasinin gelişiminde oldukça önemli bir faktördür¹⁰¹.

Demokratik toplumlarda bürokrasinin büyüklüğü kamusal faaliyet düzeyine bağlı olup kamusal mal ve hizmetlerin arzı arttıkça, bürokrasinin boyutları da genişlemektedir¹⁰².

Bürokrasiyi ilk defa fayda maksimizasyoncusu bürokrat davranışı ile inceleyen William Niskanen'dir. Bürokratları politik sürecin önemli yapı taşlarından biri olarak gören ve kamu harcamalarının artışı konusunda bürokratların etkin bir role sahip olduğunu ileri süren Niskanen'e göre, politik süreçte rol alan diğer aktörler gibi bürokratların da amacı bireysel çıkar maksimizasyonudur¹⁰³.

Niskanen, bürokratların davranışını iki temel varsayımla açıklamaktadır¹⁰⁴:

- i. Bürokratlar, bürolarının toplam bütçesini maksimize etmeye çalışmaktadırlar. Çünkü bireysel faydaları ancak bu sayede maksimize olabilmektedir.
- ii. Bürokratlar ve iktidar partisi arasında bir mübadele ilişkisi söz konusudur. İktidar partisi, bürokratlardan bir takım mal ve hizmetlerin üretilmesini isterken, bürokratlar da söz konusu mal ve hizmetlerin üretimi için iktidardan gerekli olan bütçe ödeneğini talep etmektedirler.

¹⁰¹ Bilal Eryılmaz, "Bürokrasi ve Yönetimde Açıklık", İçinde: Aytaç Eker, (ed.), **Politik Yozlaşma ve Şeffaf Yönetim Sempozyumu** (İzmir Dokuz Eylül Üniv. İ.I.B.F. Ekim 1994), s.151.

¹⁰² Peter Blau and W. Meyer Marshall, **Bureaucracy in Modern Society** (New York, Random House, 1956), s.164.

¹⁰³ William Niskanen, "A Reflection on Bureaucracy and Representatif Government", İçinde: Andre Blais and Stephane Dion, (ed.), **The Budget Maximizing Bureaucrat** (Pittsburg, University of Pittsburg Press, 1991), ss.13-18.

¹⁰⁴ William Niskanen, **Bureaucracy and Public Economics** (U.S.A, Edward Elgar Publishing Limited, 1994),ss.24-25.

Bürokratlar için bütçe büyüklüğü iki açıdan önem taşımaktadır. Eskisine göre bütçesini ve personel sayısını artıran bürokrat, öncelikle daha yüksek ücret alacak ve personel artışına bağlı olarak daha fazla boş zamana sahip olacaktır. Bunlar bürokratin bütçe maksimizasyonu ile elde ettiği doğrudan faydalardır. Bunun yanında bürokratin daha büyük bir bütçeye sahip olması, sunduğu hizmetlerden yararlanan kişilerin çıkarlarına, buna bağlı olarak da kendi çıkarlarına daha etkin olarak hizmet etmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda elde edilecek faydalar ise, daha ziyade parasal nitelikte olmayan prestij, güç, yetki, atama hakkı gibi dolaylı faydalardır¹⁰⁵.

Devlet bütçesinin büyüklüğü ve bileşimi genelde bürokrasi ile iktidar arasındaki bir pazarlık sürecinde belirlenmektedir. Bürokratlar, iktidarla bütçe konusunda girişmiş oldukları pazarlıktan çoğu zaman kazançlı çıkmaktadırlar. Diğer bir deyişle, siyasal iktidar, bu süreçte bürokratları etkin bir şekilde kontrol edememektedir. Bürokratları pazarlık sürecinde daha etkin bir hale getirerek, istedikleri bütçe ödeneğini elde edebilmelerini kolaylaştıran çeşitli nedenler bulunmaktadır¹⁰⁶.

Birinci neden olarak, bürokrasinin işleyişi ile ilgili bilgilerin yine bürokrasiden alınması gösterilebilir. Bürokrasinin aktif sükeleri olan bürokratlar, üstlendikleri bir görevi yerine getirirken gerekli olan ödenekten daha çok ödenek talep ederler ve elde edilen faydayı da olabildiğince abartırlar. Siyasal iktidar, bürokratlar tarafından oluşturulan bu görüntünün abartılı olduğunu bilmesine karşın, bunu tescil edecek gerekli bilgilere sahip olmadığı için bürokratların isteklerine boyun eğmek zorunda kalır.

İkinci neden, bürokrasinin monopolcü yapısından kaynaklanmaktadır. Kamusal mal ve hizmet üretiminde monopolcü bir firmaya benzeyen bürokratlar, siyasal iktidara karşı kuvvetli bir pazarlık gücüne sa-

¹⁰⁵ Andre Blais and Dion Stephane, *The Budget Maximizing...* ss.4-5.

¹⁰⁶ Ataç, a.g.m., ss.150-151.

hiptirler. Bürokratların etkinliğini değerlendirecek bir kriter bulamayan siyasal iktidar, bürokratların verimli çalışmadığını düşünse bile, söz konusu üretimi gerçekleştirecek alternatif üretim birimleri olmadığı için bürokratlar üzerinde baskı kuramayacak, dolayısıyla bürokrat isteklerini kabul ettirmede zorlanmayacaktır.

Bürokratların kendilerine tahsis edilen kaynakları ne derecede etkin kullandıklarını belirleyecek bir indeks bulunmayışı, bürokratların bütçe maksimizasyoncu davranışlarının sınırlandırılmamasında üçüncü bir neden olarak ortaya çıkmaktadır. Piyasadaki firmaların etkinlikleri kâr oranlarıyla ölçülürken, siyasal sistemin almış olduğu kararların eyleme dönüştürüldüğü bürokraside etkinlik ve başarı düzeyi somut bir ölçüyle değerlendirilememektedir. Piyasada kârlı çalışmayan firma, kısa sürede tasfiye olurken, kamu kesiminde verimli çalışmayan bürokrat bunu rahatça gizleyebilir. Siyasal iktidar ise, özellikle kamusal mal ve hizmetlerin niteliklerinden kaynaklanan nedenlerden dolayı söz konusu duruma müdahale edemez. Bu durumda bürokratlar iktidarla girişmiş oldukları pazarlıktan yine kazançlı çıkmaktadırlar.

Dördüncü neden, rant dağıtımında yer alan siyasal iktidarın, bürokrasiyi de rant dağıtımında bir aracı olarak görmesinden ve bu bağlamda da gerçekten bürokrasiyi denetim altına almak istemeyişinden kaynaklanmaktadır¹⁰⁷. Bürokratin bütçesini maksimize etmesi, bir yandan siyasal iktidarın oy maksimizasyonuna diğer yandan ise, baskı ve çıkar gruplarının fayda maksimizasyonuna hizmet etmektedir. Diğer bir deyişle, bu noktada baskı ve çıkar gruplarının, bürokratların ve siyasal iktidarın çıkarları kesişmektedir.

Siyasal iktidarın politikalarını uygulamaya aracılık eden bürokrasinin genişlemesi, siyasal iktidarın bürokratlar aracılığıyla rant dağıtarak oy kazanma potansiyelinin artması anlamına gelmektedir. Bürokrasiyi genişletmek suretiyle oyların maksimize edilmesi, siyasal iktidarların

107

Savaş, a.g.e., s.17.

kullandığı yaygın bir araçtır. Çünkü, bürokrasinin genişlemesiyle birlikte artan kamusal hizmetlerden yararlanacak olan seçmen, çoğu defa, bu hizmetlerin maliyetini karşılayan vergi mükellefi değildir. Burada hizmetten yararlanan az sayıdaki ancak etkin baskı ve çıkar grubudur. Hizmetlerin maliyetini karşılayan kesim ise söz konusu faaliyetler ve bunların maliyetleri ile ilgili fazla bilgi sahibi olmayan büyük bir seçmen kitlesidir. Bürokrasinin sunduğu hizmetten yararlananlarla maliyetine katlanan vergi mükelleflerinin ayrı kimseler olması, siyasal iktidara, bürokrasiyi olabildiğince genişletme imkanı vermektedir¹⁰⁸.

Sürekli olarak bütçesini genişletme gayreti içerisinde olan bürokrat, bunu başarabildiği ölçüde daha güçlü, yetkili ve itibarlı olacak, buna bağlı olarak da çalıştığı birimin imtiyazları artacaktır. Diğer bir deyişle bütçesini artırmayı başaran bürokratin etki alanı bu oranda genişleyecektir.

Bürokratlar, elde etmiş oldukları bu yetkileri, kimi zaman iktidar adına çoğu zaman da kendi adlarına kullanarak rant dağıtımında politikacılarla birlikte aktif rol almaktadırlar. Özellikle politik yozlaşmaların yoğun olduğu gelişmekte olan ülkelerde bürokratlar, kamunun tekelinde olan kaynakları kişisel ilişkilerinin iyi olduğu firmalara, ya da yakınlık hissettikleri baskı ve çıkar gruplarına yönlendirme konusunda siyasal iktidarı etkilemekte ve bir takım özel çıkarlar karşılığında söz konusu kaynakları (rantları) dağıtmaktadırlar.

Ayrıca bu tip ülkelerde, rant kollayan kesimler de, rant elde etme konusunda siyasal iktidarla iletişimi bürokratlar aracılığıyla sağlamaktadırlar. Gerek mevcut rantların dağıtılmasında, gerekse yeni rantların oluşturulmasında bürokratlar, siyasal iktidarı büyük ölçüde etkileri altına almakta ve bu suretle rant kollama sürecinin işleyişinde önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadırlar.

Rant dağıtımında yer alan bürokratların bütçelerini maksimize etmeye çalışmaları, onların da politikacılar gibi rant kollayan yönle-
rinin bulunduğu işaret etmektedir. Bürokratlar, bir nevi rant kolla-
ma faaliyeti sayılabilecek bütçe maksimizasyoncu davranışlarında
amaca ulaşabilmek için birçok yöntem kullanmaktadırlar.

Daha önce de belirtildiği gibi burada kullanılan en klasik yön-
tem, faaliyetlerin yürütülmesi için ihtiyaç duyulan ödenekten çok da-
ha fazlasını talep ederek maliyetleri olabildiğince fazla göstermektir.
Bunun yanında bürokratlar, kamusal mal ve hizmet talebinde bulu-
nan bireylerin isteklerini yerine getirirken ihtiyaç duydukları kadro,
bina, araç-gereç vb. konularda gerekli mali yardımı alamadıklarını,
güç şartlar altında faaliyetlerini yürüttüklerini belirterek seçmenleri
yanlış bilgilendirmekte ve bu yolla da bütçe ödeneklerinin artırılması
için seçmenleri araç olarak kullanıp, bunları siyasal iktidar üzerinde
baskı oluşturmaya yönlendirmektedirler¹⁰⁹. Bürokratların kendilerinin
de rant kollayıcılar olduğunu gösteren bir diğer örnek de, bütçe dö-
nemi sonunda kullanılmamış ödenekleri kullanmakta acele etmeleri
ve burada etkinlik düşüncesinden büsbütün uzaklaşmalarıdır¹¹⁰.

Anlaşılabacağı üzere, gerek siyasal iktidar, gerekse bürokratlar
bir yandan yasal düzenlemelerle tekellerinde bulunan kamusal kay-
nakları kullandırmak suretiyle rant yaratmakta ve dağıtmakta, diğer
yandan söz konusu kaynakları kendi çıkarlarını (oy-bütçe) maksimize
edecek şekilde kullandırmak suretiyle de rant kollamaktadırlar.

¹⁰⁹ David. B. Johnson, **Public Choice An Introduction To The New Political Economy** (London, Mayfield Publishing Company, 1991), ss.289-290.

¹¹⁰ Çelebi, a.g.e., s.102.

2.1.2. Rant Kollayan Taraflar

Genel anlamda rant kollayanları, bireysel olarak rant kollayanlar ve toplu halde rant kollayanlar olmak üzere ikiye ayırabiliriz ¹¹¹.

2.1.2.1. Bireysel Olarak Rant Kollayanlar.- Bireysel olarak rant kollayanlar, başkalarıyla işbirliğine gitmeden ve herhangi bir örgüt içerisine girmeden, bireysel olarak yalnızca kendi imkanları ve gücüne dayanarak, doğrudan devletten ya da devlet aracılığıyla başkalarından bir çıkar elde etmeye çalışan kişi ve firmalardır. Buna göre bir firma sahibinin ya da bir seçmenin, tek başına gösterdiği bir çabayla, devlet bütçesinden ya da kamu gücünü yönlendirerek diğer firmalardan veya tüketicilerden kendisine bir transfer yapılmasını sağlamaya çalışması, bireysel rant kollama faaliyetidir.

Bireysel rant kollama faaliyetine örnek olarak imarsız alanda yer alan bir arsada bina inşa etmek isteyen bir müteahhidin durumunu ele alalım. Bu müteahhit öncelikle belediye başkanını söz konusu arazinin imar planları kapsamına alınması için ikna etmeye çalışacaktır. Bunu başaramaması durumunda veya başarılı olması yani başkanı ikna etmiş olması durumunda bile arzuladığı sonucu garantiye almak için, imar planlarının değiştirilmesi konusunda yetkili olan belediye meclisi üyeleri nezdinde bir takım girişimlerde bulunacaktır. Bu girişimler ilerde ele alınacağı üzere rüşvetten tehdide kadar bir kısım yöntemleri içermektedir.

Bireysel olarak rant kollayanların giriştiği faaliyetler genel olarak çok büyük bir maliyet ortaya çıkarmaz. Bu nedenle, rant kollama literatüründe çoğu zaman toplu halde rant kollama durumu ele alınmaktadır. Bu nedenle biz de çalışmanın bundan sonraki kısmını toplu halde rant kollama konusuna ayıracağız. Ancak toplu halde rant kollama için geçerli olan pek çok nokta bireysel rant kollamada da büyük ölçüde geçer-

¹¹¹ Coşkun C. Aktan, "Rant Savaşları", Forum (Ekim 1994), s.15.

lidir. Rant kollamada her iki durumda da çoğu zaman aynı kurumlara yönelinecek ve aynı yöntemler kullanılacaktır.

2.1.2.2. Toplu Halde Rant Kollayanlar.- Toplu halde rant kollayanlar ise, ortak menfaatleri etrafında birleşerek, devlet bütçesinden veya devlet aracılığıyla toplumun diğer üyelerinden bir çıkar elde etmeye çalışmaktadırlar. Söz konusu birlikteliğe siyaset terminolojisinde baskı ve çıkar grubu denilmektedir.

Baskı ve çıkar grupları, toplumsal konumlarına ve içinde buldukları siyasal rejimin özelliklerine göre değişik yapı ve türde ortaya çıkmaktadırlar¹¹². Baskı ve çıkar gruplarının işlevleri ve politik süreci rant kollama aracı olarak kullanmak için başvurdukları yöntemler bazen birbirlerine benzerken çoğunlukla yapısal özelliklerinden yani türlerinden kaynaklanan nedenlerle farklılık kazanmaktadır.

Aşağıda örgütlü olarak rant kollama faaliyetine girişen baskı ve çıkar grupları ayrıntılı biçimde incelenmekte ve daha sonra da bunların işlevleri ile rant kollamada yöneldikleri kurumlar ve kullandıkları yöntemler değerlendirilmektedir.

2.2. Rant Kollama Sürecinde Baskı Grupları

Rant kollayan baskı gruplarının incelendiği bu kısımda ilk olarak baskı grubu kavramı ele alınmış ve baskı gruplarının yapıları farklı açılardan tanıtılmaya çalışılmıştır.

İkinci olarak ise anlık baskı grupları, örgütlenmemiş baskı grupları, kurumsal baskı grupları, örgütlenmiş baskı grupları başlıkları ile baskı gruplarının türleri incelenmiştir.

Daha sonra baskı gruplarının işlevleri incelenerek baskı grupları ile politik sürecin diğer aktörleri siyasal iktidar, bürokrasi, parlamento ve siyasal partiler arasındaki etkileşim, rant kollama faaliyetleri kapsamında ele alınmıştır. Ardın-

¹¹²

A. Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi** (4.Baskı, Ankara, Zirve Baskı ve Cilt, 1994), s.245.

dan baskı gruplarının yapılarına ve yöneldikleri amaca göre değişen rant kollamada başvurdukları yöntemler üzerinde durulmuş ve son olarak baskı gruplarının rant kollama davranışlarının bazı özellikleri tartışılmıştır.

2.2.1. Baskı Gruplarının Tanımı

Baskı gruplarının varlığı çok eski dönemlere kadar uzanmasına karşın, bu grupların büyük sayılara ulaşması ve etkilerinin artması 20. yüzyıla, daha doğrusu çağdaş endüstri toplumuna özgü bir gelişmedir¹¹³. Baskı ve çıkar grupları, demokrasi ile yönetilen ülkelerde demokrasinin sağlıklı işleyişi bakımından vazgeçilmez kurumlardır.

Baskı grubu, temel olarak, ortak çıkarlara sahip bireylerin katılım maliyetlerini paylaşmak ve tercihlerini daha etkin açıklayabilmek için bir araya geldikleri topluluk olarak tanımlanabilir¹¹⁴. Bu tanımla birlikte baskı gruplarıyla ilgili çeşitli tanımlamalar da yapılmıştır. Bunlardan bazıları aşağıda verilmektedir.

Baskı grupları, bir veya daha fazla ortak amacı paylaşan ve buldukları toplum içinde kendi görüşlerini ve davranış biçimlerini korumak, yaymak ve geliştirmek için belli bir faaliyet içinde olan gruplardır¹¹⁵.

Diğer bir tanımda baskı grupları, belli bir uyum ve ortak amaç çerçevesinde bir araya gelerek politik süreçte etkili olmaya çalışan toplumsal gruplar olarak ele alınmaktadır¹¹⁶.

¹¹³ Pars Esin, **Türkiye’de İşveren Sendikacılığı** (Ankara, Sevinç Matbaası, Ankara Üniv., S.B.F Yayınları, No:373, 1974), s.25.

¹¹⁴ James M. Buchanan and Tullock, Gordon, **The Calculus of Consent Logical Foundations of Constitutional Democracy** (U.S.A ,Ann Arbor Paper Backs Michigan University Press, 1962), s.283.

¹¹⁵ Tayyar Arı, **Amerika’da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika** (2.Baskı, İstanbul Alfa Basım Yayım, 1997), s.133.

¹¹⁶ Alan R. Ball, **Modern Politics and Government** (Fourth Edition, New Jersey, Chatham House Publishers, 1988), s.103.

Baskı grupları, birbirine ortak çıkarlarla bağlı olan üyelerden oluşan ve siyasal iktidarı ele geçirmeyi amaçlamadan siyasal sistemi etkilemeye çalışan topluluklar olarak da tanımlanmaktadır¹¹⁷. Baskı grupları, siyasal partilerle karıştırılmaması gereken ve iktidar mücadelesinin dışında kalan örgütlerdir. Baskı grupları demokratik yolla iktidarı ele geçirmeye çalıştıkları anda baskı grubu niteliğini yitirip siyasal parti haline dönüşürler¹¹⁸.

Literatürde, genel olarak baskı grupları ile çıkar gruplarının birlikte ele alındığı görülmektedir. Ancak bunun yanında baskı gruplarını çıkar gruplarından ayırmaya yönelik bir takım görüşler de vardır. Bunlardan birisinde çıkar gruplarının ekonomik bir kısım çıkarları, baskı gruplarının ise ekonomi dışı çıkarları korumayı amaçladığı vurgulanmaktadır. Ne var ki çoğu zaman, iç içe olan ekonomik ve ekonomi dışı çıkar kavramlarını birbirinden ayırmanın güçlüğü nedeniyle, söz konusu tasnif pratikte pek bir yarar getirmemektedir¹¹⁹. Baskı ve çıkar grupları arasındaki bir diğer ayırım da, çıkar gruplarının siyasal sistem üzerinde etki yapmaya çalışmadan grup üyelerinin ortak çıkarını korumaya çalışmalarına karşın, baskı gruplarının amacının siyasal sistemi etkilemek olduğu biçimindeki bir görüşe dayanmaktadır. Ancak bu ayırım da çoğu yazar tarafından yeterli bir kriter olarak kabul edilmemektedir¹²⁰. Baskı ve çıkar grupları arasında bir ayırım yapmaya yönelik bu girişimlere karşın pek çok çalışmada bu ikisi aynı anlamda ve birbirinin yerine kullanılmaktadır. Biz de buradan hareketle açıklamalarımızda iki kavram arasında bir fark gözetmeden birlikte ele almaktayız.

¹¹⁷ İlder Turan, **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış** (3.Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 1976), s.132.

¹¹⁸ Esat Çam, **Siyaset Bilimine Giriş** (Genişletilmiş 4.Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 1995), s.451.

¹¹⁹ Graham K. Wilson, **Interest Groups in the United States** (Oxford, Clarendon Press, 1981), s.6.

¹²⁰ Pars Esin, a.g.e., ss.25-26.

Baskı ve çıkar gruplarının ortaya çıkma nedenlerinden biri olarak bireylerin politik süreç içerisinde alınan kararları tek başlarına etkileyememesi gösterilmektedir. Çünkü, bireyler kendi çıkarları açısından uygun olan politikaları değerlendirebilmek için gerekli bilgilere sahip olmadıkları gibi verecekleri bir tek oyun fazla bir etkisinin olamayacağını da bilmektedirler. Özellikle kamu kesiminin genel ekonomi içerisindeki payının artmasıyla birlikte, politik süreçte alınan kararların, bireysel çıkarlar üzerindeki etkileri artmaktadır. Bireysel çıkarların, kamu kesiminde alınan bir takım kararlarla korunması, aynı türden çıkarlara sahip olan bireylerce oluşturulan çıkar grupları tarafından daha etkili bir şekilde başarılmaktadır. Buna göre bireyler, ortak çıkarlarına göre gruplar oluşturarak bir yandan kendi çıkarlarını maksimize edecek hukuksal düzenlemeleri şekillendirirken, diğer yandan da sayısal olarak belli büyüklükte bir oy kitlesi oluşturarak beklentilerinin siyasal iktidarca dikkate alınmasını sağlamaktadırlar¹²¹.

Devletle vatandaş arasındaki aracılar şeklinde de ele alınabilecek olan baskı ve çıkar grupları seçimlerde demokratik katılımın yararlı kanalları olarak da değerlendirilebilir. Bu açıdan bakıldığında baskı ve çıkar gruplarının siyasal sistemin sağlıklı işleyişi açısından önemli bir işleve sahip oldukları ifade edilmektedir. Ancak kapalı kapılar ardında büyük etkiler yapabilen menfaatlerin büyüyen gücünün toplumda yol açacağı yozlaşmalar ve buna bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal maliyetler de hiçbir zaman göz ardı edilmemesi gereken bir gerçektir¹²².

2.2.2. Baskı Gruplarının Türleri

Baskı gruplarının yapıları ve türleri bir yandan üyelerinin toplumsal konumlarıyla diğer yandan da içinde buldukları siyasi rejimin özellikleriyle bağlantılıdır. Ülkenin ekonomik yapısı da baskı gruplarının türlerini şekillendiren diğer bir faktördür. Ülkelerin siyasi ve ekonomik

¹²¹ Bulutoğlu, a.g.e., s.123.

¹²² Castles, a.g.e., s.3.

sistemlerinin temel nitelikleri yanında bunların istikrarlı ya da istikrarsız oluşu da baskı gruplarının oluşumunu etkilemektedir.

Baskı grupları faaliyet ve amaçlarına, kararların alınma şekline, üye sayıları ve niteliklerine, savundukları amaçlara, hareket serbestisine, örgüt biçimlerine, büyüklüklerine ve sektörlere göre değişik şekillerde sınıflandırılabilir. Bunlarla birlikte baskı grupları genelde dört başlıkta ele alınmaktadır¹²³. Bunlar anlık baskı grupları, örgütlenmemiş baskı grupları, kurumsal baskı grupları, örgütlenmiş baskı grupları şeklinde belirtilebilir. Bunlardan özellikle örgütlenmiş baskı gruplarının rant kollama faaliyetlerinde etkili oldukları görülmektedir. Aşağıda sırasıyla bu gruplar ele alınmaktadır.

2.2.2.1. Anlık (Anomik) Baskı Grupları.- Önceden belirlenmiş bir amaçları ve hazırlanmış bir planları olmayan bu gruplar, herhangi bir olayı ya da uygulanan bir politikayı protesto etmek amacıyla kendiliğinden oluşan ve eyleme geçen gruplardır¹²⁴. Düzensiz oluşan bu gruplar aracılığıyla hoşnutsuzluğunu ifade etmeye çalışanlar, isteklerini açık ve tutarlı bir biçimde ifadelendirmede pek başarılı olamazlar. Sürekli örgütlenmeden yoksun olan bu gruplar, tepkilerini göstermek için kısa bir birlikteliğin ardından dağılırlar. Anlık grupların diğer bir özelliği, grubu oluşturan üyelerin ve grubun bir davranış kuralları dizisine ve değerler sistemine sahip olmamasıdır. Bu gruplar daha çok dernekleşmiş kurumların olmadığı, istekleri iletmede ve siyasal otoriteyi etkilemekte gerekli mekanizmaların çalışmadığı sistemlerde görülmektedir. Anlık gruplara örnek olarak, bir trafik kazasından sonra toplanan kalabalığın, sinyalizasyon düzenlemelerini yapmayan yetkilileri protesto etmek için yaptıkları kısa süreli eylemi gösterebiliriz¹²⁵. Bu grupların uzun süreli

¹²³ Thomas M. Magstadt, Peter M Schotten, **Understanding Politics Ideas, Institutions and Issues** (Third Edition, New York, ST. Martin's Press, 1993), s.312.

¹²⁴ W. Phillips Shively, **Power and Choice An Introduction to Political Science** (Fifth Edition, New York, The McGraw-Hill Companies, 1997), s.228.

¹²⁵ Turan, a.g.e., s.135.

ortak çıkarları olmadığı ve amaçlarına ulaşmada önceden belirlenmiş bir yöntemleri olmadığı için bir rant kollama davranışı içine girmeleri söz konusu değildir.

2.2.2.2. Örgütlenmemiş Baskı Grupları.- Örgütlenmemiş baskı grupları özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaygındır. Bireyler daha doğarken bir takım doğal grupların üyesi olurlar. Bu üyelik, bireyin kendi kararına ve iradesine bağlı olmaksızın çoğunlukla kendiliğinden oluşur. Bireyin üyesi olduğu din, ırk, mezhep, aşiret gibi gruplar bir nevi örgütlü olmayan gruplardır. Bireylerin bu tür gruplara üye olmaları için dernekleşmeye gitmelerine gerek yoktur. Geleneksel toplumlarda örgütlenme eğilimleri yaygın olmadığından, bireyler çeşitli taleplerini bu gruplar aracılığıyla duyurmaya çalışırlar¹²⁶.

Bu gruplar, siyasal iktidardan olan taleplerini düzensiz bir biçimde ve belirsiz aralıklarla iletirlerken, daha çok doğrudan görüşmeyi tercih ederler. Örgütlenmemiş baskı gruplarının etkinlikleri daha çok üye sayılarının büyüklüğüne bağlıdır. Siyasal partiler, genelde bu grupları kendileri için oy deposu olarak görmek ve bunlardan bir talep gelmese de kendilerine bir kısım rantlar sunmayı vaat edebilmektedirler. Siyasal partilerin bu tutumu ve grup büyüklüğünün çok artması ile isteklerin çeşitlenmesi örgütlenmeyi gündeme getirebilen bir faktördür.

2.2.2.3. Kurumsal Baskı Grupları.- Toplumların hepsinde gelişmişlik düzeyine bağlı olarak ortaya çıkan bir takım yönetsel kurumlar bulunmaktadır. Bir bütün olarak siyasal sistemin kurumlarının kuruluş ve faaliyet amaçları, toplumun diğer kesimlerine hizmet vermektir. Bu kurumların esas amacı, bu olmakla beraber kimi zaman kendi çıkarlarını veya kurum üyelerinin çıkarlarını korumak ve maksimize etmek amacıyla girişimlerde buldukları gözlenmektedir¹²⁷. Milletvekillerinin özel

¹²⁶ Ersin Kalaycıoğlu, *Çağdaş Siyasal Bilim* (İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 1984), s.320.

¹²⁷ Shively, a.g.e., s.230.

çıkarlar (maaş-daha imtiyazlı olma vs.) elde etme konusundaki çabaları, bürokratların bütçe maksimizasyonu davranışları, ordunun savunmaya ayrılan ödenek ile maaş ve sosyal yardımların artırılması konusundaki girişimleri bir takım kurumların nasıl kurumsal baskı grubuna dönüştüğünü göstermektedir¹²⁸. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, kurumsal baskı gruplarının en etkililerinden olan ordu, siyasal iktidar üzerinde önemli bir baskı unsuru olabilmekte ve taleplerini rahatlıkla kabul ettirebilmektedir. Bürokratların politikacılar üzerinde baskı kurarak politik süreçte nasıl aktif rol aldıkları ise daha önce açıklanmıştı.

2.2.2.4. Örgütlenmiş Baskı Grupları.- Örgütlenmiş baskı grubu, üyelerinin çıkarlarını gerçekleştirmek ve onların yararına olacak şekilde faaliyet göstermek üzere kurulmuş örgütlerdir. Bu gruplar demokratik sistemlerde hemen her alanda yaygın olarak faaliyet gösterirlerken amaçları, üyelerinin değişik değer, tutum veya çıkarlarına aracılık etmektir¹²⁹.

Bireysel çıkarların, devlet tarafından alınan kararlarla belirlenmesi ve korunması ve bu mücadelede büyük bir rekabetin bulunması, bireyleri çıkarları doğrultusunda örgütlenmeye iterken, baskı gruplarını da politik sürecin önemli aktörlerinden biri haline getirmiştir. Rant kollayan baskı ve çıkar grupları ile ilgili çalışmaların önemli bir kısmında bu gruplar ele alınmaktadır.

Örgütlenmiş baskı gruplarını, üye sayısı ve niteliğine göre kitle baskı grupları ve kadro baskı grupları olmak üzere ikiye ayırabiliriz¹³⁰.

Kitle baskı grupları üye sayıları milyonları bulabilen, toplumun sıradan kişilerinin oluşturduğu gruplara denmektedir. Toplumsal tabanı geniş olan bu gruplara örnek olarak, işçilerin veya öğrencilerin ya da çiftçilerin oluşturduğu baskı gruplarını gösterebiliriz. Kitle baskı grupla-

¹²⁸ Turan, a.g.e.,s.136.

¹²⁹ Turan, a.g.e.,

¹³⁰ Çam, a.g.e., ss.474-475.

rının rant kollama faaliyetlerinde etkinliğini artıran en önemli faktör, üye sayısının fazlalığı ve üyelerin toplumun geniş bir kesimini temsil etmesidir. Üyeliğin hemen herkese açık olduğu bu grupların büyük bir oy potansiyeline sahip olması, rekabete dayalı siyasal parti sistemlerinde çoğu zaman istedikleri rantları ele geçirmelerini sağlamaktadır. İyi organize olan kitle baskı grupları, rant kollama faaliyetlerinde grev, boykot, gösteri gibi araçları kullanarak siyasal iktidar üzerinde etkili olmaya çalışırlar.

Kadro baskı grupları diğer gruplara göre ülke genelinde üye sayıları fazla olmamasına ve yaygın bir örgüt yapısına sahip olmamalarına karşın, politik süreçte oldukça etkili olan gruplardır.

Üyeliğin herkese açık olmadığı bu grupların güçleri, üyelerinin ve bu arada grubun sahip olduğu niteliklerden kaynaklanmaktadır. Bu gruplara örnek olarak sanayici, işadamları veya öğretim üyeleri ya da doktorlar tarafından oluşturulmuş grupları gösterebiliriz. Toplumun nitelikli ve seçkin üyelerinden oluşan bu grupların rant kollama faaliyetlerinde kullandığı yöntemler, mali desteği veya danışmanlık hizmetini çekme, boykot, icraatı baltalama şeklinde olabilmektedir.

Üye sayısı çok olan kitle baskı gruplarının çıkarları genelde yaygındır. Buna karşılık az sayıda üyeden oluşan kadro baskı grubunun ise çıkarları yoğundur. Yoğun çıkar sahiplerinin çıkarları, örgütlenme ve baskı yapma maliyetlerini koruyacak kadar yüksek olduğundan bu bireyler daha kolayca örgütlenirler. Diğer yandan yaygın çıkar sahiplerinin örgütlenmesi daha zordur. Çünkü grubun başarılı olması halinde, her bir üyenin elde edeceği çıkar toplam örgütlenme ve baskı yapma maliyetlerini karşılayacak ve eyleme itecek kadar yüksek değildir¹³¹.

Yaygın çıkar gruplarında grup üyeleri, kendilerinin grup içerisinde aktif olarak rol almadan da ortak yararı sağlayan kararın aldırılabilceğini düşünerek, katılma maliyetini ödemeksizin sonuçtan yararlanmak

131

Bulutoğlu, a.g.e., s.124.

için eylemsizliği ya da bedavacı davranışları tercih ederler¹³². Bu ise grubun etkinliğinin azalmasına yol açmaktadır.

Bu bağlamda politik süreç içerisinde rant kollayan örgütlü gruplardan, üye sayısı az, ancak yeterli maddi güce sahip yoğun çıkar sahibi kadro baskı grubunun, örneğin, işadamlarınca oluşturulmuş bir grubun, üye sayısı çok, ancak parasal gücü yetersiz yaygın çıkar sahibi kitle baskı grubuna göre, rant kollamada, daha etkili olduğu söylenebilir¹³³.

2.2.3. Baskı Gruplarının İşlevleri

Demokratik siyasal sistemlerde baskı grupları ile siyasal partilerin benzer işlevleri yerine getirmeleri yanında birbirlerini tamamlayan işlevleri de gördükleri kabul edilmektedir. Ancak bunlar hiçbir şekilde birbirinin rakibi ve ikamesi değildir¹³⁴.

Baskı ve çıkar gruplarının yerine getirdiği işlevler çeşitli yazarlar tarafından farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. Burada baskı ve çıkar gruplarının işlevleri dört grupta toplanarak, temsil işlevi, iletişim işlevi, denetim işlevi ve siyasal katılımı artırma işlevleri şeklinde incelenmektedir. Baskı ve çıkar gruplarının işlevleri aynı zamanda bunların yararlı yönlerini de ortaya koymaktadır.

2.2.3.1. Temsil İşlevi.- Her türlü örgütte olduğu gibi baskı ve çıkar gruplarının en temel ve varlık nedeni olan işlevi temsil işlevidir. Baskı grupları üyelerinin tercih, istek, görüş ve tutumlarını siyasal iktidar, parlamento, siyasal partiler, bürokrasi, diğer kurum ve kuruluşlar ve kamuoyu nezdinde temsil ederler¹³⁵. Temsil işlevi, grup üyelerine ol-

¹³² E. Loehman, Quesnel F. N., Babb E. M., "Free-rider Effects in Rent-Seeking Groups Competing for Public Goods", *Public Choice*, Vol:86, No:1-2 (1996), ss.35-61.

¹³³ Dennis C. Mueller, Peter Murrell, "Interest Groups and The Size of Government", *Public Choice*, Vol:48, No:1-3 (1986), ss.130-131.

¹³⁴ Wilson, a.g.e., s.5.

¹³⁵ Hasan Buran, "Baskı ve Çıkar Grupları" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 1992), s.63.

duğu gibi kamusal karar alma mekanizmasının içinde olanlara da yarar sağlamaktadır. Bu yarar çok sayıda bireyin birbirlerinden farklı ve düzensiz görüş ve isteklerinin ilgili yerlere uygun biçimde ulaşmasını sağlamak şeklinde ortaya çıkmakta ve böylece karar alıcıları -ki bunlar da esasında daha geniş kitlelerin hatta tüm toplumun temsilcisidirler- toplumun üyelerine ayrı ayrı ulaşma zorluğundan kurtarmış olmaktadır.

Baskı ve çıkar gruplarının temsil gücünü belirleyen en önemli etkenlerden biri üye sayısıdır. Bir diğer etken ise üyelerin sahip oldukları ekonomik güçtür. Hangi faktörün grubun etkinliğinde daha önemli olacağı siyasal sisteme ve geleneklere bağlıdır.

2.2.3.2. İletişim İşlevi.- Baskı ve çıkar grupları üyelerinin çıkarları doğrultusunda istek, düşünce ve tercihlerini, siyasal iktidara, parlamentoya, siyasal partilere, diğer kurum ve kuruluşlara ve kamuoyuna duyururlar. Buna ek olarak kamu birimleri ve kamuoyunun diğer kesimleri de baskı grubuna ilişkin istek, niyet ve beklentilerini grubun önde gelenleri aracılığıyla grup üyelerine duyururlar¹³⁶.

İletişim karşılıklı işleyen ve dinamik bir süreçtir. Hangi tarafın görüşlerini ulaştırmada önceliği olduğu önemli değildir. İletişim işlevinin yerine getirilebilmesi için bilgi akışının devam ettirilmesi ve yeni bilgilere göre bir geri besleme mekanizmasının oluşturulması önemlidir.

2.2.3.3. Denetim İşlevi.- Temsil ve iletişim sonucunda baskı ve çıkar grupları siyasal iktidar ve kamuoyu nezdinde çok yönlü bir denetim işlevini de gerçekleştirmiş olurlar. Baskı gruplarının yaptığı denetim bir yetkiye dayanarak yerine getirilmeyip bir görüş bildirme ve tepki gösterme biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Baskı gruplarının denetimi bir yetkiden çok iktidarların seçim üzerine yaptıkları hesaptan gücünü alır. Baskı gruplarının görüşleri ve tepkileri ilgili birimlerce değerlendiriliyorsa denetim, amacına ulaşmış demektir.

¹³⁶

İlter Turan, **Siyasal Demokrasi, Siyasal Katılma, Baskı Grupları ve Sendikalar**, (1.Baskı, İstanbul Türkiye Denizciler Sendikası Eğitim Dizisi-7, 1986), s.48.

Örneğin, Almanya'da vergi mükellefi olanlar, etkin bir baskı grubu olarak bir dernek biçiminde örgütlenerek, kamu harcamalarındaki savurganlıkları sorgulayabilmektedirler. İskandinav ülkelerinde işçi sendikaları ve kooperatif birlikleri hükümetler üzerinde oldukça etkili olabilmektedirler. Böylece, çıkarları çatışan çeşitli baskı ve çıkar grupları arasında denge sağlanarak, kamu harcamalarında etkinlik daha da artırılmaktadır¹³⁷.

Baskı gruplarının denetimleri iki boyutlu bir olgudur. Denetimin birinci boyutu, grup açısından yararlı karar ve işlemlerin desteklenmesi; ikinci boyutu ise gruba ve üyelerine zarar verebilecek işlemlere karşı çıkılması ve diğer grupların kamusal politikaların belirlenmesinde etkin olmasını frenlemek ve bu politikaların tek bir grubun çıkarlarını kollamasını engellemek biçimindedir.

2.2.3.4. Siyasal Katılımı Artırma İşlevi.- Baskı gruplarının faaliyetleri sonucunda bir yandan siyasal seçenekler oluşurken, diğer yandan kamuoyu eğitilmekte ve aydınlanmakta, toplumsal gerilim yaratan konular tartışılarak uzlaşma sağlanmaktadır.

Baskı gruplarının, toplumun çeşitli kesimlerinin istek ve eğilimlerini öğrenmeleri, bunları birleştirerek sistemin yetkili kurullarına aktarmaları, sisteme bilgi ve bazı uzmanlık hizmetleri sunmaları, siyasal iktidarı belirli ölçüde denetlemeleri ve toplumsal siyasallaşmayı artırmaları göz önüne alındığında, gerekli ve yararlı oldukları söylenebilir.

Baskı gruplarının zararlı ve gereksiz olduklarına ilişkin görüşler yeterince demokratikleşmemiş siyasal sistem ve toplumlarda daha yaygındır. Bu görüşlerin temel önermeleri baskı gruplarının kendilerine haksız çıkarlar sağladıkları, toplumsal huzuru bozdukları, kaynakların dengesiz dağılımına yol açtıkları, siyasal gerilimi tırmandırdıkları ve ahlaki bozukluklara yol açtıkları şeklinde belirtilebilir. Bu görüşler ön

plana alındığında da baskı gruplarının zararlı ve gereksiz oldukları ifade edilmektedir¹³⁸.

2.2.4. Baskı Gruplarının Rant Kollamada Yönelindikleri Kurumlar

Daha önce de belirtildiği üzere rant kollama, baskı ve çıkar gruplarının siyasal iktidarı ve bürokrasiyi çeşitli yollardan etkilemek suretiyle devletten veya devlet aracılığıyla toplumun diğer üyelerinden sosyal veya ekonomik nitelikli bir transfer elde etme mücadelesidir. Buna göre baskı grupları, rant kollama faaliyetlerinde ilk olarak, siyasal iktidara yönelmektedirler. Çünkü bireylerin çıkar düzeyleri büyük ölçüde siyasal iktidarcı belirlenen politikalara göre oluşmaktadır. Bireyleri yakından ilgilendiren kamusal faaliyet düzeyinin belirlenmesinde iktidara yardımcı olan bürokratlar da baskı gruplarının etkilemeye çalıştığı diğer bir kesimdir.

Baskı grupları liberal demokratik ülkelerde oldukça etkili olmaktadır. Etkinliklerinin düzeyi ise, siyasal kurumlara, parti sistemine ve siyasal kültüre bağlı bir şekilde değişmektedir. Siyasi yapıdaki farklılıklar, baskı gruplarının etkinliği üzerinde önemli ölçüde etkili bulunmaktadır. Bu farklılıklar baskı gruplarını İngiltere'de bakanlıklar, Fransa'da idareciler ve ABD'de her iki meclis üzerinde etkili olmaya yöneltmektedir¹³⁹.

Baskı gruplarının faaliyetlerinin belirlenmesinde çeşitli faktörler rol oynamaktadır. Bunlardan biri, anayasal kurumsal yapıdır. Bu yapıya göre, siyasal iktidarın ağırlık noktası nerede toplanıyorsa baskı grupları da faaliyetlerini daha çok o noktada yoğunlaştırırlar. Örneğin, güçlü bir yürütme organına sahip olan İngiltere'de iktidarın ağırlık merkezi kabine ve idare mekanizmasıdır. Bu bakımdan orada baskı grupları etkileme çabalarını parlamentodan çok bu merkezlere yöneltirler. Buna karşılık ABD'de federal sistem ve kuvvetlerin ayrılması ilkesi nedeniyle çok merkezli bir iktidar yapısı kendini göstermektedir. Dolayısıyla baskı

¹³⁸ Turan, *Siyasal Sistem...*, a.g.e., ss.151-155.

¹³⁹ Orhan Şener, *Kolektif Karar Alma Mekanizması* (Bursa, Uludağ Üniv İ.I.B.F.Yay.,1980).s.105.

grupları değişik kademelerde değişik kanallardan etki yapma imkanına sahiptirler. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, bu sistem içinde kongrenin, özellikle kongre içindeki komisyonların büyük bir nüfuza sahip olması nedeniyle baskı ve çıkar grupları çoğu zaman faaliyetlerini bu alanlarda yoğunlaştırmakta ve bu birimleri etkilemeye çalıřmaktadır¹⁴⁰.

Baskı grupları, siyasal iktidarı ve bürokrasiyi doğrudan etkilemede yetersiz olduklarını anladıklarında bunu başarabilecek değişik kurumlara başvurumaktadırlar. Bunların başında ise parlamento ve siyasal partiler gelmektedir. Aşağıda, baskı gruplarının siyasal iktidarla, bürokrasiyle, parlamentoyla ve siyasi partilerle rant kollama mücadelesindeki etkileşimi incelenmektedir.

2.2.4.1. Siyasal İktidara Yönelme.- Baskı gruplarını ilgilendiren karar ve eylemlerin önemli bir kısmı, siyasal iktidar tarafından alınmakta ve uygulanmaktadır. Buna yönelik olarak baskı grupları, öncelikle iktidarı etkileri altına almaya çalışmaktadırlar. Ülke yönetiminde güçlü iktidarların olması durumunda, az sayıda baskı grubu iktidarı etkileyebilme şansına sahip olacaktır¹⁴¹. Siyasi parti iktidara geldikten sonra, yalnızca kendisini iktidara taşıyan etkin baskı gruplarına rant dağıtmaktadır. Bu aşamada iktidara doğrudan ulaşamayan baskı grupları ise dolaylı yollardan sonuca ulaşmaya çalışacaklardır.

İktidara bir koalisyon hükümetinin gelmesi durumunda ise, seçimlerden önce söz konusu partileri desteklemeyen baskı gruplarının bile, iktidardan bir çıkar elde etme fırsatları olacaktır. Koalisyon ya da azınlık hükümetleri dış etkilere en fazla açık hükümetlerdir ve her türlü doğrudan müdahaleye açık bir yapıdadırlar. Yeterli sayısal güce sahip olamayan bu hükümetler, daha fazla dış desteğe ihtiyaç duyduklarından, kendilerine destek verebilecek baskı gruplarının isteklerini daha

¹⁴⁰ Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş** (6.Baskı, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1992), s.192.

¹⁴¹ Buran, a.g.e., s.71.

cömert bir şekilde karşılayacaklar ve hatta yeni destekçiler bulmak için birçok kamusal kaynağı seferber edecekler, bunların ulaşabilecekleri rant alanları ortaya çıkaracaklardır. Bugün birçok ülkede siyasal iktidar ile baskı grupları arasındaki ilişkiler politik karar alma sürecinin en önemli belirleyicilerinden birisidir.

2.2.4.2. Bürokrasiye Yönelme.- Daha önce de belirtildiği gibi bürokrasi, siyasal iktidarın politikalarını uygulamaya koyan ve devletin günlük hizmetlerini gören memur ve benzeri görevlilerden oluşan idari yapının genel adıdır. Rant kollama faaliyetleri kapsamında elde edilecek çıkarların bürokratlarla ilgili bir boyutunun olması durumunda, baskı grupları ile bürokratlar arasında bir etkileşim başlamaktadır. Bu etkileşimin niteliğini büyük ölçüde bürokrasinin yapısı belirlemektedir. Bürokrasinin yetki ve sorumluluk alanının genişliği bürokrasiyi kullanarak rant elde etme çabalarının yoğunluğunu belirleyecektir.

Bürokrasinin uzman kadrolara sahip, rasyonel kararlar verebilen bireylerden oluşması, onu dış baskılara karşı daha dayanıklı ve kararlı kılacaktır. Bir baskı grubu açısından kendisini etkileyen yasaların çıkarılması ve hükümet kararlarının alınması sürekli değildir. Yani, bireylerin faydalarını artıracak fırsatlar belli dönemlerde ortaya çıkmaktadır. Siyasi iktidarın gidici, bürokrasinin kalıcı olduğunu bilen baskı grupları, bu nedenle bürokrasi ile de yakın ilişkiler kurmak zorunluluğunu hissetmektedirler¹⁴².

2.2.4.3. Parlamento Yönelme.- Baskı grupları doğrudan iktidarı veya bürokrasiyi etkileyemediğinde parlamento ve siyasal partilere yönelmektedir. Özellikle parti disiplininin zayıf olduğu ülkelerde, baskı gruplarının parlamento aracılığıyla yürüttüğü rant kollama faaliyetleri etkili olmaktadır.

¹⁴²

Henry W. Ehrmann, "Batı Demokrasilerinde Bürokrasi ve Menfaat Grupları", çev.; Erdoğan Güçbilmez, Ankara Üniv. S.B.F.Dergisi, Cilt:XVII, No:3-4, (1962), ss.425-436.

Parti disiplininin zayıf olduğu ülkelerde, meclis üyeleri herhangi bir partinin adayı olarak meclise girmekle beraber, seçildiği bölgenin çıkarlarını korumak ve kollamakla görevli bir delege gibi de hareket etmektedir. Parti disiplininin zayıf olması, partilerin, bireysel bir şekilde rasyonellikten uzak hareket etmelerine yol açarken aynı zamanda bu bireyleri, baskı grupları için savunmasız bir hedef haline getirmektedir. Bu şartlar altında baskı grupları, kendilerini ilgilendiren bir tasarı mecliste görüşülürken kendilerine yakın olan parlamenterleri ve komisyon üyelerini rahatça etkileyebilmektedir¹⁴³.

Parti disiplininin kuvvetli olduğu parlamentolarda ise, parlamenterlerin bağımsız olarak hareket etmesi oldukça güçtür. Bu tür siyasal sistemlerde rant kollayan baskı grupları, parlamenterleri etkilemek yerine siyasal partileri özellikle de iktidar partisini veya partilerini etkilemeye çalışmaktadırlar.

2.2.4.4. Siyasal Partilere Yönelme.- Baskı grupları, siyasal iktidarı, bürokrasiyi ya da parlamentoyu etkileyemediklerinde rant kollama sürecinde siyasal partilere yönelirler. Çünkü iktidar çevresi ile ilişki kurmanın önemli bir yolu da siyasi partilerdir.

Baskı gruplarınca desteklenen çok sayıdaki partiden ancak bir veya birkaç tanesi seçilerek iktidara gelmektedir. Baskı grubu, desteklemediği parti iktidara geldiğinde bu partiyle de bir etkileşim içerisinde olmak zorundadır. Bu etkileşim, grubun desteklediği ancak iktidara taşıyamadığı muhalefet partileri aracılığıyla gerçekleşmektedir. Baskı grubu iktidar ile arasında bir sorun çıktığında, söz konusu sorunu, desteklediği muhalefet partisinin iktidarla oy alış-verişine gitmesini sağlamak yönünde baskı yaparak gidermeye çalışmaktadır. Buna örnek olarak İngilte-

143

İlter Turan, "Parti Disiplini Kapsam, Tarihçe, Teşvik Eden Sebepler", İstanbul Üniv. İktisat Fak. Mecmuası, Cilt:28, No:1-4 (Ekim 1969), s.89.

re'de İşçi Partisinin iktidarda olmadığı dönemlerde de işçi sendikasının çıkarlarını etkin bir biçimde kollamış olması gösterilebilir¹⁴⁴.

Herhangi bir siyasal partiye bağımlı olmadan faaliyetlerini sürdüren bir baskı grubu ise, rant kollama sürecinde bir sorun çıktığında kendine yakın bulduğu ya da etkileyebileceğine inandığı siyasal partinin, bu sorunun giderilmesinde aracılık etmesini isteyebilir. Ancak böyle bir talebin baskı grubuna yükleyeceği bir takım maliyetler vardır. Söz konusu talep karşısında siyasal parti, baskı grubundan gelecek seçimlerde oy verme ve maddi yardım gibi çeşitli güvenceler isteyebilmektedir.

İktidar mücadelesinin çok zayıf olduğu ve bu mücadeleden devamlı olarak tek bir partinin kazançlı çıktığı siyasal sistemlerde, iktidardaki partiye yakın olan baskı gruplarının rant kollama faaliyetlerinde çoğu zaman sonuca ulaştıkları görülmektedir. Bu ülkelerde iktidar partisi dışındaki partiler ve örgütler çok zayıf olduklarından iktidardaki partiye yakın olmayan baskı gruplarının kazançlı çıkmaları çok güçtür¹⁴⁵.

Kısaca belirtmek gerekirse, baskı grupları, rant kollama faaliyetlerinde kamusal kaynakları tekelinde tutan siyasal iktidara yakın olduğu ölçüde rantlara da yakındır. Siyasal iktidarı etkileme gücüne sahip olmayan ve bu nedenle de bürokrasiye, parlamentoya ya da siyasal partilere yönelmek zorunda kalan baskı gruplarının rant kollama faaliyetlerinin etkinliği de azalmaktadır.

2.2.5. Baskı Gruplarının Rant Kollamada Başvurdukları Yöntemler

Baskı gruplarının nitelikleri ve amaçları, kullandıkları yöntemler üzerinde belirleyici olmaktadır. Mevcut siyasal sisteme muhalefet etmeyi amaçlayan baskı grupları, yasama veya yürütmeyi etkileme yerine yayınlarıyla veya başka yollarla kamuoyunu etkilemeyi ve yönlendirmeyi

¹⁴⁴ Bülent Daver, *Siyasal Bilime Giriş* (Ankara, Sevinç Matbaası, Ankara Üniv. S.B.F, Yayınları No:251, 1968), ss.226-227.

¹⁴⁵ Buran, a.g.e., s 80.

tercih ederler¹⁴⁶. Diğer yandan kamu kesimi aracılığıyla bir rant elde etme mücadelesinde olan baskı gruplarından yoğun çıkar sahibi olanlar parasal destekle, yaygın çıkar sahipleri oy verme ve seçim kampanyası yardımlarıyla siyasal iktidarı etkilemeye çalışırlar.

Siyasal iktidarı etkilemek için çok çeşitli yöntemler bulunmaktadır. Ancak baskı gruplarından çok azı bu yöntemlerin çoğunu aynı anda kullanabilme şansına sahiptir¹⁴⁷. Rant kollayan baskı gruplarının rant kollama sürecinde kullanabilecekleri araçların çeşitliliği, onları söz konusu süreçte çok daha etkili hale getirecektir.

Baskı gruplarının rant kollamada, özellikle siyasal iktidarı ve bürokrasiyi etkilemeye çalışırken kullandıkları yöntemler; ikna, lobcilik, seçim kampanyası yardımları, rüşvet, tehdit, sabotaj, toplu eylem ve medya baskısı şeklinde belirtilebilir¹⁴⁸. Söz konusu yöntemler aşağıda sırasıyla açıklanmaktadır.

2.2.5.1. İkna.- Baskı grupları ortak çıkarları doğrultusunda doğrudan görüşerek rapor, araştırma, inceleme vb. doküman yayınlayarak siyasal iktidarı ve bürokrasiyi etkileyip ikna etmeye çalışırlar. İknaya yönelik olarak kullanılabilir yöntemlerden ilki, rant dağıtımında yer alan birim veya kurumla doğrudan görüşmeler yapmaktır. Doğrudan görüşme sağlanabildiğinde, sonuç alma olasılığı yüksektir¹⁴⁹. Doğrudan görüşme, heyet halinde olabileceği gibi grubun bir üyesi aracılığıyla da gerçekleştirilebilir. Görüşmecilerin konu hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olmaları, amaca ulaşmayı kolaylaştıracaktır. İkna yöntemi kapsamında doğrudan görüşmeyle birlikte çeşitli raporlar da hazırlanabilir. Amaca ulaştıracak bir rapor, grubun görüşlerini sağlıklı verilerle desteklemeli,

¹⁴⁶ Arı, a.g.e., s.150.

¹⁴⁷ Jean Meynaud, **Politikada Baskı Grupları**, çev.; Semih Tiryakioğlu, İstanbul, Varlık Yayınevi, 1975, s.49.

¹⁴⁸ Aktan, a.g.m., s.13.

¹⁴⁹ Meynaud, a.g.e., s.65.

konu için gerekli bilgileri tutarlı bir biçimde ortaya koymalıdır. İkna yöntemi, baskı gruplarınca kullanılan en yaygın yöntemlerden biridir.

2.2.5.2. Lobcilik.- Türkçede kulisçilik olarak da isimlendirilen lobcilik, kararları kendi çıkarları doğrultusunda etkilemek isteyen bireylerin hükümetteki veya karar alma sürecindeki kişileri etkilemek için kurdukları bir tür iletişim ve bilgi alış-veriştir¹⁵⁰. Süreklilik arz eden ve genelde parlamento üyelerini etkilemeye yönelik olan lobcilik faaliyetinin, ne şekilde yürütüleceği siyasal sistemin ve baskı grubunun niteliğine, faaliyet alanı ve konusuna göre farklılıklar gösterir.

Lobcilik daha çok ekonomik açıdan gelişmiş ülke demokrasilerinde görülmektedir. Örneğin, bugün ABD demokrasisinde uygulanan açıklık politikaları veya çeşitli grupların istenmeyen kamu politikalarını değiştirmek amacıyla özgür bir şekilde lobi yapmaları Amerikan politik sisteminin en güçlü tarafları arasında gösterilmektedir. Rant kollama sürecinde etkin bir silah olarak ele alınan lobciliğin, özellikle gelişmiş ülkelerde bir takım demokratik fonksiyonlara sahip olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda, lobilerin, karşılıklı anlayışın hakim olduğu demokratik toplumların devamı için gerekli olan ve çatışmaları çözen araçları sağladıkları, bilgili ve dengeli karar vermeye olanak sağlayan önemli bilgileri, analizleri ve görüşleri iktidarın önde gelenlerine ileten bir araç oldukları ve herhangi bir çıkar grubunun aşırı güçlenmesini önleyen bir kontrol ve denge sistemini oluşturdukları ileri sürülmektedir¹⁵¹.

Genelde iki tür lobcilik üzerinde durulmaktadır. Bunlardan ilki, doğrudan lobcilik, diğeri ise dolaylı lobciliktir. Doğrudan lobcilik, doğrudan doğruya baskı grubunun üyesi ile karar alma sürecindeki yetkili kişi arasında gerçekleşmektedir. Bu süreçte yer alan ve örgütün temsilcisi durumundaki kişiye lobici denmektedir. Lobicinin daha ziyade yasa yapıcıyı veya yasal süreci etkilemeyi amaçlayan kişi olduğu söylenebilir.

¹⁵⁰ Arı, a.g.e., s.152.

¹⁵¹ Charles S. Mach, *Lobbying and Government Relations*, (U.S.A, Greenwood Press Inc., 1989), ss.6-7.

Dolaylı lobicilik ise, kamuoyunu yönlendirmeye yönelik ve doğrudan örgüt tarafından veya bu konuda uzmanlaşmış olan halkla ilişkiler firmaları aracılığıyla yürütülen lobiciliktir. Rant kollama faaliyetlerinde genel olarak doğrudan lobicilik faaliyetleri söz konusudur. Ancak lobicilikte ölçeğe göre artan getiri var ise kurum dışı profesyonel lobicilerin istihdamı mantıklı bulunabilir¹⁵².

Lobicilik, sadece baskı ve çıkar gruplarının hükümeti etkilemesiyle sınırlandırılmaz. Ulusal platformda yerel yönetimler merkezi hükümet nezdinde lobi yaptıkları gibi devletler de uluslararası arenada birbirlerine karşı dünya politikasında söz sahibi olan ülkeler nezdinde lobicilik yaparlar¹⁵³. Örneğin, pek çok ülke ABD yönetimini ve kongresini etkilemek için lobi faaliyetleri yürütmekte, bunun için gerektiğinde özel lobi firmaları istihdam etmektedir.

2.2.5.3. Seçim Kampanyası Yardımları.- Baskı grupları, seçim öncesinde ve sonrasında siyasal iktidara parasal veya aynı yardımlar sağlayarak da rant kollamaktadırlar. Baskı gruplarının siyasal partileri kendilerine bağlamalarının en yaygın biçimi seçim kampanyaları sırasında maddi yardımda bulunmaktır¹⁵⁴.

Bunun yanında propaganda faaliyetlerine katılmak, diğer muhalif gruplara karşı bir partiyi savunarak kamuoyunda destek oluşturmak ve en önemlisi oy vermek suretiyle seçim sürecinde siyasal parti desteklenerek gerekli iletişim sağlanmış olmaktadır.

2.2.5.4. Rüşvet.- Hükümet üyelerine, bürokratlara ve diğer kamu görevlilerine rüşvet vermek suretiyle rant sağlanabilir. Burada birey, çıkarı doğrultusunda alınacak karar veya bir eylem için ilgili kişiye para

¹⁵² Paul E. Johnson, "Corporate Political Officer in a Rent Seeking Society", *Public Choice*, Vol:88, No:3-4 (1996), ss.309-331.

¹⁵³ Mach, a.g.e., ss.3-4.

¹⁵⁴ Tanık Şahim, *Siyasi Katılım ve Baskı Grupları* (Ankara, TOBB Basım Yayım, 1994), s.71.

yedirmektedir. Para yedirme veya rüşvet, yılbaşı hediyeleri, özel gezi veya ziyafetler gibi değişik şekillerde de ortaya çıkabilmektedir¹⁵⁵. Özellikle politik yozlaşmaların yoğun olduğu ve kamu personelinin ücret düzeyinin düşük olduğu gelişmekte olan ülkelerde, bireyler, bu yöntemle birçok engeli aşarak sonuca ulaşmaktadırlar. Yine otoriter ve daha merkezîyetçi yapıdaki devletlerde rüşvetçilik çok daha yaygındır¹⁵⁶.

2.2.5.5. Tehdit.- Rant kollama faaliyetlerinde sıklıkla kullanılan diğer bir yöntem, tehdittir. Tehdit yönteminin bir yaptırım aracı olarak kullanılma alanı, oldukça geniştir. Bundan dolayı tehdit, bir çok baskı grubu tarafından kullanılmaktadır. Bu yöntemin etkili olabilmesi, diğer yöntemlerde olduğu gibi tehdidi yapan baskı grubunun niteliğine ve tehdidin dozuna bağlıdır. Tehdit, siyasal iktidara, bürokrasiye, parlamento ya ve siyasal partilere yönelik olabilir¹⁵⁷.

Hükümet üyelerine yönelik tehditlere örnek olarak, politikacının gelecek seçimde desteklenmeyeceği, kabineden çıkartılmasına çalışılacağı veya özel yaşantısıyla ilgili bir takım bilgilerin sızdırılacağı yolunda yapılan tehditler gösterilebilir. Bir bütün olarak siyasal iktidara yapılan tehditler ise, grev veya lokavta gitme, vergi vermeye yanaşmama veya medya yoluyla iktidarı yıpratma şeklinde olabilmektedir.

Bürokraside yer alan üst dereceli memurlara ise, yerinin değiştirilebileceği, ya da yetki ve imtiyazlarının daraltılacağı söylenerek tehditte bulunulabilir.

Siyasi partiler de, yapılan parasal yardımların kesileceği, seçim kampanyalarının desteklenmeyeceği ya da seçimlerde bir başka siyasal partinin destekleneceği belirtilmek suretiyle tehdit edilmektedir

¹⁵⁵ Meynaud, a.g.e., ss.69-70.

¹⁵⁶ Ayrıntılı Bilgi için bkz.; Anderson, Boettke, a.g.m., ss.39-40.

¹⁵⁷ Daver, a.g.e., s.222.

2.2.5.6. Sabotaj.- Siyasal iktidarın çalışmalarını baltalama ve köstekleme amacıyla yapılan eylemlerdir¹⁵⁸. Baskı grupları, hükümet faaliyetlerini sabote etmeyi amaçlarına ulaşmada baskı metodu olarak seçmektedirler. Burada eylemin amacı, siyasal iktidarın icraatlarında başarılı olmasını engelleyerek, iktidarın çekilmesini veya düşmesini sağlamaktır. Siyasal iktidarın icraatları değişik şekillerde baltalanabilir. Örneğin, kamu kurum ve kuruluşlarıyla işbirliğine yanaşmayarak idari işler engellenebilir, mali bunalımlar yaratarak maliye ve hazine üzerinde baskı yapılabilir ya da vergi ödemeye yanaşmayabilinir. İcraatı baltalamanın diğer yolları ise, enflasyon dönemlerinde hükümeti zor durumda bırakmak için gereksiz yere piyasaya para sürmek, vergi kontrollerine yanaşmamak ve çeşitli yasal sorumlulukları yerine getirmede zorluk çıkarmak şeklinde sıralanabilir.

2.2.5.7. Toplu Eylem.- Baskı grupları siyasal iktidarı etkileyebilmek için gösteri, boykot, grev gibi araçları kullanarak toplu eylemlere kalkışabilirler. Gösteri düzenlemenin temel nedeni tüm girişimlere karşın, siyasal iktidarın baskı grubunun isteklerine karşı duyarsız kalmasıdır. Gösteriler, genelde iktidarın karşısında yer alan ve örgütlenmeleri zayıf olan gruplarca düzenlenmektedir. Bu gösteriler aracılığıyla istenilenin elde edilebilmesi, katılımın yüksek olmasına bağlıdır¹⁵⁹.

Toplu eylemlerden boykot ve grev ise, benzer şekilde iktidarın istenilen yönde karar almasını sağlamak için kullanılan araçlardır. Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta, rant kollama sürecinde bir yöntem olarak kullanılan boykot ve grevin salt ekonomik amaçlı boykot ve grevle karıştırılmamasıdır. Örneğin, ücretini yetersiz gören işçilerin grevleri ekonomik amaçlı grevlerdir. Buna karşın, siyasi iktidarın işçi sorunlarıyla ilgilenmediğini ileri süren bir sendikanın üyeleriyle birlikte seçimleri boykot etmesi siyasal nitelikli eylemlerdir.

¹⁵⁸ Aktan, a.g.m., s.13.

¹⁵⁹ Şahım, a.g.e., s.75.

2.2.5.8. Medya.- Baskı grupları, kitle iletişim araçları ile siyasal iktidarı destekleme kampanyası yürüterek etkinliklerini artırabilirler¹⁶⁰. Bu amaçla baskı gruplarının özel yayın yapan birimler (televizyon kanalı, radyo, gazete vb.) bile oluşturdukları görülmektedir. Bir yandan kendi görüş ve isteklerini gerekli yerlere daha etkin bir biçimde duyuran baskı grupları, diğer yandan kendilerine yakın gördükleri siyasi partinin çok yönlü propagandasını yaparak karşılığında büyük çıkarlar (reklam, ilan gelirleri) elde etmektedirler.

Kitle iletişim araçlarına sahip olmak belirli ölçüde ekonomik gücü gerektirdiğinden, bu tür faaliyetler her baskı grubuna açık değildir. Bu araçlardan genel olarak yoğun çıkar sahibi gruplar yararlanmaktadır. Yeterli ekonomik güce sahip olmayan baskı grupları ise bu tür araçlardan çeşitli ilanlar vermek veya reklamlarını yaptırtmak suretiyle yararlanmaya çalışırlar.

Baskı gruplarının rant kollama sürecinde kullandıkları yöntemler genel olarak bunlar olmakla beraber bu yöntemlerin sayısını artırmak mümkündür. Kullanılan her bir yöntemin belirli bir maliyeti de beraberinde getirerek toplumsal kaynakların israfına yol açtığı ve politik yozlaşmaları artırdığı unutulmamalıdır.

2.3. Baskı Gruplarının Rant Kollama Davranışlarının Bazı Özellikleri

Baskı ve çıkar gruplarının rant kollama sürecinde sergiledikleri davranışlarında belirleyici olan, genel olarak, sonuçta ele geçirilecek olan rantın büyüklüğüdür. Bu güdü ile şekillenen davranışların, ön plana çıkan, bir kısmı ampirik olarak gözlenmiş bir kısmı da kuramsal modellerden çıkarılan bazı temel özellikleri aşağıda verilmektedir.

Devletten bir rant elde etme mücadelesi içinde olan seçmenler, değişik şekillerde örgütlenerek bir baskı grubu oluştururken, firmalar da

¹⁶⁰

Leyla Budak, "Baskı Grupları-Basın İlişkisi Bir Baskı Grubu Olarak Basının Değerlendirilmesi", *Ege Üniversitesi İletişim Fak. Dergisi*, Yıl:9, Sayı:8 (Şubat 1995), s.210.

politik süreçte alınan kararları etkileyerek bir rant elde edebilmek için benzer organizasyonlar oluşturmaktadırlar. Politik süreçte ağırlığını hissettirmek isteyen firma bunu iki şekilde gerçekleştirmektedir: Firma, ya kendi bünyesinde lobi faaliyetleri yapacak bir birim oluşturmakta, ya da lobi hizmetleri veren bir kurumdan yardım alarak siyasal iktidarı etkilemeye çalışmaktadır¹⁶¹. Burada, firma bünyesinde bir lobi birimi kurmanın, siyasal iktidarı etkileyerek belirlenen rantları elde etmede çok daha etkin olduğu, ancak diğer yöntemle göre daha maliyetli olduğu ifade edilebilir.

Rant kollama rekabetinden kazançlı çıkabilmek için oluşturulan baskı gruplarının, sonuç olarak, ekonomik rant elde etmesi beklenmektedir. Bilindiği gibi, burada, kamusal faaliyetlerin yararları kazananlara yönelirken; maliyetleri çok sayıda vergi mükellefine ve tüketicilere dağılmaktadır. Baskı gruplarının elde edeceği yararlar üretimin sınırlanıp fiyatların yükseltilmesi, yüksek tarifeler, ithalat kotaları, sosyal yardımlar gibi büyük bir çeşitlilik gösterir. Ancak, baskı gruplarının bu ayrıcalıkları elde etseler de bunun sonuçlarından tam olarak yararlanamadıkları ileri sürülebilir. Örneğin Kanada için 12 yıllık bir dönemi kapsayan bir çalışmada, rant peşinde koşan çeşitli grupların, oluşan rantların büyük bir kısmını ele geçiremedikleri saptanmıştır. Bunun olası bir açıklaması, hükümetlerin, yalnızca politik kazançlar sağlayacaklarsa söz konusu gruplara yardım etmeyi kabul etmeleridir¹⁶².

Politikacı ve bürokratlar, yalnızca, seçilme şanslarını artıracaksa ya da maddi bir çıkar elde edeceklerse baskı gruplarının rant kollamaya elverişli isteklerini programlarına alıp uygularlar. Bunun yanında, seçime giren aday için büyük önem taşıyan belli konuların varlığı da rant kollayan baskı gruplarının, adayın seçildikten sonra ilgili konulardaki

¹⁶¹ Johnson, a.g.m.,s.326.

¹⁶² R. L. Beck and J. M. Cannolly, "Some Emprical Evidence on Rent Seeking", **Public Choice**, Vol:87, No:1-2 (1996), ss.19-33.

tercihlerini kendi çıkarlarına uygun şekilde değiştirmelerini gcleřtirmektedir¹⁶³.

Rantların tamamının dağıtıldığı fakat tümünün tek bir baskı grubu tarafından elde edilmediği, yani birden fazla kazananın olabileceği ve rant kollama mücadelesine katılmanın serbest olduğu bir ortamda rant kollayan baskı gruplarının sayısı ve aralarındaki rekabet artacaktır¹⁶⁴. Bu rekabet, bir yandan bu amaçla yapılan toplam harcamaları artırırken diğer yandan politik sürece işlerlik kazandırarak karar alma aşamasında rasyonelliğin sağlanmasına yardımcı olacaktır. Çünkü gruplar, bireylerin tercihlerini daha rasyonel ve çıkarları daha çok kollayacak şekilde ortaya koymalarına yardımcı olmaktadır¹⁶⁵.

Devlet btcesinin büyütülmesi imkanları sürdükçe, rant kollayan baskı gruplarının temel amacı, bu genişlemeden bir pay elde etmektir. Devlet btcesi ile ilgili olarak, rant kollama, gelir ve ikame etkisi olmak üzere iki bileşenden oluřmaktadır¹⁶⁶.

Devlet harcamalarında bir dönemden diğerine ortaya çıkan toplam artış, gelir etkisidir. Devlet harcamalarının GSYH'daki payı arttıkka, rant kollama fırsatları da büyümektedir. Bu noktada rant kollayan baskı grupları, birbirleriyle rekabet etmemekte, çalışmalarını artan kamu harcamalarına yönlendirmektedirler.

İkame etkisi ise, gelir etkisi sabit tutularak (yani btce büyüklüğü sabitken), belli bir kamu harcamasının diğer harcamalar azaltılarak artırılmasıdır. Btce gelirinin sınıra geldiği bu aşamada, baskı grupları, bu kez birbirleriyle mücadeleye girişmekte ve oy ticareti ile btce harcamalarının başka gruplardan kendilerine doğru yeniden tahsisine çalışmaktadır.

¹⁶³ Amihai Glazer, "On the Incentives to Establish and Political Rent Seeking Games", **Public Choice**, Vol:75, No:2 (1993), ss.139-148.

¹⁶⁴ Clark and Riis, **a.g.m.**, s. 182.

¹⁶⁵ Bulutoğlu, **a.g.e.**, s.123.

¹⁶⁶ Vedder, Gallaway, **a.g.m.**, ss.283-285.

Kısacası, gelir etkisi pozitif olduğu sürece mücadele zayıf olacaktır. Bireyler bu aşamada çoğu zaman bireysel olarak hareket ederken ikame etkisi için de bir girişimde bulunmayacaklardır. Ancak, kamu kesiminin daha fazla büyümesi güçleşince gelir etkisi sıfıra yaklaşacak, hatta bazen negatif olabilecektir. Bu durumda bireyler örgütlenmeyi daha avantajlı bulacak ve oluşturulan baskı grupları birbirleriyle kıyasıya mücadele edecek, ikame etkisini kendi lehlerine çevirmeye çalışacaklardır.

Grupların rant kollama faaliyetleri milli gelirin büyüme hızıyla ve bireylerin gelir dağılımındaki görelî konumları ile ilişkilidir. Büyüme hızlandıkça rant kollama girişimleri azalmaktadır. Öte yandan gelir dağılımının üst basamaklarında olanlar daha fazla rant kollama faaliyetine girişmektedir. Bir çıkar grubu politik süreci belli bir düzenlemenin yapılması lehinde etkileyebilir. Ancak, düzenlemeler çok farklı unsurlar göz önüne alınarak yapılır ve etkili grupların amaçlarına bütünüyle ulaşması mümkün olmayabilir¹⁶⁷.

Siyasal partiler arasındaki iktidar mücadelesi, baskı gruplarını daha da etkin hale getirmektedir. Seçimlerden önce siyasi partilerle bireysel rant-oy alışverişine girişen ve bu yönde kendilerine yakın buldukları partilerle anlaşılan baskı grupları, seçimlerden sonra oylarıyla iktidara gelen siyasi iktidar üzerinde yoğun bir baskı uygulayarak, çıkarlarını koruyan ve hatta artıracak uygulamaların ve buna yönelik yasal düzenlemelerin yapılmasını sağlamaya çalışırlar¹⁶⁸.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde politik olarak iyi organize olmuş gruplarla iyi organize olmamış gruplar arasında bir fırsat eşitsizliği vardır. Çünkü bu tip ülkelerde, söz konusu grupları bir disiplin altına alacak yasal çerçeve yine bu grupların engellemeleri nedeniyle oluştu

¹⁶⁷ Robert D. Cairns, "Dynamic Rent-Seeking" *Journal of Public Economics* Vol.:39 (1989), ss.315-334.

¹⁶⁸ Mueller, Murrell, a.g.m., ss.127-135.

ulamamaktadır. Bu ülkelerde partilerin zayıflığı, baskı gruplarını daha da etkili hale getirmiştir. Yine gelişmekte olan ülkelerdeki istikrarsızlıkların kökeninde, etkin baskı gruplarının süregelen çıkarlarını koruyabilmek için sistemin istikrar kazanmasını bilinçli olarak engellemelerinin yattığı vurgulanmaktadır¹⁶⁹.

Siyasal partiler, genellikle etkin baskı gruplarının çıkarlarını gözetirlerken, bu gruplarda çıkarlarını gözetken siyasi partiyi, başta parasal kaynaklar olmak üzere çeşitli yönlerden (propaganda, miting, oy gibi) destekleyerek kendileri için rant kollayan bir aracı durumuna getirmişlerdir. Ekonomi politikalarının büyük ölçüde siyasi partilerle baskı grupları arasındaki ilişkilere göre belirlendiği bu ülkelerde, siyasi iktidarın temel amacı özel çıkarları gözetmek olmuştur¹⁷⁰.

Baskı grupları arasında çoğu zaman kıyasıya geçen rant kollama rekabetinin, bazı durumlarda azaldığı görülmektedir. Rant elde edebilmek için baskı grupları arasındaki rekabet eşanlı değil de bir dizi hareketin ardı ardına yapılması esasına dayanıyorsa, gruplar arasındaki rekabet yumuşar ve toplam rant kollama harcaması azalır. Bu durumda kendini zayıf gören taraflar (siyasi iktidarı etkileme gücü daha az olan taraflar) ilk hareketlerinden sonra rekabetten çekilir. Bu da rant kollama sürecinde kullanılan kaynakları (para-zaman) azaltır. Kazanan grup ise siyasi iktidarı etkilemek için yapacağı harcamanın altında bir harcamayla rant elde edebilir¹⁷¹.

Rant kollama harcamalarının rant miktarından farklılaşmasına yol açan bir diğer etken de insanların risk karşısındaki davranışlarıdır. Normal olarak belli bir rantı ele geçirmek için rantın değerine yakın hatta bazen eşit bir kaynağın israf edildiği söylenmektedir. Ancak rant kollayanların

¹⁶⁹ Miwangi S. Kimenyi, John M. Mbatia, "Rent-seeking and Institutional Instability in Developing Countries", *Public Choice*, Vol:77, No:2 (1993), ss. 385-405.

¹⁷⁰ Robert Bianchi, *Interest Groups and Political Development in Turkey*, (New Jersey, Princeton University Press, 1984), ss.10-13.

¹⁷¹ Leininger, a.g.m., ss.43-44.

riskten kaçan kişiler olması durumunda söylenen maliyet abartılı olmaktadır. Çünkü bu durumda oyuncular bekledikleri rantın altında bir harcamaya razı olacaklardır¹⁷².

Baskı ve çıkar grupları rant kollama bağlamında incelenirken bunların genelde olumsuz yönleri üzerinde durulmuştur. Ancak, baskı gruplarının işlevlerinin anlatıldığı kısımda bunların demokratik siyasal sistemin işleminde ve gelişmesinde ne derece önemli kurumlar oldukları açıkça vurgulanmıştır. Dolayısıyla, bu grupların varlığı, rant kollama faaliyetleri ile yol açtıkları açıkça görülen ekonomik zararlara karşın hoş görülebilmektedir.

Kaldı ki rant kollama faaliyetlerinin kısa dönemdeki zararlarına karşın, uzun dönemde bir kısım yararlarının olduğu da düşünülebilir. Şimdi de son olarak, kısaca, bunların üzerinde durulacaktır.

Rant kollamanın yararlarının bir örneği, patent yoluyla monopol hakkı elde etmek için yapılan araştırma geliştirme yatırımlarının yararlarıdır. Burada bireyler Ar-Ge yatırımlarının finansmanında veya Ar-Ge planlamalarının koordinasyonunda devlet desteğini alabilmek için rant kollamaktadırlar. Ar-Ge yatırımları, geliştirilen bilgilerin saçılma etkileri nedeniyle verimli olmaktadır. Patent haklarının korunmasına dayanan bir monopolün getirisi, toplam Ar-Ge yatırımlarıyla artmaktadır. Ar-Ge çalışmalarına büyük miktarda kaynak tahsis ederek bir buluş gerçekleştiren firma, genel olarak Ar-Ge'ye yaptığı yatırımların diğer bir deyişle, buluşun tüm sonuçlarını sahiplenemez. Bu durum Ar-Ge yatırımlarını ve bu yatırımların etkinliğini azaltan önemli bir etkidir. Bu noktada devletin araştırma ve geliştirme çabalarını desteklemesinin, maliyetlerini çok aşan yararlar ortaya çıkarması söz konusu olabilmektedir. Öte yandan firmalar birbirlerinden bağımsız olarak araştırma yaptığından, toplam Ar-Ge harcamaları, işbirliği halinde sağlanacak optimum harcamadan

172

Ngo Van Long; Neil Vousden, "Risk Averse Rent-Seeking with Shared Rents" *Economic Journal*, Vol :97 (December 1987) ss.971-985.

fazla olacaktır. Bu durumda, devletin, özel sektörün en azından Ar-Ge planlamalarında koordinasyonunu sağlamasının da büyük yararları olacağı söylenebilir ¹⁷³.

Sosyal yardım kollamanın maliyetleri üzerinde birinci bölümde durulmuştu. Bunların talebi aşırı genişletme ve kaynak israfına yol açma etkisi geçerlidir. Ancak, özellikle gelir dağılımının bozuk olduğu durumlarda, insanların kendi olanaklarıyla sağlamasının güç olduğu eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlerin, devletçe sunulması, kısa dönemdeki maliyetlerinin yanında uzun dönemde beşeri sermayeyi artırarak ekonominin büyüme hızını artırıcı bir etkiye sahip olabilecektir.

Rant kollamanın topluma yarar sağlayabileceği bir diğer örnek de, dış ticarete firma ölçeğinin büyümesinin önemli maliyet avantajları getirmesi durumunda, ülkelerin bu avantajların olduğu endüstrileri sübvansiyelerle destekleyerek, kendi firmalarına uluslararası piyasalarda monopolcü gücü kazandırmak suretiyle, diğer ülkelerden monopolcü rantları elde edebilmesidir. Örneğin, uçak sanayiinde firma ölçeği maliyetleri ciddi biçimde etkilemektedir. Bu durumda uçak sanayiini diğer ülke firmaları karşısında avantajlı hale getirecek bir devlet yardımı, ülke ekonomisinin lehine olacaktır. Bu tür politikalara stratejik ticaret politikası denilmektedir¹⁷⁴.

¹⁷³ Tai-Yeong Chung, "Rent-Seeking Contest When The Prize Increases with Aggregate Efforts" *Public Choice*, Vol:87,No:1-2 (1996) ss.55-56.

¹⁷⁴ Krugman, Obstfeld, a.g.e., ss. 273-278.

SONUÇ

Rant kollama kuramının temelinde doğal ve yapay rant ayrımı vardır. Klasik ekonomistlerce geliştirilen ve toprağın üretiminden aldığı payı ifade etmek üzere kullanılan rant kavramı, tarihsel süreç içerisinde farklı içeriklerle genişletilerek toprak rantı yanında rant benzerleri, mali rant, üretici ve tüketici rantı, kabiliyet rantı olarak isimlendirilen çeşitli kavramlarla birlikte ele alınmıştır. Doğal ve yapay rant kavramları arasında bir ayrımın yapılması ve kavramın bu bağlamda yeni boyutlar kazanması ise modern neo-klasik politik ekonomi kuramı kapsamında ortaya çıkan bir gelişmedir. Rant kuramından rant kollama kuramına geçişin de yaşandığı bu dönemde, doğal rantların, ekonomik süreçte kendiliğinden ortaya çıktığı ve piyasa koşullarına göre yine kendiliğinden ortadan kalktığı, yapay rantların ise politik süreçte devletin yasal ve idari düzenlemeleri çerçevesinde yapay bir biçimde ortaya çıkarıldığı vurgulanmaktadır. Bu bağlamda yorumlanan rant kollama faaliyetleri, Gordon Tullock, Anne Krueger ve Richard Posner gibi ekonomistlerce geliştirilerek, politik yozlaşmaların bir türü olarak ele alınmış ve politik süreçte yapay biçimde rantlar oluşturarak bunu ele geçirme çabası olarak tanımlanmıştır.

Rant kollama, özünde, devletten veya toplumun çeşitli kesimlerinden bir gelir ve bir servet elde etme çabasıdır. İlk bakışta toplumun üyeleri arasında gerçekleşen bir transferin toplum refahı açısından herhangi bir zararının olmayacağı düşünülebilir. Bu yargı pek de yanlış değildir. Ne var ki toplumun üyeleri bu transferleri ele geçirmek için çaba harcıyor, bu amaçla bir kısım üretim faktörlerini üretken alanlardan çekiyorlarsa toplum bu transferlerden zarar görecek, kaynak tahsisi etkinlikten uzaklaşacak ve ekonomi gerçek üretim potansiyelinin altında bir hasıla üretecektir.

Rant kollama sürecinin ilk aşaması, politik süreçte yapay olarak rantların oluşturulmasıdır. Bu rantlar monopoller, tarife ve kotalar, lisanslar, teşvikler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Daha sonra, oluşan bu rantları elde etmeye çalışan kişi ve gruplar, çeşitli araçlarla rantların dağıtıcısı konumunda bulunan politikacı ve bürokratları etkileme çabasına girmektedirler. Bu amaca yönelik faaliyetler ise ekonomide ciddi maliyetlere yol açmaktadır.

Her bir rant alanında ortaya çıkan bu maliyetler farklılık arz etmekle birlikte, hepsinde de ortak nokta kaynak tahsisinde bir bozulmanın ortaya çıkmasıdır. Eğer, rantları ele geçirmeye çalışanlar bu amaçla harcamalar yapmışlarsa, bu, toplumun rant kollama faaliyetleri sonucu uğradığı kaybı artırmaktadır. Bunların dışında rant kollama faaliyetleri ile elde edilen sonuçlar olumsuz dinamik etkilere yol açmaktadır. Örneğin, monopolda, monopolcünün rekabetten uzaklaşması sonucunda üretim maliyetleri üzerindeki kontrolün gevşemesi X-etkinsizliği olarak isimlendirilen bir maliyete neden olabilmektedir. Benzer bir etki dış ticaret üzerindeki korumalardan da doğmaktadır. Dış dünyanın ürünleri ile rekabet etmek zorunluluğu olmayan yerli firmalar üretim maliyetlerini düşürme ve ürün kalitesini artırma çabalarını göstermemekte ve toplum ilave maliyetlerle yüz yüze gelmektedir. Benzer biçimde sosyal yardımlar da, bireylerin çalışma arzularını azaltarak ekonomiyi olumsuz etkileyebilmektedir.

Rant kollama faaliyetlerinin neden olduğu toplumsal maliyetler, kamu kesiminin genel ekonomi içerisindeki payı ile yakından ilişkilidir. Kamu kesiminin sınırlarının genişlemesine bağlı olarak ortaya çıkan politik yozlaşmalar, rant kollayanların faaliyet göstereceği rant kollama alanlarını genişletmektedir. Şüphesiz rant kollama alanlarının genişliği, bu süreçte kullanılan kaynakların ve dolayısıyla ortaya çıkacak olan toplumsal israfın artması anlamına gelmektedir.

Politik süreçte rol alan aktörler, rant kollama faaliyetlerindeki konumları açısından rant dağıtımında rol alan ve rant kollayan aktörler olarak sınıflandırılabilir. Bu sınıflandırmada politikacılar ve bürokratlar sürecin rant dağıtanlar tarafında yer alırken, seçmenler (tüketiciler) ile firmalar rant kollayan tarafı oluşturmaktadır. Seçmenlerin ve firmaların ortak çıkarlar etrafında bütünleşerek birlikte hareket etmeleri ise baskı ve çıkar gruplarını ortaya çıkarmaktadır. Baskı

ve çıkar gruplarının rant kollama faaliyetleri ile etkilemeye çalıştıkları kurumlar, siyasal iktidar, bürokrasi, parlamento ve muhalefet partileridir. Bir ülkede, sistemde en büyük ağırlığı taşıyan kurum hangisi ise rant kollama çabalarının en fazla yönlendiği kurum o olacaktır. Rantların dağıtımında belirleyici olabilen bu kurumların etki altına alınabilmesinde grup halinde hareket etmek, bireysel çabalara göre daha etkili olmaktadır. Rant kollama faaliyetlerinde rüşvet, tehdit, kampanya yardımları, toplu eylemler, medya aracılığıyla kamuoyu oluşturma gibi çeşitli araç ve yöntemler kullanılmaktadır. Rant kollama sürecinde kullanılacak araçların çeşitliliği rant kollayan baskı ve çıkar gruplarının etkinliğini artırmakta ve söz konusu süreçten kazançlı çıkmalarını kolaylaştırmaktadır.

Baskı ve çıkar grupları, rant kollama sürecinin önemli aktörleri olmalarına karşın bir kısım olumlu işlevler de yerine getirmektedirler. Bunlar, temsil, iletişim, denetim ve siyasal katılımı artırma olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda varlık nedenlerini oluşturan bu işlevler ile baskı ve çıkar grupları, toplumun çeşitli kesimlerinin istek ve eğilimlerini bünyesinde toplayarak sistemin yetkili birimlerine aktarmakta, politik süreçte bir denge unsuru olarak kamu yararını gözetmekte ve siyasal iktidarı belli ölçüde denetlemekte, ülke yönetimine değişik yollardan katılımı sağlayarak, siyasal seçenekler oluşturmaktadırlar. Baskı ve çıkar gruplarının rant kollama faaliyetleri ile neden oldukları maliyetlere karşın fazla tepki görmemelerinin altında, büyük ölçüde, siyasal sistemin işleyişini kolaylaştıran ve toplumsal düzenin devamlılığında önemli rolü olan bu işlevler yatmaktadır.

Baskı ve çıkar gruplarının, rant kollama faaliyetlerinin mi yoksa kamu yararını gözetmeye yönelik faaliyetlerinin mi daha yoğun olduğu konusu ise tartışmalıdır. Bazıları, bu grupların yukarıda belirtilen işlevlerinden hareket ederek bunların toplumun ortak değer ve çıkarlarını kollayarak kamu yararını gözettiklerini savunurlarken, bazıları söz konusu grupların genellikle rant kollayan ve toplumsal kaynakları israf eden birimler olduklarını ileri sürmektedirler. Baskı ve çıkar gruplarının hangi yönde daha etkin olarak faaliyet gösterdiklerinin belirlenmesinde, yaşadıkları ülkenin ekonomik ve siyasi yapısının büyük ölçüde belirleyici olacağı konusunda bir fikir birliği bulunmaktadır. Buna göre, gelişmiş

ekonomiye sahip olan demokratik siyasal sistemlerde, bu grupların etkin bir şekilde kamu yararını gözettilikleri ve siyasal katılımı artırdıkları, buna karşın gelir dağılımında çarpıklıkların olduğu, işsizliğin yaşandığı, ekonomik ve politik süreçte yozlaşmaların görüldüğü gelişmekte olan ülkelerde, baskı ve çıkar gruplarının, kamu yararını kısmen gözettilikleri, genel olarak ise kişisel çıkarlar peşinde koştukları belirtilmektedir.

Sonuç olarak, baskı ve çıkar gruplarının politik süreci etkilemeye yönelik faaliyetlerinin özellikle gelişmekte olan ülkelerde rant kollama bağlamında yorumlanabileceği ve söz konusu faaliyetlerin olumsuz etkilerinin de en fazla bu ülkelerde görüleceği söylenebilir. Nitekim rant kollama faaliyetlerinin toplumsal maliyetlerini belirleyebilmek için gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yapılan çeşitli ölçümlerde, gelişmekte olan ülkelerde rant kollama faaliyetlerinin gelişmiş ülkelere göre çok daha yoğun olduğu ve dolayısıyla da rant kollama faaliyetlerinin gelişmekte olan ülkelerde büyük maliyetlere yol açtığı ampirik olarak ortaya konmuştur.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

KİTAPLAR

Aktan, Coşkun C.

Çağdaş Liberal Düşüncede Politik İktisat,
Ankara, Takav Matbaası, 1994.

.....

Politik Yozlaşma ve Kleptokrasi 1980-1990
Türkiye Deneyimi, İstanbul, Afa Yayıncılık, 1992.

.....

21.Yüzyıl İçin Yeni Bir Devlet Modeline Doğru
Optimal Devlet, İstanbul, Yayın No: TÜSİAD-
T/95, 2-174, Şubat 1995.

Appleyard, Dennis R. ve
Field, Alfred J.

International Economics, Second Edition, U.S.A.,
Irwin Homewood Illinois, 1995.

Arı, Tayyar.

Amerika'da Siyasal Yapı Lobiler ve Dış Politika,
İkinci Baskı, İstanbul Alfa Basım Yayım, 1997.

Ball, Alan R.

Modern Politics and Government, Fourth Edition,
New Jersey, Chatham House Publishers, 1988.

Barber, William J.

İktisadi Düşünce Tarihi, (çev. İhsan Durdu),
İstanbul, Şule Yayınevi, 1995.

Bianchi, Robert.

Interest Groups and Political Development in
Turkey, New Jersey, Princeton University Press,
1984.

Blais, Andre ve
Dion, Stephane.

The Budget Maximizing Bureaucrat: Appraisals
and Evidence, Pittsburg, University of Pittsburg
Press, 1991.

Blau, Peter ve
Meyer, Marshall W.

Bureaucracy in Modern Society, New York,
Random House, 1956.

Buchanan, James M. ve
Tullock, Gordon.

The Calculus of Consent Logical Foundations of
Constitutional Democracy, U.S.A., Ann Arbor Paper
Backs Michigan University Press, 1962.

Buchanan, James M. ve
Flowers, Marilyn R.

The Public Finances, Sixth Edition, U.S.A. Irwin
Homewood Illinois, 1987.

- Bulutoğlu, Kenan. **Kamu Ekonomisine Giriş**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1988.
- Buran, Hasan. **“Baskı ve Çıkar Grupları”**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya, 1992.
- Çam, Esat. **Siyaset Bilimine Giriş**, Genişletilmiş Dördüncü Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 1995.
- Çelebi, Kemal. **“Kamusal Tercihler ve Kamu Ekonomisinin Genişliği (Türkiye Örneği)”**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 1991.
- Daver, Bülent. **Siyasal Bilime Giriş**, Ankara, Sevinç Matbaası, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:251, 1968.
- Dinler, Zeynel. **Mikro Ekonomi**, Onuncu Baskı, Bursa, Ekin Kitabevi, 1994.
- Dirimtekin, Halil. **Genel İktisat Teorisi II (Makro)**, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, 1989.
- Downs, Anthony. **Inside Bureaucracy**, Boston, Little, Brown and Company, 1967.
- Ekelund, Robert B. ve Tollison, Robert D. **Microeconomics**, Third Edition, New York, Harper Collins Publishers Inc., 1991.
- Esin, Pars. **Türkiye’de İşveren Sendikacılığı**, Ankara, Sevinç Matbaası, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:373, 1974.
- Hamitoğulları, Beşir. **Çağdaş İktisadi Sistemler Strüktürel ve Doktrinal Bir Yaklaşım**, Dördüncü Baskı, Ankara, Savaş Yayınevi, 1986.
- Hisrich, Robert D.ve Peters, Michael P. **Marketing Decision for New and Mature Products**, Second Edition, New York, Macmillan Publishing Company, 1991.
- Hyman, David N. **Public Finance**, Fourth Edition, U.S.A., The Dryden Press, 1993.
- Herekmen, Aykut. **Kamu Maliyesi**, Cilt 2, Ankara, Sevinç Matbaası, 1989.

- Johnson, David B. **Public Choice: An Introduction To The New Political Economy**, London, Mayfield Publishing Company, 1991.
- Kalaycıoğlu, Ersin. **Çağdaş Siyasal Bilim**, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 1984.
- Kapani, Münici. **Politika Bilimine Giriş**, Altıncı Baskı, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1992.
- Karluk, S. Rıdvan. **Uluslararası İktisat**, Üçüncü Baskı, İstanbul, Bilim Teknik Yayınevi, 1991.
- Kazgan, Gülten. **İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi**, Altıncı Baskı, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993.
- Kışlalı, A. Taner. **Siyaset Bilimi**, Dördüncü Baskı, Ankara, Zirve Baskı ve Cilt, 1994.
- Mach, Charles M. **Lobbying and Government Relations**, U.S.A., Greenwood Press Inc., 1989.
- Magstadt, Thomas M. ve Shotten, Peter M. **Understanding Politics Ideas, Institutions and Issues**, Third Edition, New York, ST. Martin's Press, 1993.
- Marshall, Howard D. ve Marshall, Natalie J. **The History of Economic Thought**, New York, Pitman Publishing Corporation, 1968.
- McNutt, Paddy A. **The Economics of Public Choice**, United Kingdom, Edward Elgar Publishing Company, 1996.
- Meynaud, Jean. **Politikada Baskı Grupları**, (çev. Semih Tiryakioğlu), İstanbul, Varlık Yayınevi, 1975.
- Milliyet. **Milliyet Ekonomi Ansiklopedisi**, 1991.
- Niskanen, William. **Bureaucracy and Public Economics**, U.S.A., Edward Elgar Publishing Limited, 1994.
- Oğuz, Orhan. **İktisada Giriş, Temel Kavramlar ve Prensipler**, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayın No:513, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayın No:390, 1992.
- Özgüven, Ali. **İktisat Bilimine Giriş**, Yedinci Baskı, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1997.
- Parasız, İlker. **Mikro İktisat, Prensipler ve Politika**, İkinci Baskı, Bursa, Ezgi Kitabevi, 1993.

- Ricardo, David. **The Principles of Political Economy and Taxation**, (ed. Michael P.Fogarty), London, Aldine Press, 1965.
- Sakal, Mustafa. **“Politik Karar Alma Sürecinde Bürokrasi Bütçe Büyüklüğü İlişkisi”**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1994.
- Salvotare, Dominik. **International Economics**, New York, Macmillan Publishing Company, 1990.
- Samuelson, A.Paul ve Hancock, K. Wallace, R. **Economics**, Second Edition, Sydney, McGraw-Hill Book Company, 1975.
- Savaş, Vural. **Anayasal İktisat**, İstanbul, Beta Basım Yayım Dağıtım, 1989.
- Shively, W. Phillips. **Power and Choice: An Introduction to Political Science**, Fifth Edition, New York, The McGraw-Hill Companies, 1997.
- Smith, Adam. **The Wealth of Nations, (Vol.I)** London, Methven Press, 1961.
- Sönmez, Sinan. **Kamu Ekonomisi Teorisi**, Teori Yayınları, Ankara, 1987.
- Şahım, Tark. **Siyasi Katılım ve Baskı Grupları**, Ankara, TOBB Basım Yayım, 1994.
- Şahin, Hüseyin. **İktisada Giriş**, Dördüncü Baskı, Bursa, Ezgi Kitabevi, 1994.
- Şener, Orhan. **Kamu Ekonomisi**, Beşinci Baskı, İstanbul, Beta Yayınları, 1996.
-
Kolektif Karar Alma Mekanizması, Bursa, Uludağ Üniversitesi, İ.İ.B.F. Yayını, 1980.
- Tullock, Gordon. **Rent Seeking**, (ed. Charles Rowley), U.S.A., Edward Elgar Publishing Limited, 1993.
-
The Economics of Special Privilege and Rent Seeking, Boston, Kluwer Acedemic Publishers, 1989.
- Turan, İlter. **Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış**, Üçüncü Baskı, İstanbul, Der Yayınları, 1976.

-
- Türkay, Orhan. **Siyasal Demokrasi, Siyasal Katılma, Baskı Grupları ve Sendikalar**, Birinci Baskı, İstanbul, Türkiye Denizciler Sendikası Eğitim Dizisi-7, 1986.
- Ülken, Yüksel. **Mikroiktisat Teorisi**, Dördüncü Baskı, Ankara, Adım Yayıncılık, 1993.
- Üstünel, Besim. **Fiyat Teorisi (Cilt II Faktör Piyasası)**, İstanbul, Çağlayan Basımevi, 1978.
- Wilson, Graham K. **Ekonominin Temelleri**, Ankara, Kurtuluş Matbaası, 1978.
- Wilson, Graham K. **Interest Groups In The United States**, Oxford, Clarendon Press, 1981.
- Yücekök, Ahmet N. **Siyaset'in Toplumsal Tabanı (Siyaset Sosyolojisi)** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:565, 1987.

MAKALELER

- Aktan, Coşkun C.

 "Rant Savaşları", **Forum**, Ekim 1994, ss.12-19.
 "Politikada Rant Kollama", Ankara, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt:26, Sayı:4, Aralık 1993, ss.119-136.
- Altay, Asuman.
 "Rant ve Rant Kollama Faaliyetleri: Teorik Bir İnceleme", **Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, Cilt:8, Sayı:1, 1993, ss.83-97.
- Anderson, G. M. ve Boettke, P. J.
 "Soviet Venality: A Rent-Seeking Model of the Communist State", **Public Choice**, Vol. 93, No: 1-2, 1997, ss.37-53.
- Appelbaum, Elie ve Katz, Eliakim.
 "Seeking Rents by Setting Rents", **Economic Journal**, Vol: 197, 1987, ss.685-689.
- Ataç, Beyhan.
 "**Kamu Kesimi, Politika ve Bürokrasi**", Prof.Dr. Suat Mirza'nın Anısına Armağan Cilt:1, İ.İ.B.F Yayın No: 42, Eskişehir, 1986, ss.145-155.
- Beck R. L. ve Cannolly, J. M.
 "Some Emprical Evidence on Rent Seeking", **Public Choice**, Vol:87, No:1-2, 1996, ss.19-33.
- Bhagwati, Jagdish N.
 "Doğrudan Kar Sağlama Faaliyetleri", (çev. Asuman Altay) İçinde Aytaç Eker ve Coşkun C. Aktan, **Politik Yozlaşma ve Rant Kollama**, Ankara, Takav Matbaası, 1994, ss.183-197.
- Buchanan, James M.
 "Rant Kollama ve Kar Kollama", (çev. Aytaç Eker) İçinde: Aytaç Eker, ve Coşkun C. Aktan, **Politik Yozlaşma ve Rant Kollama**, Ankara, Takav Matbaası, 1994, ss.277-286.
- Budak, Leyla.
 "Baskı Grupları-Basın İlişkisi Bir Baskı Grubu Olarak Basının Değerlendirilmesi", **Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Yıl:9, Sayı:8, Şubat 1995, ss.199-223.
- Cairns, Robert D.
 "Dynamic Rent Seeking" **Journal of Public Economics**, Vol:39, 1989, ss.315-334.
- Chung Tai-Yeong,
 "Rent Seeking Contest When the Price Increases with Aggregate Efforts", **Public Choice**, Vol:87, No:1-2, 1996, ss.55-66.

- Clark, Derek J. ve Riis, Christian. "A Multi-Winner Nested Rent Seeking Contest", **Public Choice**, Vol:87 No:1-2, 1996, ss.177-184.
- Demsetz, Harold. "Purchasing Monopoly", İçinde: David Colander, (ed.), **Neoclassical Political Economy**, U.S.A., Ballinger Publishing Company, 1983, ss.101-113.
- Edward, Foster. "The Treatment of Rents in Cost-Benefit Analysis", **American Economic Review**, Vol:71, 1981, ss.171-178
- Eğilmez, Mahfi. "Oy Yetki ve Kar Maksimizasyonu Üzerine", **Hazine Dergisi**, Temmuz 1997, Sayı: 7, ss.1-4.
- Ehrmann, Henry W. "Batı Demokrasilerinde Bürokrasi ve Menfaat Grupları", (çev. Erdoğan Güçbilmez), **Ankara Üniversitesi S.B.F.Dergisi**, Cilt:XVII, No:3-4, 1962, ss.425-451.
- Eryılmaz, Bilal. "Bürokrasi ve Yönetimde Açıklık", İçinde: Aytaç Eker, (ed.), **Politik Yozlaşma ve Şeffaf Yönetim Sempozyumu**, İzmir, 1994, ss.147-170.
- Glazer, Amihayi. "On the Incentives to Establish and Political Rent Seeking Games", **Public Choice**, Vol:75, No:2, 1993, ss.139-148.
- Johnson, Paul E. "Corporate Political Offices in a Rent Seeking Society", **Public Choice**, Vol:88, No:3-4, 1996, ss.309-331.
- Katz, Eliakim ve Rosenberg, Jacob. "Rent-seeking for Budgetary Allocation: Preliminary Results for 20 Countries", **Public Choice**, Vol:60, No:2, 1989, ss.133-144.
-
"Support in the Quise of Criticism: Extraneous Observations and Katz-Rosenberg Measure of Rent Seeking", **Public Choice**, Vol:79, No:3-4, 1994, ss.363-366.
- Krueger, Anne. "The Political Economy of Rent Seeking Society", **American Economic Review**, Vol:64, No:3, 1974, ss.291-304.
- Leininger, Wolfgang. "More Efficient Rent Seeking: A Munchhausen Solution", **Public Choice**, Vol:75, No:1, 1993, ss.43-62.
- Loehman E.
Quesnell F. N.
Babb, E. M. "Free-Rider Effects in rent-Seeking Groups Competing for Public Goods", **Public Choice**, Vol:86, No:1-2, 1996, ss.35-61.

Long, Ngo Van ve
Vousden, Neil.

"Risk Averse Rent Seeking with Shared Rents",
Economic Journal, Vol:97, December 1987, ss.971-985.

McNutt, Pattrick.

"Rent Seeking and Political Tenure: First
Estimates", **Public Choice**, Vol:92, No:3-4, 1997,
ss.369-385.

"Rent Seeking and X-Inefficiency", **Public Choice**,
Vol:75, No:4, 1993, ss.371-378.

Kimenyi, Miwangi S.ve
Mbaku, John M.

"Rent Seeking and Institutional Instability in
Developing Countries", **Public Choice**, Vol:77 No:2,
1993, ss.385-405.

Krugman, Paul ve
Obstfeld, Maurice.

Uluslararası İktisat: Teori ve Politika, (çev. Yahya
Sezai Tezel), Ankara, Ankara Üniv. S.B.F., 1991.

Mixon, Frank G.
Ekelund, Robert B.
Laband, David N.

"Rent Seeking and Hidden in-Kind Resource
Distortion: Some Empirical Evidence", **Public
Choice**, Vol:78, No:2, 1994, ss.171-186.

Monissen, Hans G.

"Rent Seeking General Equilibrium: A Didactic
Illustration", **Public Choice**, Vol:72, No:2-3, 1991,
ss.111-129.

Mueller, Dennis C. ve
Murrell, Peter.

"Interests Groups and the Size of Government", **Public
Choice**, Vol:48, No:1-3, ss.125-145.

Niskanen, William.

"A Reflection on Bureaucracy and Representative
Government", İçinde: Andre Blais and Stephane
Dion. (ed.), **The Budget Maximizing Bureaucrat
Appraisals and Evidence**, Pittsburg, University of
Pittsburg Press, 1991, ss.13-29.

Pedersen, Karl R.

"Rent Seeking Political Influence and Inequality: A
Simple Analytical Example", **Public Choice**, Vol:82,
No:3-4, 1995, ss.281-305.

Posner, Richard A.

"The Social Costs of Monopoly and Regulation",
Journal of Political Economy, Vol:83, August
1975, ss.807-827.

Rowley, Charles K.ve
Tollison, Robert D.

"Rent Seeking and Trade Protection", İçinde:
C.K.Rowley, R.D.Tollison, G.Tulloch, (eds.), **The
Political Economy of Rent Seeking**, Boston, Kluwer
Academic Publishers, 1988, ss.223-226.

- Schnytzer, Adı. "Changes in Budgetary Allocations and International Comparisons of the Social Cost of Rent Seeking: A Critical Note", **Public Choice**, Vol:79, No:3-4, 1994, ss.357-362.
- Scully, Gerald W. "Democide and Genocide as Rent Seeking Activities", **Public Choice**, Vol:93, No:1-2, 1997, ss.77-97.
-
 "Rent seeking in US Government Budget: 1900-1988", **Public Choice**, Vol:70, No:1, 1991, ss.99-106.
- Soyak, Münevver. "Rant Arama", **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:7, Sayı:23, Kış 1996, ss.87-111.
- Tullock, Gordon. "Rents and Rent Seeking", İçinde: C.K.Rowley, R.D.Tollison, G.Tullock, (eds.), **The Political Economy of Rent Seeking**, Boston, Kluwer Academic Publishers, 1988, ss.51-62.
-
 "The Welfare Costs of Tariffs, Monopolies and Theft", İçinde: Charles Rowley (ed.), **Public Choice II**, U.S.A., Elgar Publishing Limited, 1993, ss.3-25.
- Tollison, Robert D. "Rent Seeking: A Survey", **Kyklos**, Vol.35(4), 1992, ss.575-601.
- Turan, İter. "Parti Disiplini Kapsam, Tarihçe, Teşvik Eden Sebepler", **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, Cilt:28, No:1-4, Ekim 1969, ss.79-97.
- Vedder, Richard ve Gallaway, Lowell. "The War Between Rent Seekers", **Public Choice**, Vol:68, No:1-3, 1991, ss.283-289.
- Yılmaz, Şiir. "Rant Arayışları ve İstihdam", **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:8, Sayı:27, Kış 1997, ss.47-68.